

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ШКРЕБЕЦЬ ЄВГЕНІЙ ФЕДОРОВИЧ

УДК 342.95:347.965(477)

**АДВОКАТУРА УКРАЇНИ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
Музичук Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Харків – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ	12
1.1 Адвокатура як інститут правової системи України	12
1.2 Поняття, ознаки та принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури.....	32
1.3 Види та адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно- правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні.....	50
Висновки до першого розділу.....	81
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ	84
2.1 Класифікація джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності в Україні	84
2.2 Форми та методи забезпечення адвокатської діяльності в Україні.....	101
2.3 Адміністративно-правові заходи забезпечення адвокатської діяльності в Україні.....	122
Висновки до другого розділу.....	147
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЗАХОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ	150

3.1 Міжнародний досвід адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури й можливості його використання	150
3.2 Вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні на сучасному етапі державотворення	163
Висновки до третього розділу	179
ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БВПД	– Безоплатна вторинна правова допомога
ВКДКА	– Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури
КДКА	– Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
Мін'юст	– Міністерство юстиції України
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я
НААУ	– Національна асоціація адвокатів України
РАПТЕ	– Рада адвокатур та правничих товариств Європи
ЄРАУ	– Єдиний реєстр адвокатів України
ЄС	– Європейський Союз

ВСТУП

Актуальність теми. Активізація європейської інтеграції України на початку другого десятиліття ХХІ століття передбачає запровадження оновлених стандартів у діяльність усіх національних правозахисних інституцій. Враховуючи, що адвокатура України бере на себе основне навантаження в частині надання послуг професійної правової допомоги, питання належного законодавчого забезпечення адвокатської діяльності є одним із першочергових.

Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і внесення останніх змін до Конституції України заклали правові підвалини функціонування адвокатури як незалежного, універсального за змістом діяльності інституту кваліфікованого захисту прав і свобод громадян, сприяння повноцінній реалізації законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Поряд із цим ефективність діяльності адвокатури значною мірою визначається якістю адміністративно-правового забезпечення всіх напрямів та форм адвокатської діяльності і самоорганізації адвокатури. Останнє обумовлює актуальність і практичну доцільність проведення комплексного дослідження сучасного стану адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо його вдосконалення.

Загальні аспекти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні досліджувалися у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: В.Б. Авер'янов, В.В. Андрєєвський, М.Ю. Барщевський, Д.Н. Бахрах, Ю.П. Битяк, К.Ф. Білько, А.М. Бірюкова, Т.Б. Вільчик, І.С. Власова, Т.В. Варфоломеєва, А.П. Галоганов, С.І. Захаров, А.В. Іванцова, А.Г. Кучерена, С.В. Ківалов, М.С. Косенко, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Є.В. Курінний, М.В. Лотоцький, М.І. Луцюк,

А.В. Меланчук, С.С. Мостовенко, М.Б. Смоленський, Ю.І. Стецьовський, О.Ю. Татаров, Л.В. Тацій, С.Я. Фурса, О.Г. Яновська та ін. Проте в роботах зазначених авторів висвітлюються лише окремі аспекти адміністративно-правового забезпечення функціонування адвокатури. Наведене вказує на необхідність формування відповідної доктринальної бази, яка б віддзеркалювала поглиблену наукову розробку означеного питання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Роботу виконано відповідно до п. 2.4 Додатка 2 Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275; пп. 2.3, 2.14 Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016–2019 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р.; комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ: «Правоохоронна функція української держави» (номер державної реєстрації 0113U008192), «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (номер державної реєстрації 0113U008189), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (номер державної реєстрації 0113U008197).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі узагальнення існуючих наукових напрацювань, а також аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації визначити сутність та особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України, а також сформулювати пропозиції щодо його подальшого вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні задачі:

- встановити особливості статусу адвокатури як інституту правової системи України;
- визначити сутність, принципи та особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури;
- охарактеризувати адміністративно-правовий статус суб'єктів нормативного забезпечення діяльності адвокатури України;
- розробити класифікацію джерел адміністративного права, регуляторний потенціал яких спрямований на регламентацію адвокатської діяльності;
- з'ясувати зміст форм і методів забезпечення адвокатської діяльності;
- розкрити механізм адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування в Україні;
- проаналізувати іноземний досвід адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування і визначити базові напрями можливого його використання в Україні;
- окреслити пріоритетні напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування адвокатури України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури в Україні на сучасному етапі державотворення.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність загальних та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, які використано в комплексі. Серед загальних основним став метод класифікації, застосування якого дало можливість виокремити види джерел адміністративного права щодо забезпечення діяльності адвокатури, окреслити можливі напрямки вдосконалення

адміністративного законодавства в частині забезпечення діяльності адвокатури в Україні (підрозділи 1.2, 3.2). Логіко-семантичний метод застосовано для визначення поняття «інститут адвокатури» та його місця у правовій системі України (підрозділ 1.1). Метод узагальнення використано при визначенні наукових підходів щодо з'ясування сутності забезпечення адвокатської діяльності, здійсненні аналізу механізму адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та адвокатського самоврядування в Україні (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3). За допомогою системно-структурного методу досліджено ознаки і принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури та в сукупності з логіко-семантичним методом з'ясовано сутність і надано визначення цього поняття, проведено розмежування джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності в Україні (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). У процесі виконання дослідження використовувалися й інші методи: групування, системно-функціональний, документального аналізу, статистичний метод тощо.

Серед спеціальних методів слід виокремити історичний метод, завдяки якому було визначено історичні аспекти розвитку інституту адвокатури на теренах України (підрозділ 1.1). Формально-юридичний метод застосовано при визначенні особливостей статусу суб'єктів адміністративно-правового забезпечення адвокатури (підрозділ 1.3), а також особливостей адміністративно-правових заходів забезпечення адвокатської діяльності (підрозділ 2.3). Порівняльно-правовий метод дозволив шляхом співставлення положень іноземного та вітчизняного законодавства, що регламентує діяльність адвокатури, виявити спільні й відмінні риси та узагальнити їх (підрозділи 3.1 і 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є результатом однієї з перших у вітчизняній науці спроб комплексного і поліаспектного дослідження змісту, особливостей і

перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

- сформульовано авторське визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури», під яким пропонується розуміти діяльність уповноважених державою суб'єктів, що здійснюється на основі і на виконання приписів адміністративно-правових норм з метою реалізації закріплених у таких нормах гарантій діяльності адвокатури задля створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури;

- обґрунтовано соціальне значення діяльності адвокатури як особливого інституту правової системи України, що функціонує в інтересах громадянського суспільства з метою кваліфікованого забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних відносин;

- доведено, що оптимальне адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України має забезпечити стійку залежність інтересів неупередженої правозахисної діяльності та обов'язку держави забезпечити законність і правопорядок у суспільстві. При цьому важливим є встановлення адміністративних гарантій організаційної самостійності та самоврядності професійних юристів, що мають статус адвоката;

удосконалено:

- положення про те, що зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури значною мірою визначає майбутні перспективи розвитку цього невід'ємного елемента сучасної правової системи. Ефективність діяльності адвокатури України як основного правозахисного інституту в державі залежить від нормативно визначених

правомочностей, якими держава наділяє адвокатів для реалізації правозахисної діяльності, участі у процесі здійснення судочинства, нагляду за діяльністю виконавчої влади у сфері гарантування конституційних прав і свобод та участі у законотворчій діяльності;

– систему наукових поглядів щодо обґрунтування необхідності запровадження обов’язкового страхування відповідальності адвоката, що буде виступати дієвою гарантією забезпечення прав, свобод і законних інтересів користувачів адвокатських послуг, а також сприятиме покращенню роботи адвокатури в цілому;

– систему наукових поглядів щодо сутності і класифікації принципів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури;

дістали подальшого розвитку:

– доктринальні підходи щодо обґрунтування доцільності оптимального адміністративно-правового врегулювання діяльності адвокатури, що передбачає недопущення надмірної зарегульованості адвокатської діяльності та зайвого державного втручання;

– теоретичні положення щодо визначення критеріїв класифікації суб’єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України залежно від: а) особливостей цільової компетенції; б) юридичної природи заснування; в) порядку ухвалення рішення;

– наукові уявлення щодо особливостей нормативно-правового забезпечення діяльності адвокатури у зарубіжних державах задля наукового супроводження перспективного впровадження позитивного іноземного досвіду в національну практику регламентації адвокатської діяльності.

Практичне значення одержаних результатів зумовлено науковою новизною та можливістю використання окремих висновків дослідження:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку положень науки адміністративного права і державного управління як підґрунтя для

проведення спеціалізованих досліджень адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України та реформування діяльності компетентних органів;

– у правотворчому процесі – як матеріал для удосконалення положень чинного законодавства, що регламентує адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України; у процесі розроблення та внесення змін і пропозицій до відповідних законопроектів;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних курсів з адміністративного права у вищих та інших навчальних закладах, підвищенні кваліфікації працівників адвокатури України; при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій;

– у правозастосовній діяльності – з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів, які забезпечують діяльність адвокатури України.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, 14–15 березня 2014 р.); «Пріоритетні проблеми юридичної науки: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Київ, 18–19 червня 2015 р.); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 13 листопада 2015 р.); «Теорія і практика віктимології» (м. Харків, 12 листопада 2015 р.); «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Львів, 18–19 березня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у шести наукових публікаціях, з яких п'ять опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових наукових видань України, одна – у зарубіжному науковому виданні, а також у тезах п'яти доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ

1.1 Адвокатура як інститут правової системи України

Центральною ідеєю розбудови державності в Україні у відповідності до принципу верховенства права є закріплене на конституційному рівні положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [130]. Практична реалізація зазначеного положення можлива лише за умови злагодженого функціонування комплексу як державно-владних інституцій, так і самоорганізаційних суспільних утворень (організацій), які спеціалізуються на правозахисній діяльності. Одним із таких утворень є інститут адвокатури.

Як організація, яка призначена для надання професійної правової допомоги особам, які в той чи інший спосіб намагаються відстояти власні права і законні інтереси, адвокатура потребує особливого правового статусу, а перш за все – незалежності від системи державного управління і посадових осіб. Разом із тим, велика соціальна значущість діяльності адвокатури, у порівнянні з іншими самоврядними інститутами громадянського суспільства, обумовлює ситуацію, коли адвокатура не може залишатися осторонь державно-управлінського впливу. Відповідно, адвокатура та адвокатська діяльність ще з давніх часів були об'єктом нормативно-правового забезпечення з боку держави, а правозахисна діяльність адвокатів поступово набула статусу охоронюваної державою професії. Значною мірою це можна простежити при зверненні до історичного досвіду державного адміністрування діяльності адвокатури. Для більш системного викладу відповідних аспектів оберемо за основу «класичні» періоди розвитку української державності:

1. Зародження адвокатури у Стародавню добу.
2. Адвокатура у часи княжої доби.
3. Адвокатська діяльність у період перебування українських земель у складі Литовсько-польської держави.
4. Адвокатська діяльність за часів козащини і Гетьманської держави.
5. Адвокатура у період перебування України у складі Російської імперії.
6. Адвокатура під час національно-демократичної революції 1917–1921 рр.
7. Адміністративно-правове регулювання адвокатури за часів УРСР.
8. Розвиток адвокатури після проголошення державної незалежності України у 1991 р. [161, с. 6].

Зародження адвокатури у стародавні часи є питанням неоднозначним. Так, генезу адвокатури можна простежити ще у період родо-племінного устрою, коли соціальні конфлікти і суперечки виникали між членами племені або самими племенами. Верховним арбітром у вирішенні таких суперечок виступали старійшини або жерці, які виконували функції судової влади. При оцінці ними конкретної ситуації іноді враховувалася точка зору інших членів спільноти, які відстоювали певну сторону у спорі (батьки, родичі, знайомі). Крім того, знаходилися радники вождя, котрі інформували його про суть конфлікту, надавали йому поради щодо врегулювання ситуації, прийняття рішення [185]. Відповідно, навіть у давній час знаходилися люди, які представляли (відстоювали) інтереси певної сторони у спорі. Ближче до 6–9 ст. н. е., коли у процесі вдосконалення знарядь праці, техніки, технології землеробства, піднесення ремесла і торгівлі, а звідси і класової диференціації та розгляду родово-общинного ладу з'являються перші протодержави, адвокатура набуває більш інституціоналізованих рис. Особливо це можна простежити на прикладі Давньоруської держави, яка станом на 9 ст. досягла найвищої могутності [102].

Розглядаючи адвокатуру як інститут правової системи Київської Русі, С.М. Блащук наголошує, що на Русі інститут захисту виник не як самостійний інститут, а у зв'язку із судовим представництвом; особи, які виконували обов'язки представника, одночасно почали виконувати і роль правозаступників [44, с. 28]. Разом із тим, холопи та закупи і деякі інші категорії членів громад могли бути свідками подій і виступати в суді, однак не мали права виступати свідками порядного життя, тобто не могли бути захисниками [51, с. 109]. У Руській правді про адвокатуру на згадується. Тому вести мову про певне владне визнання правозахисної діяльності можна лише умовно з опором на узагальнення історичного досвіду.

Адвокатська діяльність у період перебування українських земель у складі Литовсько-польської держави характеризувалася певною втратою традицій представництва у тій моделі, яка була сформована за період Київської Русі. Проте можна стверджувати, що саме у Литовсько-руську епоху держава заклала початок адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури. Основним фактором, який сприяв розвитку адвокатури в означений період, є розвиток інституту власності на значні земельні наділи. Незважаючи на те, що українські селяни були позбавлені права володіти землею і були закріпачені, а великі землевласники здебільшого прийняли віру та пристали на умови завойовників, місцева знать конфліктувала між собою з приводу розподілу земельних володінь [74, с. 76–78; 136, с. 54–57]. У відповідності до розділу VIII Литовського статуту юридичне представництво здійснювали посадові особи, що називалися прокураторами. Більш того, у відповідності до положень Литовського статуту було передбачено статус «приятеля», який професійно займався «заступництвом» у судових справах. Також держава офіційно визнавала, що у процес він вступає згідно з домовленістю, оформленою між підсудним та його захисником спеціальним письмовим документом. Однією з перших державних гарантій діяльності адвоката за часів Литовсько-руської

держави є встановлення відповідальності за фальсифікацію зазначеної домовленості [45, с. 36]. Більш того, у науково-правових колах із цього приводу стверджується, що в наведеному акті чітко визначається поняття «адвокатська таємниця». Авторський колектив монографії «Історія адвокатури України» відзначає, що коли прокуратор намагався передати інформацію протилежній стороні та стати її прокуратором, то він позбавлявся права адвокатської практики [110, с. 27–30; 111, с. 41–43]. Саме цей період можна вважати початком адміністрування діяльності адвокатури.

За часів козаччини та Гетьманської держави адвокатура керувалася згаданими раніше Литовськими статутами. Однак через свою чужорідність вони не могли заповнити правове поле, і тому в першій половині XVIII ст. розпочалася кодифікація українського права [155, с. 24]. Один із перших етапів становлення адвокатури в Україні пов'язаний із прийняттям акта «Права, за якими судиться малоросійський народ» від 1743 року. Цей кодифікований акт містив у своєму складі норми адміністративного, цивільного, торгового, кримінального та процесуального права. Більш того, в цьому кодексі українського права вперше вживаються терміни «адвокат», «повірений». За цим актом, «адвокатом, пленипотентом, патроном, прокуратором і повіреним називається той, хто в чужій справі, за дорученням чиймось замість нього, в суді відстоює, відповідає та розправляється» [83, с. 105–106]. Адвокатами могли бути повнолітні, християнської віри, розумово й фізично повноцінні, світського стану чоловіки. Повноваження в суді адвокат підтверджував документом, виданим клієнтом. Праця адвоката була платною, але були випадки, коли адвокат виконував свої обов'язки безоплатно. За порушення обов'язків до адвоката застосовувалися санкції. Зазначене свідчить про те, що станом на XVIII ст. держава унормовувала повноваження адвоката, встановлювала платний характер його послуг, встановлювала для нього вимоги доброчесності.

Адвокатура на українських землях у період перебування у складі Російської імперії була складовою частиною загальноімперської правозахисної системи з усіма вадами абсолютистсько-монархічного ладу тодішньої держави. Найповніше інститут адвокатури отримав свою правову регламентацію в Судових статутах, які були прийняті 20 листопада 1864 р. Статутами встановлювались засади діяльності «повіреного». Так, присяжний повірений не міг діяти в суді в ролі повіреного своїх батьків, дружини, дітей, рідних братів, сестер тощо; він не міг бути повіреним за однією й тією ж справою з обох сторін, які сперечалися, і не мав права переходити в одній і тій же справі від однієї сторони до іншої [50, с. 73–78; 77, с. 116].

Адвокатура під час національно-демократичної революції 1917–1921 рр. набула нового імпульсу розвитку, хоча й не на тривалий період. Так, В.В. Сокольський, наводячи спомини хронікера революційних подій Олексія Гольденвейзера, зазначає, що з початком революції у Києві була утворена Велика адвокатська комісія, до якої увійшли Рада присяжних повірених та представники помічників присяжних повірених. Ця комісія мала узяти на себе всю політичну роботу адвокатів. У її складі були утворені підкомісії – лекційна, законодавча, судова тощо. Втім, робота комісії через організаційні перепони так і не розпочалась [240, с. 83]. У той час адвокати намагалися створити колегіальні професійні органи. Багато членів таких організацій займали політично активну позицію і підключалися до національно-визвольного руху та реалізації політики українізації юридичної практики. Разом із тим, враховуючи суперечливість тих часів, а також те, що Українська державність існувала лише в зародковому стані і була об'єктом зазіхання сусідніх геополітичних гігантів, вести мову про налагодження адвокатської діяльності можна досить умовно.

У період радянської державності України розвиток українського законодавства пов'язується та повністю акумулюється радянською правовою системою. Зокрема, набирає законної сили Положення про адвокатуру

від 02 жовтня 1922 року, що було затверджено постановою ВУЦВК. Із цього приводу слід зазначити, що хоча й у вищенаведеному нормативно-правовому акті поняттям «адвокатура» ще не оперували, однак повноваження, дуже близькі до «адвокатських», виконувались так званими «колегіями оборонців», які разом із тим використовувалися в більш ширшому, аніж «адвокат» або «захисник», значенні, оскільки до «оборони» могли бути включені представники державних установ і підприємств, а також навіть близькі родичі [229, с. 42–46]. У цілому, враховуючи «схильність» радянської моделі державності піддавати діяльність будь-яких правозахисних інститутів щільній регламентації, адвокатура не стала виключенням. Так, 20 жовтня 1929 р., у зв'язку зі скасуванням приватної практики, набрав чинності Статут про колективні форми роботи колегій оборонців. Діяльність таких колегій визнавалася в якості професійної (поняття «адвокатура» не вживається).

У 1962 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР затверджено Положення про адвокатуру в УРСР. Відповідно до ст. 1, адвокатура республіки ототожнювалась із колегією адвокатів – формою професійного об'єднання. Визначення «адвокатура» не вживається. Колегія адвокатів ототожнюється з добровільним об'єднанням осіб, які займаються адвокатською діяльністю [262, с. 14–18; 143, с. 111].

У Законі «Про адвокатуру в СРСР» від 1979 року завдання адвокатури подається на описовому рівні: «сприяє охороні прав і законних інтересів громадян та організацій». У той же час, у ст. 2 цього Закону йдеться про організацію та порядок діяльності, права та обов'язки адвокатів [105, с. 314].

Наведений аналіз свідчить, що, починаючи з 1922 р. і по 1960 р., адвокатура, як правовий інститут, у сучасному її розумінні не існувала. Така ситуація пояснюється наявністю тогочасної правової системи, яка мала репресивний характер, а також характеризувалась відсутністю приватного права в його сучасному розумінні [105, с. 312–318].

З розпадом СРСР та проголошенням незалежності України пов'язаний найважливіший етап становлення української державності.

Демократизація змісту нових процесуальних кодексів, перш за все Кримінального процесуального кодексу, істотно змінила процесуальний статус адвоката, розширила його процесуальні права. Було прийнято Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року [203]. Цим самим закладено підвалини для подальшого розвитку цієї інституції. Проте нормативне забезпечення адвокатури тривалий час мало свої вади. Так, відсутність достатнього правового регулювання призвела до створення так званих «паралельних» колегій, які, на відміну від колегій традиційних, здебільшого не здійснювали функції безкоштовної юридичної допомоги.

У період незалежності починається активне дослідження адвокатури як інституту громадянського суспільства. Починають розроблятися питання адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури. Зокрема, окремі питання, пов'язані з проблемою визначення статусу адвокатури як об'єкта адміністративно-правового забезпечення, у своїх працях досліджували Л.Б. Алексєєв, М.Ю. Барщевський, В.П. Божьєв, Т.В. Варфоломєєва, Д.П. Ватман, Ю.М. Грошевой, О.І. Жуковська, В.В. Леоненко, В.В. Медведчук, М.М. Міхеєнко, О.Р. Михайленко, Г.М. Резник, С.Ф. Сафулько, О.Д. Святоцький та ін. Дані роботи служать фундаментальною базою для подальшого дослідження розглядуваних питань.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, що з'явилися останнім часом, статус адвокатури як інституту громадянського суспільства представляється нам недостатньо дослідженим і вимагає подальшої розробки.

Ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [98] від 05 липня 2012 р. покликане закріпити статус адвокатури як важливого інституту громадянського суспільства, на який покладені деякі з публічно-правових функцій [267, с. 80].

У діяльності адвокатури на сьогодні поєднуються приватний і публічний інтереси: приватний інтерес конкретної особи, захист прав якого здійснює адвокат, і публічний інтерес суспільства, спрямований на дотримання законності, прав і свобод громадян з боку держави. Побудова правової держави, якою проголосила себе Україна, починається, перш за все, із проголошення цих прав у Конституції країни та з дотримання прав кожного конкретного громадянина. При цьому держава, що контролює дотримання прав громадян всіма іншими суб'єктами, ніколи не зможе здійснювати такий контроль за собою. Саме громадянське суспільство в особі такої його структури, як адвокатура, здатне найбільш кваліфіковано, ефективно здійснювати контроль за дотриманням державою прав кожного конкретного громадянина і суспільства в цілому, надавати кваліфіковану юридичну допомогу громадянам і організаціям, представляти їх інтереси в державних органах та громадських організаціях і т. п. [267, с. 80–81].

Розуміння громадянами правових норм є найважливішою передумовою ефективної реалізації їхніх прав і свобод. У той же час, враховуючи цілий ряд чинників (велику кількість нормативно-правових актів, специфічність законодавчої техніки та ін.), усвідомлення особливостей функціонування правових механізмів, а отже, реалізація закріпленої в законодавстві дієздатності для громадян стає досить складною без допомоги фахівців в області юриспруденції. У зв'язку з цим, як найважливіший засіб забезпечення прав і свобод людини, Конституція України розглядає право на здобуття правової допомоги (ст. 59). І держава гарантує це право кожному.

Коло організацій і осіб, що надають населенню правову допомогу в Україні, досить широке, при цьому значну (а в кримінальному судочинстві основну) долю навантаження при наданні юридичної допомоги несе адвокатура.

Як відомо, рівень ефективності роботи адвокатури – це індикатор стану демократії в суспільстві і одна з ознак реальної захищеності прав

людини. У зв'язку з цим реформування інституту адвокатури було визнане пріоритетним напрямом судово-правової реформи в Україні. Вінцем перетворень у цій сфері стало ухвалення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Новий Закон про адвокатуру істотно переглянув основи організації та функціонування адвокатури і ознаменував собою початок нового етапу в розвитку цього громадського інституту [12, с. 89–90; 267, с. 81–82].

Адвокатура сьогодні сприймається більшою частиною суспільства як комплексний прояв суспільного і державного інтересу щодо необхідності якісного захисту прав і свобод громадян, реалізації ними законних інтересів [225, с. 77]. Діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно обумовлений державно значущий характер, а з другого – адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян і юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура – унікальне юридичне явище, єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і при цьому не є державним органом, а, навпаки, є незалежним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [62, с. 244]. Погоджуючись у цілому з думкою Т.Б. Вільчик, зауважимо, що автономний статус адвокатури робить її унікальним і в той же час універсальним явищем, а закріплення на конституційному рівні принципу здійснення представництва у кримінальних провадженнях виключно адвокатом. Це відкриває можливість особі отримати кваліфіковану, незаангажовану допомогу із дотриманням міжнародних норм із захисту прав і свобод людини і громадянина.

Адвокатура є специфічним об'єктом адміністративно-правового регулювання. Це обумовлюється особливою роллю адвокатури в суспільстві

як своєрідного «партнера» держави. Перш за все це пов'язано з тим, що, з одного боку, адвокат може виступати і захисником посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представляти їх інтереси в судочинстві, а з другого – адвокатура може виступати і захисником інтересів громадянського суспільства [63, с. 19]. Особливо її роль актуалізується, коли йдеться про захист громадян та їхніх організацій від свавілля держави. Крім того, сутністю інституту адвокатури є те, що адвокатська діяльність є гарантією кваліфікованого, професійного захисту прав людини і справедливого правосуддя. Незалежна судова система може бути створена лише за наявності дійсно незалежної адвокатури. Як слушно зауважує С. Прилуцький, саме адвокатура має бути надійною опорою судової влади та правосуддя [62, с. 244; 201, с. 24].

Річ у тім, що необхідність діяльності адвокатури визнається державою і це підтверджується конституційними засадами її діяльності: ст. 131-2 визначає, що функцією адвокатури є надання професійної правничої допомоги, адвокатура є незалежною у своїй діяльності. Крім того, на найвищому законодавчому рівні встановлено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Конституційне визначення адвокатури і її функцій надано у ст. 59 Конституції України: «Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [130]. Як слідує з аналізу наведеного вище конституційного положення, на адвокатуру покладено виконання дуже важливих завдань задля функціонування всієї національної правової системи. Разом із тим, не можна стверджувати, що конституційні основи діяльності адвокатури є вичерпними. На думку авторів підручника «Теорія адвокатури», суспільство завжди зацікавлене у зміцненні правових основ діяльності адвокатури заради власного самозбереження від протиправних діянь. Таким чином, адвокатура є необхідним засобом

порятунку держави від природних процесів внутрішнього розкладу [62, с. 244]. Держава потребує адвокатури, саме вона докладає зусиль, щоб адвокатура існувала [68, с. 243]. Як слушно зауважує С.В. Прилуцький під час дослідження особливостей судової влади в умовах реформування громадянського суспільства та правової держави в Україні, представництво адвокатом інтересів громадян у конституційному, кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві спрямоване не тільки на задоволення інтересів приватної особи, а й на забезпечення принципу змагальності судового процесу, досягнення істини, охорону прав громадян і тим самим – на створення демократичної правової держави, проголошеної Конституцією України, що принципово як для суспільства, так і для держави [274, с. 137]. Отже, захист прав людини і громадянина – саме для цього створена адвокатура – набуває значення найважливішої публічної функції в державі, яка оголосила себе правовою [62, с. 245].

Адміністративно-правове регулювання адвокатури значною мірою визначає перспективи розвитку цього інституту в майбутньому. З точки зору розвитку громадянського суспільства, функціональне навантаження адвокатури неможливо нічим підмінити. Як правозахисний інститут, адвокатура здатна ефективно виконувати низку заходів, визначених у законі, зокрема реалізацію функцій громадського професійно-правового незалежного нагляду за відправленням правосуддя, діяльністю виконавчої влади у сфері забезпечення конституційних прав і свобод та участі у законотворчій діяльності. На думку В. Святоцької, як історична цінність, адвокатура є системоутворюючим елементом сучасного громадянського суспільства та правової держави [228, с. 8]. Як зазначає Г. Резник, громадянське суспільство гостро потребує знавців права – людей, які б не перебували на службі у держави та надавали професійну юридичну допомогу членам цього суспільства, здійснювали від імені громадянського суспільства публічний правовий контроль за владою [219, с. 11]. Більш того, актуальними

є думки науковців з приводу того, що громадянському суспільству необхідний спеціальний вид праці – вивчення права, уміння застосувати право відповідно до встановлених у цьому суспільстві й державі правил. У громадянському суспільстві цим видом праці займається адвокатська корпорація [68]. Також, як цілком слушно зауважують спеціалісти, адвокатура, не належачи до жодної з гілок державної влади відповідно до положень Основного Закону України, повинна відігравати роль «дружнього посередника» між державою та/або іншими суб'єктами права в громадянському суспільстві [55, с. 7; 62, с. 248; 275, с. 43; 274, с. 215].

А. Козьмініх визначає адвокатуру як незалежний інститут громадянського суспільства, публічну корпорацію професійних юристів, покликану брати участь у здійсненні правосуддя і надавати на професійній основі кваліфіковану правову допомогу, виконуючи покладену на неї публічно-правову функцію – контроль за дотриманням державою гарантій прав і свобод людини та громадянина. Адвокатура – своєрідний «буфер», що балансує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави [120, с. 3]. Аналогічну думку висловлює і Н. Обловацька, яка вважає, що адвокатура України є публічно-правовим інститутом громадянського суспільства, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому. Тобто цей інститут існує та розвивається для захисту індивідуальних і суспільних благ [170, с. 39]. Деякі зарубіжні автори підтримують позицію щодо визначення на законодавчому рівні адвокатури як інституту громадянського суспільства, а деякі не згодні з цим і вважають це помилкою [36, с. 64]. Г. Мірзоев вважає, що відсутня нормативна база для юридичного визнання адвокатури інститутом громадянського суспільства, який захищає його права, а загальновизнані історичні судження про адвоката як громадського діяча, уповноваженого самим суспільством і державою представляти громадські інтереси, потребують переосмислення [160, с. 63].

Протилежної думки дотримується О. Галоганов, який розглядає адвокатуру як незалежний самоврядний правозахисний інститут громадянського суспільства, основне призначення якого – захист інтересів суспільства і кожного його члена окремо через надання кваліфікованої правової допомоги [71, с. 83–85]. У своєму монографічному дослідженні О. Святоцький зазначає, що адвокатура є «автономною громадською організацією» [229, с. 174]. На думку Л. Тацій, адвокатура вважається інститутом громадянського суспільства, який є не лише об'єднанням професіоналів-юристів, а й правозахисною інституцією [245, с. 5]. С. Прилуцький обґрунтовує думку про те, що адвокатура як незалежний правозахисний інститут громадянського суспільства сприяє рівновазі між суспільством та державою [201, с. 23]. Л. Демидова і В. Сергєєв вважають, що адвокати завжди відносили себе до структур громадянського суспільства, маючи при цьому на увазі, що служіння праву як гуманістичному явищу і громадянському суспільству є основним, умовно кажучи, стратегічним завданням адвокатури [10, с. 37]. На думку інших вчених, твердження, що адвокатура – це інститут громадянського суспільства, є помилкою, в полоні якої знаходяться не тільки більшість вчених, а й самі адвокати. Громадянське суспільство призначене для внутрішнього контролю над державою, але воно здійснює його в державі, як правило, у формі конфлікту. Тобто громадянське суспільство протистоїть державі. Ззовні діяльність адвокатів так само має щодо держави, як правило, конфліктний характер. Однак основи цього конфлікту у адвоката і громадянського суспільства різні. Якщо у громадянського суспільства – порушення державою суспільних інтересів, то у адвоката – порушення інтересу приватного [62, с. 248; 157, с. 31]. Погоджуючись із Т.Б. Вільчик, що із соціально-правових позицій адвокатура є дуже складним правовим явищем, що, зокрема, обумовлюється поєднанням публічних інтересів з автономною побудовою адвокатури як правозахисного інституту та діяльності адвоката, пов'язаної з волею

довірителя при вирішенні певних питань, повністю такої думки ми не поділяємо. Адвокатура є одним із важливих інститутів правової системи демократичної держави, що виконує завдання, без здійснення яких функціонування цієї системи є неможливим. У діяльності адвокатури існує сполучення приватного та суспільного інтересів – адвокатура України є публічно-правовим інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому, у чому й полягає його специфічна суть. І саме у цьому сенсі адвокатура та держава не можуть протистояти одна одній, а їх взаємовідносини повинні бути партнерськими [62, с. 249]. На нашу думку, в даному аспекті є слушною позиція М.В. Андріянова, який зазначає, що адвокатура не може розглядатися ні як суспільне, ні як добровільне об'єднання [28, с. 17]. Разом із тим, адвокатура завжди знаходиться у центрі уваги державно-владного апарату.

На нашу думку, ефективність діяльності адвокатури має ряд проблем, головною з них є оптимізація адміністративно-правового забезпечення діяльності, яке б чітко визначило межі втручання держави у діяльність адвокатів. Саме оптимальне адміністративно-правове забезпечення адвокатури України має забезпечити результативний зв'язок інтересів неупередженої правозахисної діяльності та обов'язку держави забезпечити законність і правопорядок. При цьому важливим є збереження цілісності, організаційної самостійності та самоврядності професійних юристів, які мають статус адвоката. Водночас незалежність адвокатури від держави має бути ключовим принципом діяльності цього правозахисного інституту [201, с. 22]. Адміністративно-правове забезпечення адвокатури в сучасних умовах розвитку політико-правової і економічної системи України має базуватися на низці важливих засад, які впливають із характеристики адвокатської діяльності. Зокрема:

– *за своїм характером зміст адвокатської діяльності полягає у наданні послуг правової допомоги.* Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [98] містить перелік видів юридичної допомоги, що надається в рамках адвокатської діяльності. Цей перелік значно розширений у порівнянні з попереднім Законом України «Про адвокатуру». Окрім таких «традиційних» видів юридичної допомоги, як проведення консультацій і надання довідок щодо правових питань, складання заяв, скарг, клопотань та інших документів правового характеру, представництво в цивільному й адміністративному судочинстві, участь в якості захисника у кримінальному судочинстві, також вказуються представництво в податкових правовідносинах, представництво інтересів у громадських об'єднаннях та інших організаціях і ряді інших справ, що відображають сучасні політичні й економічні умови існування українського суспільства [267, с. 83].

Слід ще раз підкреслити, що перелік видів юридичної допомоги, яка може надаватись адвокатами, не є вичерпним, що є доцільним з точки зору законодавчої техніки, оскільки конкретний список може обмежувати права громадян на отримання юридичної допомоги. Деякі з видів юридичної допомоги, не названі у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», вказуються безпосередньо у спеціальних законодавчих актах (наприклад, згідно з ч. 2 ст. 48 Кримінального процесуального кодексу України, адвокат може бути присутнім при допиті свідка); інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом, хоча прямо Законом і не передбачені, однак можуть здійснюватися адвокатами на підставі п. 2 вказаної статті [135].

Юридична допомога, за загальним правилом, може надаватися адвокатами фізичним і юридичним особам. У той же час, як впливає із законодавства, не унеможлиблюється здійснення адвокатської діяльності також на користь органів державної влади і органів місцевого самоврядування [257, с. 214]. Крім того, у кримінальних справах юридичну

допомогу може здійснювати адвокат, що імперативно встановлено державою в законодавстві. Це свідчить про те, що держава встановлює «монополію» адвокатів у кримінальному процесі, оскільки лише фахівці вищої кваліфікації (адвокати) можуть якісно надавати правозахисні послуги у разі, коли йдеться про доказування непричетності або причетності особи до скоєння злочину.

Крім означеного вище, внесок адвокатів видається значним і у діяльність публічної адміністрації. Адже у відповідності до п. 1 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», самостійним видом адвокатської діяльності є надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави [98];

– *специфіка суб'єкта адвокатської діяльності*. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Згідно зі ст. 1 вищенаведеного нормативно-правового акта, адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах і в порядку, що передбачені законодавством. При цьому в ст. 6 зазначеного акта законодавства встановлено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво на право заняття адвокатською діяльністю [98].

Справедливо наголошувалося, що лише формальні ознаки не можуть бути гарантією здобуття якісної юридичної допомоги. У зв'язку з цим введення Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» кваліфікаційного іспиту для здобуття статусу адвоката слід вважати правильним кроком, що дозволяє підвищити загальний рівень

професіоналізму адвокатури. Іспит покликаний виявити реальні теоретичні та практичні знання претендента на момент розгляду заяви про здобуття статусу адвоката, оцінити його професійну придатність для здійснення адвокатської діяльності. Держава, у свою чергу, має організаційно сприяти об'єктивності проведення таких іспитів. Необхідно сказати, що складання спеціального іспиту як умова допуску до адвокатської діяльності – це загальне правило, прийняте в більшості держав світу. У Сполучених Штатах Америки випускник юридичного вузу разом з дипломом і юридичним ступенем не отримує автоматичного права займатися адвокатською практикою. Питання про це вирішується спеціальною комісією з допуску в адвокатуру, сформованою або асоціацією адвокатів штату, або за призначенням суду чи губернатора штату. Як правило, ця комісія складається із практикуючих юристів. При вирішенні питання про допуск до адвокатської практики комісія виходить із моральних якостей кандидата і результатів іспиту, що проводиться нею. Іспит складається з усної співбесіди і письмової роботи. Письмова робота, як правило, продовжується декілька днів, протягом яких претендент повинен відповісти на 20-30 питань, що стосуються знання, тлумачення і вживання правових норм штату, в якому складається іспит [37, с. 34–35].

В Україні, відповідно до рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270 (із змінами від 25 жовтня 2014 року № 179) [194] про Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту та Програми складання кваліфікаційного іспиту, затвердженої рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2013 року № 153 [215], кваліфікаційний іспит складається з двох частин – письмових відповідей на питання (або тестування) і усної співбесіди. На підставі Програми складання кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури своїм рішенням формують екзаменаційні білети для складання письмового іспиту та екзаменаційні білети для складання усного іспиту. Письмовий іспит

включає виконання завдання на підставі розроблених науково-консультативною радою Національної асоціації правових фабул, текст яких затверджується Радою адвокатів України. В адвокатському середовищі справедливо наголошується на досить високому ступені теоретизованості екзаменаційних питань і, як наслідок, їх невідповідності цілям самого кваліфікаційного іспиту, призначеного виявляти перш за все практичні навички претендента на заняття адвокатською діяльністю. У зв'язку з цим найближчим часом необхідно поставити питання про необхідність перегляду переліку екзаменаційних питань [267, с. 83].

Адвокатська діяльність визначається законодавцем як незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [98]. У зв'язку з цим Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує на відмінність адвокатської діяльності від інших видів юридичної допомоги, що надається іншими суб'єктами (працівниками юридичних служб юридичних осіб, а також працівниками органів державної влади і органів місцевого самоврядування, юридичними особами та індивідуальними підприємцями, нотаріусами або іншими особами, які законом спеціально уповноважені на ведення своєї професійної діяльності (уповноважені з прав людини, прокуратура, профспілки і т. п.)). На відміну від адвокатської діяльності, юридична діяльність, що здійснюється іншими суб'єктами, не є єдиним або взагалі є супутнім видом роботи цих осіб, здійснюється лише за певним колом питань, що відносяться до предмета діяльності відповідних органів, організацій, підрозділів, або виявляється в рамках трудових (службових) відносин [12, с. 246–247];

– *спосіб організації адвокатської діяльності*. В даний час адвокатська діяльність може здійснюватися адвокатами лише в одній з організаційних форм, вказаних у законодавстві, у тому числі індивідуально. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» проголошено, що

адвокат має право самостійно обирати форму і місце здійснення адвокатської діяльності. Організація адвокатської діяльності не ототожнюється з поняттям «організація адвокатури». Адвокатура як професійне співтовариство адвокатів організаційно представлена Національною асоціацією адвокатів України, конференціями адвокатів регіону, радами адвокатів регіону, Радою адвокатів України, з'їздом адвокатів України [98]. У цьому аспекті держава має забезпечити, щоб спосіб діяльності адвокатури повною мірою відповідав засадам законності та верховенству права. Це обумовлено тим, що забезпечення і зміцнення законності – функція самої держави, для якої вона створює відповідний апарат, правоохоронні органи. Сприяти цим органам у зміцненні законності адвокатура безпосередньо не може через свою юридичну природу – як незалежний від держави орган і, більш того, покликаний стояти на стороні громадянина, а не переслідуючої його (громадянина) в деяких випадках організації. Але враховуючи те, що забезпечення законності має базуватися на встановленні істини, функціонування адвокатури сприяє цьому повною мірою. При цьому, створюючи правове поле для діяльності адвокатури, держава не повинна визначати прямою функцією адвокатури сприяння вихованню громадян у дусі точного і неухильного виконання закону, наскільки б важливою для державного устрою вона не була. Відносини між державою і адвокатурою повинні будуватися на принципі рівності, саме це впливає з дефініції ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначено, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності [267, с. 84];

– *адвокатура функціонує з огляду на задоволення потреб громадянського суспільства.* У громадянському суспільстві на перше місце виходять громадські ініціативи, які відображають інтерес або всього соціуму,

або його спільнот та елементів. Адвокатура покликана бути помічником у реалізації цих ініціатив. Як свідчить практика, громадянське суспільство на адвокатуру покладає великі надії як на інститут захисту від усіх форм зловживання правом. Особливо коли йдеться про перевищення повноважень правоохоронними органами, співтовариство незалежних юристів-професіоналів відіграє велику роль у процесах суспільного контролю над державою в цілому і правоохоронними органами зокрема [272, с. 76];

– **характер діяльності адвокатури стосовно держави є партнерським.** Забезпечуючи право громадян на кваліфіковану юридичну допомогу, держава сприймає адвокатуру як відповідний допоміжний механізм. Тим самим на адвокатуру покладаються особливі суспільно значущі функції. У цьому якраз і полягає публічний характер адвокатської діяльності. Найяскравіше він виражається через участь адвоката як захисника у кримінальному судочинстві за призначенням органів досудового слідства, прокурора або суду відповідно до ст. 49 Кримінального процесуального кодексу України, а також при наданні безкоштовної юридичної допомоги [267, с. 83].

Таким чином, ураховуючи викладені вище характерні риси діяльності адвокатури, адміністративно-правове забезпечення її діяльності має відповідати необхідності актуалізації цих рис. Кваліфікована юридична допомога здійснюється на професійній основі особами, що отримали статус адвоката і діють індивідуально або в рамках колективної адвокатської організації, надається фізичним і юридичним особам, а також органам державної влади і місцевого самоврядування з метою захисту їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечення доступу до правосуддя. Кваліфікованою вона є тому, що здійснюється спеціальним суб'єктом, що підтвердив свої знання і уміння в цій області, що дозволяє гарантувати її якість [267, с. 84].

У підсумку можна зазначити, що на сьогодні **адвокатура України як інститут правової системи є важливою структурою, яка від імені**

суспільства професійно займається захистом прав, свобод, законних інтересів громадян, пройшла тривалий час розвитку та інституційного оформлення. У різні історичні періоди розвитку Української державності адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури мало різне наповнення і відрізнялося щільністю нормативної регламентації. На сьогодні, відповідно до сучасного національного законодавства, адвокатура є не державним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництво та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання власної організації і діяльності у порядку, встановленому законодавством. За соціальною сутністю адвокатуру слід розглядати як громадський інститут, що діє на певних принципах (законності, лояльності до клієнта, дотримання адвокатської етики, незалежності, самоврядності, корпоративності, рівноправності адвокатів, професіоналізму), гарантує громадянам право на кваліфіковану юридичну допомогу [267, с. 84].

Через специфіку власного статусу діяльність адвокатури вимагає незалежності не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства. У той же час поза державним впливом адвокатура перебувати не може, адже ступінь її впливу на стан суспільних відносин є значним і таким, що вимагає переходу до моделі партнерських відносин з державою. Повною мірою такі відносини можна розкрити, якщо звернутися до повноцінної характеристики адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності.

1.2 Поняття, ознаки та принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури

Ефективність виконання поставлених державою перед адвокатурою завдань безпосередньо залежить від того, як здійснюється забезпечення її

діяльності. При цьому провідне місце в такому аспекті буде посідати адміністративно-правове забезпечення, оскільки воно здійснюється за допомогою найрізноманітніших і найчисельніших засобів. Звичайно, правове регулювання організації та діяльності адвокатури здійснюється нормами права різних галузей, але адміністративно-правовим нормам серед них відведено особливе значення в контексті забезпечення діяльності адвокатури за важливими напрямками. Аналіз правових джерел свідчить, що на сьогоднішній момент наука адміністративного права не виробила єдиного підходу до розуміння наведеної вище категорії. А тому розкриття змісту категорії «адміністративно-правове забезпечення» щодо діяльності адвокатури, встановлення її ознак і принципів буде сприяти всебічності представленого наукового дослідження, збагатить понятійний апарат науки адміністративного права та буде сприяти уніфікації використання наведеного поняття.

Як слідує з аналізу досліджуваної категорії, її зміст утворюють таке самостійне поняття, як «правове забезпечення», та така особлива складова, яка вказує на особливості предмета правового регулювання з додаванням слова «адміністративно». Досліджуючи семантичний сенс слова «адміністративно», наведемо позицію авторського колективу великого тлумачного словника сучасної української мови. На думку вчених, вказане вище слово походить від слова «адміністративний», яке, у свою чергу, можна тлумачити у значенні: властивий адміністраторові (керівнику організації, підприємства, установи); організаторський, тобто такий, що спрямований на організацію чого-небудь [276, с. 12, 853].

Отже, із семантичного сенсу зазначена категорія розкривається як така, що пов'язана зі здійсненням керівництва, а точніше із правовою організацією діяльності адвокатури. Якщо розглядати категорію «адміністративно» з точки зору її використання в конструкції «адміністративно-правове», слід зауважити, що в такому разі вона без сумніву пов'язана із адміністративним

правом. У науковій юридичній літературі увага звертається на те, що поняття «адміністративне право» можна розглядати в кількох значеннях, зокрема як: галузь права; галузь законодавства; галузь юридичної науки; навчальну дисципліну. У контексті досліджуваного питання поняття «адміністративне право» представляє для нас інтерес саме як галузь права. Авторський колектив сучасної правової енциклопедії зазначає, що адміністративне право як галузь права представляє собою сукупність юридичних норм, які регулюють суспільні відносини управлінського характеру переважно у сфері державного управління у процесі здійснення завдань і функцій виконавчої влади, а також внутрішньоорганізаційної діяльності інших державних органів і громадських організацій при виконанні ними делегованих повноважень і функцій виконавчої влади [277, с. 16]. Зазначимо, що учені-юристи із приводу управлінської природи адміністративного права зазначають, що вона наповнюється такими рисами: виконавчо-розпорядчий характер; підзаконність; масштабність та універсальність; ієрархічність; безпосередньо організуючий характер. При цьому провідною рисою публічного управління є його виконавчо-розпорядчий характер, що охоплює два взаємозалежних напрями – виконавчу та розпорядчу діяльність [278]. Отже, аналіз вищенаведеного свідчить про те, що такі складові досліджуваного явища, як «адміністративно» й «адміністративно-правове», вказують, що діяльність адвокатури забезпечується управлінськими та організаційними засобами на основі норм адміністративного права.

Якщо ж розглядати категорію «правове забезпечення», то вона складається з таких елементів, як «правове» та «забезпечення». Перший елемент походить від такого багатоаспектного та складного явища, як право. Зазначимо, що «право» може бути розглянуто як явище об'єктивне або ж суб'єктивне. Як зауважує О.Ф. Скакун у своєму підручнику «Теорія держави і права (Енциклопедичний курс)», юридичне право має два значення: 1) об'єктивне юридичне право – система чинних у державі правових норм і

принципів; 2) суб'єктивне юридичне право – правові норми та принципи як певні юридично визнані можливості (свободи) суб'єкта права задовольняти власний інтерес [279, с. 235]. У свою чергу, як зауважують Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко, право є багатогранним терміном. Вони виділяють позитивне (формується державою) та природне право (не залежить від волі держави та базується на природних сутнісних якостях людини). Крім того, право можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному смислі. У суб'єктивному смислі право являє собою юридичну можливість, що належить конкретним суб'єктам (право на працю, на відпочинок, на освіту, на соціальний захист тощо). В об'єктивному смислі право являє собою сукупність правових норм, які є загальнообов'язковими, існують об'єктивно, незалежно від волі окремих осіб та спрямовані на регулювання суспільних відносин. Таким чином, право являє собою сукупність загальнообов'язкових правових норм, які визнаються, встановлюються або санкціонуються державою, ґрунтуються на уявленнях про справедливість, свободу та рівність і які спрямовані на регулювання суспільних відносин з метою сприяння прогресивному розвитку суспільства. У цьому випадку визначення права подане, по-перше, в об'єктивному смислі як сукупність норм, що спрямовані на регулювання суспільних відносин. По-друге, в позитивістському смислі – як сукупність правових норм, які визнаються, встановлюються або санкціонуються державою та фіксуються у відповідних правових джерелах і таким чином є формально визначеними. І по-третє, при конструюванні цього визначення було враховано природно-правовий підхід, який передбачає те, що право в цілому та окремі його норми засновані на уявленнях про справедливість, свободу та рівність і виконують своє соціальне призначення з метою сприяння прогресивному розвитку суспільства [112, с. 9].

Із аналізу наведених вище позицій виявляється за можливе зробити висновок стосовно того, що категорія «право», як складовий елемент

досліджуваного поняття, використовується в ньому саме в його об'єктивному значенні.

Що стосується такої категорії, як «забезпечення», то в сучасній українській мові її тлумачать як дію за значенням «забезпечувати», тобто: постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [276, с. 375].

М.М. Тищенко, Є.І. Григоренко та А.М. Синиця стверджують, що сфера забезпечення прав і свобод військовослужбовців – це обумовлена специфікою реалізації оборонної функції держави та сформованим у державі політичним режимом сукупність суспільних відносин, які піддаються правовому регулюванню та виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з безпосереднім несенням військової служби, забезпеченням належних умов життєдіяльності поза військово-службовими відносинами, реалізацією сфери духовних інтересів військовослужбовців. Сфера забезпечення прав і свобод військовослужбовців співвідноситься із поняттям «сфера правового регулювання» як загальне і особливе [247, с. 253].

У науково-правових колах наголошують на тому, що категорію «забезпечення» можна розглядати у декількох аспектах. Р.В. Ігонін під час визначення особливостей адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції звертає увагу на те, що категорію «забезпечення» можна розглядати: 1) як діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо здійснення своїх функцій, компетенцій, обов'язків з метою створення оптимальних умов для суворої, неухильної реалізації правових приписів та правомірного здійснення прав і свобод; 2) як підсумок, результат цієї діяльності, що виражається в реалізації правових приписів, прав і свобод громадян [249,

с. 60; 285, с. 300]. Схожу позицію у своїй науковій праці, що присвячена визначенню особливостей правового захисту людини як предмета дослідження загальної теорії права, відстоює О.І. Наливайко [166, с. 22].

Говорячи про категорію «правове забезпечення» в цілому, слід зазначити, що в науковій літературі існує декілька позицій щодо визначення її суті. Досліджуючи особливості забезпечення прав громадян, М.В. Пучкова сутність поняття «правове забезпечення» розкриває у двох значеннях: 1) як сукупність гарантій реалізації і охорони прав громадян; 2) як діяльність органів державної влади зі створення умов, необхідних для реалізації громадянами своїх прав [217, с. 12]. Іншу позицію під час дослідження особливостей адміністративно-правового регулювання страхової діяльності в Україні відстоює М.Ю. Яковчук. На думку вченого, під правовим забезпеченням слід вважати систему впорядкованих законодавчих актів, постанов, указів та інших правових актів органів державної влади й управління, наділених повноваженнями у сфері регулювання відповідної діяльності [280, с. 88]. У своєму дослідженні, що присвячено організаційно-правовим основам діяльності слідчих підрозділів ОВС України, М.О. Горелов звертає увагу на те, що правове забезпечення можна розглядати як застосування норм права, інших юридичних засобів для впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування і прогресивного розвитку, а також впливу на поведінку людей [282, с. 242; 281, с. 63].

Загальним недоліком вищенаведених позицій є розгляд такого складного і багатоаспектного явища, як правове забезпечення, з урахуванням лише його окремої складової. На нашу думку, найбільш вдалим є визначення поняття «правове забезпечення», що було запропоновано А.Е. Олійником: це поняття може бути розкрито крізь призму: 1) створення сприятливих умов для реалізації особами своїх прав; 2) запобігання порушенню таких прав; 3) відновлення порушених прав осіб [175, с. 16]. На наш погляд, останнє визначення є найбільш вдалим, адже неможливо в повному обсязі досягнути ті

умови, що могли б сприяти реалізації прав і свобод людини та громадянина крізь призму превентивних заходів щодо їх прав і відновлення порушених прав.

Встановивши сутність складових досліджуваного поняття, можливо перейти до аналізу окремих позицій щодо визначення сутності адміністративно-правового забезпечення. Так, досліджуючи сутність адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи в Україні, А.Л. Борко відмічає той факт, що адміністративно-правове забезпечення будь-якої діяльності, в тому числі й адвокатури України, реалізується не тільки певними юридичними нормами [283, с. 307]. При цьому у своєму іншому дослідженні вищенаведений вчений додає, що таке забезпечення, окрім правових норм, здійснюється за допомогою системи правових засобів результативного, нормативно-організаційного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку [22, с. 289; 48, с. 32]. Цілком слушними здаються висновки щодо сутності досліджуваного поняття, які робить О.М. Хохленко під час визначення особливостей адміністративно-правового забезпечення діяльності місцевих державних адміністрацій в Україні. На думку вченої, адміністративно-правове забезпечення можна розуміти у двох аспектах – у статиці та динаміці. При цьому динамічний аспект адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державного управління можна визначити як встановлення мети, структури, статусу (підпорядкованості), функцій, повноважень (сукупності прав та обов'язків) вказаних органів [284, с. 104].

У контексті наведеного вище слід погодитися з позицією стосовно того, що адміністративно-правове забезпечення діяльності будь-яких державних інституцій, в тому числі й адвокатури України, в першу чергу спрямоване на впорядкування організаційних та управлінських відносин із приводу забезпечення нормального режиму діяльності відповідної інституції, що становить істотну передумову належної реалізації нею правозахисної

функції [283, с. 207]. Із цього приводу слід звернути увагу на те, що адвокатура є інститутом громадянського суспільства, що має одне з найважливіших спрямувань, а саме здійснення правозахисної функції. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб урегулювання адміністративно-правовими нормами її діяльності було оптимальним і таким, що забезпечувало б необхідний режим діяльності без зайвої регламентації та державного втручання.

З аналізу визначень, що були запропоновані науковцями, виокремлюється одна спільна теза щодо визначення поняття «забезпечення», що акумулює в собі діяльність органів держави та місцевого самоврядування, громадських об'єднань і безпосередньо громадян. Так, більш об'ємним та конструктивно виваженим є визначення, відповідно до якого поряд із діяльністю суб'єктів владних повноважень до складу поняття «правове забезпечення» також додаються закріплені державою гарантії. При цьому, як наголошують науковці, про важливість вищенаведених гарантій для забезпечувального процесу свідчить те, що вони, виступаючи як система особливих умов і засобів, забезпечують реальність здійснення та реалізації прав [181, с. 87; 285, с. 107]. При цьому, в межах адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури такі гарантії повинні розглядатися крізь призму передусім гарантування та забезпечення оптимального функціонування адвокатури як інституту громадянського суспільства, що може чинити вплив на діяльність держави.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що під адміністративно-правовим забезпеченням діяльності адвокатури слід розуміти діяльність уповноважених державою суб'єктів, що здійснюється на основі і на виконання приписів адміністративно-правових норм з метою реалізації закріплених у таких нормах гарантій діяльності адвокатури задля створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури.

Серед ознак адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури можна виділити наступні. По-перше, адміністративно-правове забезпечення є одним із видів правозабезпечувальної діяльності держави. У межах цього держава здійснює правове регулювання відповідного напрямку діяльності суб'єктів права. По-друге, об'єктом забезпечення виступають права, свободи та законні інтереси такого інституту громадянського суспільства, як адвокатура. Важливість розуміння цієї ознаки зумовлена процесами формування у нашій державі як громадянського суспільства в цілому, так і окремих його інститутів зокрема, у тому числі повноцінної та авторитетної адвокатури. По-третє, воно здійснюється на основі делегованих державою повноважень суб'єктам спеціальної компетенції, статус яких встановлено у законі. По-четверте, процес забезпечення реалізується через особливий правовий механізм. Як зазначають Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко, під цим складним явищем розуміється специфічна система, яка передбачає чіткий порядок реалізації та використання всіх юридичних засобів з метою упорядкування суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання. По-п'яте, метою використання такого механізму є захист, охорона, відновлення прав, свобод та інтересів адвокатури, а також профілактика та припинення їх порушень.

Для повноцінного розвитку інституту адвокатури важливу роль відіграє чіткий категоріальний апарат, який унеможливить плутанину та непорозуміння в діяльності всієї системи адвокатської діяльності. Зачатком та базисом категорій визначеної сфери є розуміння поняття «принципи адвокатури», які є основними керівними засадами організації і діяльності адвокатури.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [98].

Серед наведених у Законі принципів діяльності адвокатури одним із найважливіших та базових із практичної точки зору є принцип законності. У загальній теорії держави і права під законністю можна розуміти суворе, точне і однакове виконання всіма суб'єктами законів та інших нормативно-правових актів, а також правильне їх застосування. Принцип законності – найбільш універсальний і всеосяжний правовий принцип. Відповідно до нині чинного законодавства, принцип законності в діяльності адвокатури виявляється в наступному [141, с. 116].

По-перше, в тому, що організація цього об'єднання, регламентація членства в ньому, прав і обов'язків адвокатів здійснюється на основі закону. Законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність ґрунтується на Конституції України і представлено у першу чергу Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Окремі сторони організації адвокатури можуть визначатися й іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами [266, с. 46–47].

По-друге, принцип законності передбачає обов'язок адвоката при здійсненні своїх професійних обов'язків відстоювати права і законні інтереси своїх довірителів, використовуючи при цьому лише законні засоби. Адвокат не може використовувати обман, фальсифікацію доказів й інші заборонені методи, навіть якщо його довіритель на цьому наполягає [53, с. 32].

По-третє, принцип законності передбачає, що адвокат під час здійснення професійної діяльності виявляє порушення закону з боку суддів, органів прокуратури, органів, що здійснюють досудове слідство, інших суб'єктів правозастосовної діяльності і добивається усунення таких порушень та відновлення прав і законних інтересів своїх довірителів [154, с. 172; 141, с. 121–130].

Як один із аспектів законності в діяльності адвокатури в юридичній літературі розглядається те, що адвокат покликаний захищати реальні (а не уявні) права клієнта, не будь-які його інтереси, а лише законні [238, с. 23]. З

огляду на це вбачається доречним закріпити на законодавчому рівні дефініцію про те, що адвокатам заборонено приймати від особи, яка звернулася до нього за наданням юридичної допомоги, доручення у випадку, якщо воно має свідомо незаконний характер [268].

Крім того, в адвокатській діяльності необхідне дотримання законності щодо засобів і методів захисту інтересів довірительів. У зв'язку з цим ст. 33 Правил адвокатської етики зазначає, що адвокат може достроково (до завершення виконання доручення) розірвати договір з клієнтом, якщо клієнт вчиняє дії, що стосуються суті доручення, на порушення чинного законодавства і відмовляється припинити їх вчинення, незважаючи на роз'яснення адвоката [199]. На жаль, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не вказує на цей аспект законності в діяльності адвоката. У зв'язку з цим ст. 4 вказаного Закону необхідно викласти в новій редакції, що забороняє адвокату приймати від особи, яка звернулася до нього за наданням юридичної допомоги, доручення у випадку, якщо воно не лише носить свідомо незаконний характер, але і свідомо не може бути виконане законними способами і методами [19, с. 39].

У той же час, дотримання принципу законності не означає, що адвокат має бути у край підозрілим до своїх клієнтів. Законність у діяльності адвоката повинна поєднуватися з його лояльністю до клієнта, з опорою на клієнта при веденні справ. Повинна забезпечуватися активна участь клієнта у визначенні проблем, формулюванні можливих варіантів рішень і ухваленні рішень [32]. Адже у багатьох випадках клієнт краще знається на економічних, соціальних і психологічних аспектах своїх проблем. Таким чином, поряд із принципом законності, діяльність адвокатури повинна будуватись на принципі лояльності до клієнта [260, с. 327; 268].

Із принципом законності граничить принцип дотримання адвокатської етики. Він прямо не називається Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проте адвокатська етика – невід'ємна основа

діяльності адвокатського співтовариства. Етика адвокатської діяльності – це зведення основних етичних правил, які слід урахувати адвокатам при здійсненні адвокатської діяльності [154, с. 174]. При цьому органічне поєднання принципів законності та адвокатської етики зумовлено органічною єдністю норм права та інших соціальних регуляторів, серед яких можна виділити норми моралі, етичні норми та деякі інші.

Етичні норми стосуються різних питань адвокатської діяльності: конфіденційності стосунків довірителя і адвоката, питання виплати гонорару, інших питань взаємин із клієнтами, питання взаємин адвокатів один з одним, правил поведінки в суді та ін. Так, стосовно здобуття адвокатського гонорару Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Союзу вказує на заборону адвокатам укладати угоду з клієнтом, відповідно до якої клієнт зобов'язався в разі винесення ухвали судом на його користь виплатити адвокатам винагороду у вигляді грошової суми або в будь-якій іншій формі (виняток становить випадок, коли розмір винагороди визначений виходячи з вартості спірного майна відповідно до офіційної шкали гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката) [153, с. 112; 8]. Ця та багато інших етичних норм, що містяться в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Союзу, продубльовано в тому або іншому вигляді у Правилах адвокатської етики [199].

На наш погляд, найбільш значимим принципом адвокатської діяльності є принцип незалежності. Незалежність адвокатури складається з двох елементів: по-перше, з незалежності організацій адвокатури і адвокатських утворень, у межах яких здійснюється адвокатська діяльність, а по-друге – з незалежності самого адвоката при реалізації своїх повноважень у будь-яких сферах, в яких він відповідно до чинного законодавства бере участь.

Незалежність адвокатської діяльності забезпечується тим, що основи її побудови і функціонування визначаються законами, у зв'язку з чим жодні

органи не можуть шляхом прийняття нормативних або індивідуально-розпорядчих (ненормативних) актів усупереч закону втручатися в діяльність адвокатури. У своїй організаційній побудові адвокатура в цілому і окремі форми адвокатських утворень безпосередньо не підкоряються ні на загальнодержавному, ні на місцевому рівні органам законодавчої, виконавчої або судової влади або будь-яким іншим органам чи організаціям. Усі питання організаційної сторони діяльності адвокатських об'єднань вирішуються в межах самої адвокатури. Певною гарантією незалежності адвокатури є також автономність її бюджету, в цілому не залежного ні від держави або органів місцевого самоврядування, ні від будь-яких інших суб'єктів [152, с. 16].

Незалежність адвоката забезпечується декількома способами:

- прямою заборонаю втручання в адвокатську діяльність;
- недопустимістю притягнення адвоката до будь-якої відповідальності за виражені ним при здійсненні адвокатської діяльності думки, якщо вироком суду не буде встановлена винність адвоката у злочинній дії (бездіяльності);
- неможливістю витребування відомостей, пов'язаних із наданням допомоги за конкретними справами, а також заборонаю допитувати адвоката з питань, що стали йому відомими у зв'язку з наданням юридичної допомоги;
- встановленням спеціальної процедури притягнення адвоката до кримінальної відповідальності, здійснення стосовно нього заходів кримінального переслідування і оперативно-розшукової діяльності;
- інститутом адвокатської таємниці;
- недопустимістю здійснювати деякі види діяльності, зокрема заборонаю обіймати державні посади;
- свободою вибору організаційної форми здійснення адвокатської діяльності та ін. [268].

Певний ступінь контролю з боку держави закріплений у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проте він істотно мінімізований і в цілому відповідає концепції цього законодавчого акта, побудованої на

розумінні правової природи адвокатури як інституту громадянського суспільства. Контролюючим органом у цьому випадку виступає територіальний орган юстиції, який уповноважений на ведення реєстру адвокатів, видачу посвідчень адвоката, скликання позачергових зборів (конференції) адвокатів, внесення подання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. У цілому видно, що такий контроль носить не змістовний, а більше формальний характер [27, с. 31].

Окремого розгляду вимагає питання про економічну незалежність адвокатської діяльності. Така незалежність на сьогоднішній день гарантується, перш за все, через реалізацію принципів автономності адвокатських утворень і організацій адвокатури у визначенні свого бюджету, відсутність обмежень на розмір отримуваних адвокатом винагород та ін. [268].

Радянська адвокатура практично не мала фінансової самостійності. Чисельний склад, штати, кошторис доходів і витрат колегії адвокатів підлягали затвердженню Радою міністрів республіки, виконавчим комітетом обласної, міської ради народних депутатів. А проголошена норма, за якою колегії адвокатів не обкладалися державними та місцевими податками і зборами, насправді не мала суттєвого значення, оскільки за радянських часів податкова система як така була відсутня, а перерозподіл доходів здійснювався державою в адміністративно-директивному порядку, а не відповідно до податкового законодавства, яке, по суті, також було відсутнє [238, с. 118; 149, с. 109].

На наш погляд, необхідно виділити принцип рівності. Ф.В. Веніславський стверджує, що принцип рівності – це одна з головних цінностей сучасного конституціоналізму, основоположна ідея конституційно-правового статусу людини в Україні, правового регулювання загалом, згідно з якою всі люди мають повністю однаковий (рівний) обсяг конституційних прав, свобод і обов'язків та є повністю рівними перед

законом і судом (законодавство в однаковому обов'язі регламентує поведінку кожної особи та є однаково обов'язковим для усіх, у тому числі під час здійснення правосуддя) [59, с. 194].

Стосовно адвокатської діяльності та адвокатури цей принцип означає, що за своїм статусом усі адвокати рівні – як у контексті здійснення своєї професійної діяльності, так і в плані можливості вибору організаційної форми, адвокатської освіти і можливості брати участь в управлінні адвокатурою шляхом безпосередньої участі у з'їздах або зборах (конференціях) адвокатів, обранні до органів самоврядування адвокатів.

Важливий принцип діяльності адвокатури — професіоналізм. Саме професіоналізм дозволяє адвокатурі виступати інструментом забезпечення права громадян на здобуття саме кваліфікованої юридичної допомоги [154, с. 174]. Адвокатура є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому вітчизняним законодавством [98; 268].

Слід наголосити, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не врегульовує питання про обов'язковість підтримки і підвищення адвокатом свого професійного рівня. Так, п. 4 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує на обов'язок адвоката постійно підвищувати свій професійний рівень [98]. Проте без введення обов'язкового механізму підвищення кваліфікації це не більше ніж норма-декларація [154, с. 174]. Без систематичного підвищення і підтвердження адвокатами своєї кваліфікації у спеціальних навчальних центрах або інших навчальних організаціях реальність права громадян на кваліфіковану юридичну допомогу не може бути забезпечена на належному рівні. Прийняті у лютому 2013 року Правила підвищення кваліфікації адвокатів України [196] не вирішують вказаної проблеми. У зв'язку з цим

слід підтримати думку про корисність для вітчизняної адвокатури перейняти досвід Франції, де адвокати зобов'язані 1 раз на 5 років проходити курси підвищення кваліфікації і отримувати відповідний сертифікат, а адвокати, які не мають подібних сертифікатів, – платити підвищені (у порівнянні зі своїми колегами, що підвищили кваліфікацію) внески зі страхування своєї професійної відповідальності [243, с. 87].

Підвищенню якості правової допомоги також сприятиме встановлення професійних рангів. Ранг адвоката виступатиме як орієнтир у питанні попереднього визначення професійних якостей для осіб, що звертатимуться за правовою допомогою. Присвоєння рангів за загальним правилом повинне здійснюватися автоматично, виходячи із стажу адвокатської діяльності. Також слід допустити позачергове присвоєння адвокатських рангів за особливі заслуги в адвокатській діяльності. Присвоєння рангів слід віднести до повноважень адвокатських палат, а записи щодо рангів повинні проводитись органами юстиції в реєстрі адвокатів [268].

На наш погляд, слід звернути увагу на введену практику обов'язкового страхування професійної майнової відповідальності адвокатів у країнах із розвиненими правовими системами, що є стандартом адвокатської діяльності. Відповідно до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Союзу, «адвокати завжди мають бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних із недостатньою професійною компетентністю. Розмір страховки визначається в розумних межах, співвідносних із ризиком можливих помилок, допущених адвокатами в ході здійснення професійної діяльності» [172; 268].

У США в середньому на рік мінімум 5-6 застрахованих юристів зі 100 у приватній практиці стикаються з позовом про несумлінне виконання своїх обов'язків (legal malpractice). Доведення до суду подібних справ призводить до зниженням прибутку або втрати коштів на власний захист, це тяжкий удар по самоповазі, ділових зв'язках, репутації в юридичному співтоваристві. У

зв'язку з цим витрати на страхування професійної відповідальності юристів у США дуже значні [227, с. 253]. На розмір страхових внесків впливає юридична спеціалізація (дорожче заплатять юристи, що практикують у таких ризикових областях, як коштовні папери, банківське право і нерухомість). Відіграють відповідну роль географічне положення і статистика позовів у штаті. Важливим є і розмір фірми (деякі страхові компанії пропонують зменшення страхової премії для фірм з великою кількістю адвокатів). Визначальною може стати думка самої страхової компанії, заснована на кількості заявлених позовів за рік або конфліктних ситуацій, характер порушення обов'язків (звичайна неуважність, халатність або злочинна поведінка), кількість і характер дисциплінарних стягнень з боку колегії, особиста зацікавленість у результаті справи та ін. [227, с. 191–193]. Відшкодування страховки в подібних випадках витікає з рішення суду про право колишнього клієнта юридичної фірми отримати з неї відповідне відшкодування за непрофесіоналізм її співробітників. Підстава задоволення судом позову – помилка або упущення, які привели до надання юридичних послуг, що нижче за мінімальний стандарт професійного рівня адвоката, якмй має ліцензію, що у свою чергу спричинило певні несприятливі майнові наслідки для клієнта. Термін позовної давності у таких справах складає від 1 до 4 років з моменту, коли клієнт дізнався або повинен був дізнатися про помилку адвоката (залежно від законодавства штату) [237, с. 178].

Введення обов'язкового страхування відповідальності адвокатів надасть гарантії клієнтам у здобутті не лише кваліфікованої юридичної допомоги, але і матеріального відшкодування за непрофесіоналізм окремих представників адвокатського співтовариства. Страхування професійної відповідальності забезпечить захищеність і престиж самого адвоката, а також дозволить розширити сферу діяльності страхових компаній.

Таким чином, під принципами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід розуміти закріплені в нормах адміністративного

права основоположні, непорушні та беззаперечні керівні засади та ідеї, на яких ґрунтується адвокатська діяльність і функціонування цього інституту. Окрім основних принципів адвокатури, таких як принципи верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, для повноцінної адвокатської діяльності слід використовувати принцип дотримання адвокатської етики та принцип рівності і професіоналізму, які, враховуючи їх важливість у повсякденній адвокатській діяльності, повинні бути включені поряд із зазначеними до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Крім того, за підсумками проведеного дослідження можна дати декілька рекомендацій із вдосконалення інституту адвокатури:

1. Підвищенню професійного рівня складу адвокатури сприятиме введення адвокатських рангів, а також законодавче закріплення інституту обов'язковості підвищення адвокатами своєї кваліфікації.

2. Наголошено на доцільності введення обов'язкового страхування відповідальності адвокатів, що надасть гарантії клієнтам у здобутті не лише кваліфікованої юридичної допомоги, але і матеріального відшкодування за непрофесіоналізм окремих представників адвокатського співтовариства.

Вважаємо за доцільне прийняття змін до чинного вітчизняного законодавства з урахуванням вимог Європейського співтовариства, визначивши у нормативно-правових актах обов'язкове страхування професійної відповідальності адвоката. Слід зазначити, що адвокат зобов'язаний укласти договір страхування ризику професійної майнової відповідальності у зв'язку зі здійсненням ним адвокатської діяльності. Страхування професійної відповідальності адвоката поширюється виключно на страхові випадки, що виникли внаслідок ненавмисних професійних помилок або недбалих дій адвоката при здійсненні адвокатської діяльності. Договір страхування ризику професійної майнової відповідальності у зв'язку зі здійсненням адвокатом адвокатської діяльності укладається адвокатом

особисто, якщо він здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правовій формі адвокатського бюро. Адвокатське об'єднання укладає угоду страхування ризику професійної майнової відповідальності щодо всіх адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність в адвокатському об'єднанні [268].

1.3 Види та адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні

У попередньому підрозділі дослідження нами було визначено сутність адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України, при цьому встановлено, що таке забезпечення здійснюють уповноважені державою суб'єкти. Не викликає сумніву, що встановлення конкретних видів та адміністративно-правового статусу вказаних вище суб'єктів буде позитивним чином сприяти всебічності нашого дослідження, оскільки їхній статус безпосередньо впливає на особливості адміністративно-правового забезпечення з їхнього боку. У цьому контексті слід підкреслити, що наша держава знаходиться у стані постійного розвитку та модернізації як правової системи, так і державного апарату, що впливає і на утворення, розвиток та формування нових суб'єктів управління. Як стверджує Т.Є. Кагановська, втілення конституційних приписів у державотворчій практиці відбувається досить складно. На це впливає низка різноманітних факторів: дається взнаки відсутність необхідного досвіду функціонування державного механізму в нових умовах прискореного економічного розвитку, застарілі «радянські» стереотипи мислення значної кількості різноманітних посадових осіб, недостатньо високий рівень як загальної, так і правової культури [79, с. 3].

У свою чергу В.Ф. Погорілко у своєму монографічному дослідженні «Органи державної влади України» звертав увагу на те, що прийняття чинної

Конституції України започаткувало нові форми народовладдя, по-сучасному організувало здійснення влади, інших інститутів держави. Як наслідок, підкреслює вчений, у політичне життя поряд із виборами увійшли всеукраїнські та місцеві референдуми, остаточно утвердились або були створені нові інститути державної влади – Президент України, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державна влада здійснюється шляхом її поділу на три гілки, почала функціонувати система місцевого самоврядування [178, с. 3].

На думку К.І. Федорової, яку вона висловлює під час визначення особливостей адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні, в аспекті реформування всієї правоохоронної системи та проведення адміністративної реформи в цілому першочерговими визнаються проблеми компетенції, структури й інших особливостей суб'єкта управління, формулювання поняття «суб'єкт адміністративно-правового регулювання» тощо. Слід погодитися з позицією вченої стосовно того, що постановка зазначених завдань у межах дослідження адміністративно-правового забезпечення будь-якої діяльності, в тому числі й адвокатури, дозволить не тільки створити базу для поглибленого вивчення та класифікації відповідних суб'єктів, але й адекватно сучасним умовам визначити функції і статус органів влади, недержавних утворень, здійснити оптимізацію їх кількості в діяльності адвокатури [254, с. 104–106].

Зазначимо, що задля визначення сутності поняття «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення» необхідним є аналіз його окремих складових. Так, новий тлумачний словник української мови містить такі визначення категорії «суб'єкт»: у філософському розумінні – істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності і до цілеспрямованої діяльності; у книжному – особа, група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; у медичному – людина, що є носієм

певних фізичних і психічних якостей; у розмовному – людина, особа, індивід, індивідум або ж людина з негативними рисами характеру, непривабливою чи підозрілою зовнішністю [168, с. 442]. З точки зору В.Б. Авер'янова, яку він відстоює у своєму монографічному дослідженні «Апарат державного управління: зміст діяльності й організаційні структури», суб'єкт являє собою однопорядкову дефініцію щодо апарату управління [8, с. 16]. Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко під суб'єктами правовідносин розуміють учасників правовідносин, які за допомогою юридичних норм наділяються суб'єктивними правами та юридичними обов'язками [112, с. 98].

Аналіз сучасних досліджень дозволив провести аналогію між структурними елементами визначення «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення» та сприяв можливості зробити висновок щодо відсутності принципових відмінностей у цьому визначенні як явища в цілому. Але з урахуванням специфіки представленого наукового дослідження слід виявити відповідних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, специфічних та притаманних лише адміністративно-правовому забезпеченню адвокатури.

Досліджуючи особливості адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном, К.В. Степаненко дійшов висновку, що адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном є однією з головних функцій органів державної влади, які складають національну систему в цій сфері. При цьому, як наголошує вчений, визначальними суб'єктами адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном є Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади [242, с. 81]. На думку В.К. Колпакова, яку він висловлює в підручнику «Адміністративне право України», під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення слід розуміти джерело впливу, того, хто виконує функції керівництва і впливає на об'єкт з метою переведення його у новий стан [124, с. 9]. Авторський колектив навчального посібника «Виконавча влада і адміністративне право»

відстоює позицію, відповідно до якої суб'єктом адміністративно-правового забезпечення виступає елемент (управляюча система) системи управління, що генерує процес її функціонування [61, с. 220]. З'ясовуючи сутність адміністративно-правового забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні, А.В. Філіппов дійшов висновку, що до системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні належать Президент України, РНБО України, Кабінет Міністрів України, а також центральні органи виконавчої влади (зокрема Мінтрансзв'язку, МВС, Міністерство екології та природних ресурсів України, СБУ), Рада Міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (особливо в частині екологічної безпеки цивільної авіації), юридичні особи, що не є державними органами: авіакомпанії, аеропорти, аеродроми базування ЦА, аеропортові комітети з авіаційної безпеки, а також фізичні особи: працівники ЦА, відповідальні за забезпечення безпеки цивільної авіації і наділені виконавчо-розпорядчими повноваженнями (начальники аеропортів, служб авіаційної безпеки, командири повітряних суден під час польоту тощо) та деякі інші [286, с. 102].

Отже, з аналізу наведених вище визначень слідує, що в більшості випадків суб'єктами адміністративно-правового забезпечення будуть виступати органи й особи, що наділені владними управлінськими функціями. При цьому провідне місце серед наведених вище суб'єктів будуть посідати органи виконавчої влади.

У контексті зазначеного слід відмітити той факт, що в Концепції адміністративної реформи в Україні суб'єкт адміністративно-правового забезпечення прирівняно до органів виконавчої влади – самостійного виду органів державної влади, які згідно із конституційним принципом поділу функціонування державної влади мають своїм головним призначенням належну організацію та функціонування однієї гілки державної влади – виконавчої [210]. На нашу думку, коло суб'єктів адміністративно-правового

забезпечення будь-якої діяльності і особливо діяльності адвокатури не можна обмежувати лише органами виконавчої влади. Зокрема, О.Д. Крупчан у своєму монографічному дослідженні «Організація виконавчої влади» відмічає той факт, що, виступаючи суб'єктом адміністративно-правового забезпечення, людині властиво бути й об'єктом такого забезпечення, оскільки вона відіграє головну, визначальну роль, через неї здійснюється персоніфікація державно-управлінських відносин [137, с. 43–44]. Більш того, слід погодитися з позицією авторського колективу підручника «Державне управління та адміністративне право в сучасній Україні» стосовно того, що владно-організуюча діяльність компетентних органів та їх посадових осіб із державного управління відбувається в тому числі й за межами системи органів виконавчої влади:

1) усередині апаратів будь-яких органів державної влади – з боку їх керівних посадових осіб щодо інших службовців органу;

2) усередині державних підприємств, установ та організацій – з боку їх адміністрацій щодо іншого персоналу [81, с. 10–11].

Наведені вище позиції свідчать, що коло суб'єктів, які здійснюють адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, значно ширше і не обмежується лише органами виконавчої влади. При цьому, завдяки проведеному аналізу правових засад діяльності адвокатури серед наведених вище суб'єктів здається можливим назвати:

- Верховну Раду України;
- Президента України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство юстиції України;
- Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;

- районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні управління юстиції;
- обласні та районні державні адміністрації;
- обласні, міські, сільські, селищні ради, органи самоорганізації населення;
- Національну асоціацію адвокатів України;
- Раду адвокатів та інші легалізовані в установленому порядку об'єднання адвокатів із всеукраїнським статусом;
- об'єднання громадян (громадськість).

Із приводу наведеного вище переліку суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід зазначити, що незважаючи на їх, на перший погляд, різне функціональне призначення й юридичну природу взагалі, все ж таки здається можливим назвати чимало їхніх спільних рис. При цьому підтримуємо позицію Н.І. Глазунової, яка під час дослідження особливостей державного управління як системи наголошує на тому, що ознаки, які є спільними для суб'єктів адміністративно-правового забезпечення будь-якої діяльності, можуть полягати у наступному:

- вираження інтересів певної соціальної спільноти – народу, соціальної групи тощо;
- системна організованість у структурі, функціях, діяльності, властивих рисах соціальної системи;
- наявність властивих лише їм функцій, але у межах власної діяльності виконання загальних управлінських функцій: прогнозування, планування, організації, регулювання, контролю;
- власна юридично обґрунтована організація, включаючи особистісний та інституційний (структурний) компоненти;
- визначене місце в ієрархії державного апарату, приймання чітко визначених видів рішень [72, с. 96; 254, с. 154].

Відповідно до ст. 6 Конституції України, державна влада здійснюється на засадах поділу її на законодавчу, виконавчу та судову. З огляду на теоретико-правові позиції О.Н. Ярмиша та В.О. Серьогіна, така система представлена наступними суб'єктами:

I. Система органів державної влади.

1. Орган законодавчої влади – Верховна Рада України.

2. Глава держави – Президент України.

3. Система органів виконавчої влади:

а) Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади;

б) міністерства, державні комітети, центральні органи зі спеціальним статусом – центральні органи виконавчої влади;

в) місцеві державні адміністрації – місцеві органи виконавчої влади.

4. Система державних органів судової влади.

II. Система органів влади Автономної Республіки Крим:

1. Представницький орган автономії – Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

2. Система органів виконавчої влади автономії:

а) Рада міністрів Автономної Республіки Крим – вищий виконавчий орган загальної компетенції автономії;

б) міністерства і республіканські комітети – центральні виконавчі органи автономії.

III. Система органів місцевого самоврядування:

1. Представницькі органи місцевого самоврядування:

а) сільські, селищні, міські ради – органи місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади;

б) районні і обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;

в) районні в містах ради – представницькі органи місцевого самоврядування, що можуть створюватись за рішенням територіальної громади міста або міської ради [273, с. 44–45; 254].

2. Виконавчі органи місцевого самоврядування – виконавчі комітети, відділи, управління сільських, селищних, міських, районних у містах рад та інші виконавчі органи, які створюються радами [273, с. 45; 288, с. 101].

3. Органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста [287].

В умовах розвитку правової системи в сучасній Україні особливе місце для функціонування гілок влади має інститут президентства. Як цілком слушно підмічає М.П. Гурковський під час дослідження організаційно-правових аспектів реєстраційної діяльності публічної адміністрації, статус Президента України не уособлюється із жодною гілкою влади [288, с. 101]. У цьому контексті зазначимо, що президент є главою держави зі значними компетенційними перевагами щодо виконавчої влади; глава держави віднесений до виконавчої влади лише функціонально, тобто через певний обсяг своїх повноважень (компетенції). Але, як зауважує В.Ф. Погорілко, Президент України не віднесений до такої влади структурно, тобто як окрема ланка системи органів виконавчої влади [178, с. 251–252]. У навчальному посібнику «Держава у правовому вимірі» авторський колектив стверджує, що місце глави держави в системі поділу влади на гілки залежить від форми правління, яка має місце в тій чи іншій державі. Але у змішаних республіках він не належить до жодної з гілок державної влади, виконуючи щодо них арбітражну функцію. З огляду на це, останнім часом і в науці, і в державотворчій практиці щодо республіканської форми державного правління утверджується концепт президентської влади, яка існує паралельно із законодавчою, виконавчою, судовою та контрольно-наглядовою [79, с. 329].

За Президентом України не визнаються будь-які інші повноваження, крім передбачених Основним Законом України. На підставі наведеного Р. Михеєнко під час аналізу конституційного статусу виконавчої влади та Президента України робить висновок, що в Основному Законі України закладено дуалістичну модель виконавчої влади, що характеризується біцефальністю (двоголів'ям), суть якої полягає в наступному: є глава держави, «провідник» виконавчої влади, поруч існує і виконує свої повноваження уряд, який очолюється його главою [162, с. 25; 254, с. 48].

З огляду на вищевказане, ми приходимо до висновку, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури можна класифікувати:

1. Залежно від напрямку суспільних інтересів, які представлені у державному апараті:

- державні органи (органи виконавчої влади);
- недержавні органи (органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування);
- об'єднання громадян.

2. За внутрішньою побудовою:

- одноособові (Президент України);
- інституційовані (Кабінет Міністрів, Міністерство юстиції України).

Більш того, з аналізу фахової юридичної літератури слідує, що існує думка, відповідно до якої на визначення сутності системи органів виконавчої влади впливають такі чинники, як: характер, змістовне наповнення і особливості повноважень відповідних органів [14, с.92; 254, с. 69]; діяльність таких органів відповідно до адміністративно-територіального устрою країни [15, с. 67–71]; встановлені процедури розв'язання питань, що входять до їхньої компетенції; особливості створення відповідних органів; ієрархічне положення таких органів тощо [124, с. 112–139; 254, с. 70].

У відповідності до обсягу повноважень, якими наділені суб'єкти адміністративно-правового забезпечення адвокатури, вони поділяються на:

- органи загальної компетенції;
- органи галузевої компетенції;
- органи функціональної або міжгалузевої компетенції;
- органи предметної компетенції [15, с. 68–69].

Серед органів загальної юрисдикції в першу чергу слід назвати Кабінет Міністрів України. Як слідує з аналізу конституційних положень, Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України в межах, передбачених Конституцією України. При цьому Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією України та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України [130]. Як зауважує авторський колектив підручника «Виконавча влада і адміністративне право», вищенаведені положення Основного Закону України стосовно правового статусу Кабінету Міністрів України свідчать про те, що за характером та обсягом повноважень він належить до органів загальної компетенції [61, с. 263].

Органи загальної компетенції – це органи, які в межах підвідомчої їм території здійснюють державне управління та координацію всіх або більшості підпорядкованих чи підконтрольних їм органів галузевої чи функціональної компетенції. Вони несуть відповідальність за стан справ на відповідній території (на всій території України, території Автономної Республіки Крим, області, району, міста) [15, с. 116–121]. Поряд із загальними повноваженнями із вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і гармонійного розвитку особистості та забезпечення інтересів Українського

народу шляхом виконання Конституції та законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України та виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України, вирішення питань державного управління у сфері економіки та фінансів, соціальної політики, праці та зайнятості, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, протидії корупції, розв'язання інших завдань внутрішньої і зовнішньої політики, цивільного захисту, національної безпеки та обороноздатності, визначеними ст.ст. 2, 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», органи загальної компетенції здійснюють повноваження зі створення умов для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правової допомоги населенню, закріплені у пп. 5 п. 3 ч. 1 ст. 21 зазначеного Закону [211].

Окрім Кабінету Міністрів України, до цих органів належать Президент України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Реалізація державної політики у відповідному секторі покладається на органи галузевої компетенції. Словник з адміністративного права містить поняття «галузь управління» та визначає його як розгалужену систему різноманітних ланок (підрозділів, рівнів тощо), між якими формуються і підтримуються зв'язки, що забезпечують злагодженість, узгодженість і високу продуктивність спільної праці [235, с. 227; 254]. Цілком слушно у своєму монографічному дослідженні «Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні» О.О. Кордун зауважує, що особливістю органів галузевої компетенції є те, що організаційна діяльність суб'єктів адміністративно-правового регулювання не виходить за межі їх компетенції, їх головне завдання полягає у безпосередньому забезпеченні потреб суспільства у продукції чи послугах [182, с. 27; 148]. Авторський колектив

підручника «Адміністративне право України» зазначає, що органами галузевої компетенції вважаються міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні підприємства, установи, інші структури і відповідно керують певною галуззю (Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України тощо), місцеві органи цих міністерств, інших центральних органів виконавчої влади [15, с. 142].

Серед галузевих органів як суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури без сумніву слід назвати Міністерство юстиції України та його територіальні підрозділи. Зазначені галузеві суб'єкти відіграють значну роль в адміністративно-правовому забезпеченні діяльності адвокатури. Наведеного вище висновку можна дійти шляхом аналізу їх правового статусу. Так, правовий статус зазначених вище суб'єктів визначено, зокрема, на рівні Положення про Міністерство юстиції України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228. Відповідно до наведеного підзаконного нормативно-правового акта, Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) (далі – виконання рішень), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності; забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і

функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань [207].

Говорячи про правовий статус територіальних органів зазначеного вище Міністерства, слід назвати Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, що затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 року № 1707/5. У зазначеному акті законодавства вказано, що Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами. При цьому Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України здійснюють свої повноваження як безпосередньо, так і через утворені в установленому порядку районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції [208].

Незважаючи на те, що адвокатура самостійно вирішує всі основні свої питання, організуючий вплив на її діяльність чинять органи юстиції, реєструючи адвокатські колегії, фірми, контори та інші адвокатські об'єднання.

Міністерство юстиції України забезпечує фінансування роботи адвокатів коштом держави в разі участі адвоката у кримінальному провадженні і при звільненні громадян від оплати юридичної допомоги; узагальнює статистичну звітність про адвокатську діяльність; сприяє проведенню заходів щодо підвищення професійного рівня адвокатів [184].

Представник Міністерства юстиції України входить до складу Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України, яка бере участь у визначенні рівня професійних знань осіб, що мають намір займатися адвокатською діяльністю, і у вирішенні питань про дисциплінарну відповідальність адвокатів.

Отже, провідним галузевим суб'єктом адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури виступає Міністерство юстиції України з територіальними органами юстиції, що входять до його складу: Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, а також районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції.

Окрім наведених вище суб'єктів, адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури здійснюють також міжгалузеві суб'єкти. Як зауважує авторський колектив підручника «Курс загального адміністративного права», здійснення переважно однієї й тієї ж функції державного управління покладається на органи міжгалузевої компетенції, до яких належать органи, що реалізують виконавчу, контрольно-наглядову, регулятивну, реєстраційно-дозвільну функції. Органи спеціальної компетенції здійснюють галузеве та міжгалузеве функціональне (надвідомче) державне управління [288, с. 40].

Слід зазначити, що виокремлені органи забезпечують реалізацію державної політики у сфері забезпечення адвокатури, маючи наскрізне значення у сферах загальної компетенції, що може охоплювати різноманітні сфери існування суспільства (галузь господарства, соціально-культурне будівництво та інше). На думку О.О. Кордун, для міжгалузевих суб'єктів головне – зовнішня організаційна діяльність, управлінський вплив на інші відомства та об'єкти, що не перебувають у лінійному підпорядкуванні [182, с. 27]. При цьому, як відмічає А.В. Макаренко, міжгалузеве управління як діяльність із координації та контролю здійснюється щодо самостійних, не підпорядкованих структурно органів [146, с. 8; 288, с. 45]. Більш того, у своєму монографічному дослідженні «Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія та практика» А.А. Коваленко узагальнює коло прав і повноважень цієї групи суб'єктів, зазначаючи спільне для кожної з них –

функцію, що має виняткове державне і суспільне значення [116, с. 242]. Як приклад міжгалузевих суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури шляхом аналізу правових засад діяльності деяких з них видається можливим назвати такі:

1) Державну архівну службу України, яка відповідно до Положення про Державну архівну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 870, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції і який реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації. Основними завданнями Державної архівної служби України є: реалізація державної політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; внесення на розгляд Міністра юстиції пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; організація проведення науково-дослідних робіт у сфері архівної справи, документознавства, археографії, формування та зберігання страхового фонду документації [290];

2) Державну службу статистики України, яка відповідно до Положення про Державну службу статистики України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 року № 481, є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра економічного розвитку та торгівлі і який реалізує державну політику у сфері статистики. Основними завданнями Державної служби статистики України є: реалізація державної політики у сфері статистики; внесення на розгляд Міністра економічного розвитку і торгівлі пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері статистики [291];

3) Державне агентство з питань електронного урядування України, що відповідно до Положення про Державне агентство з питань електронного урядування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 492, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства і який реалізує державну політику у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства. Основними завданнями Державного агентства з питань електронного урядування України є: реалізація державної політики у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства; внесення на розгляд Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначеній сфері [292];

4) Державну фіскальну службу України, яка відповідно до Положення про Державну фіскальну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску. Серед основних завдань наведеного вище суб'єкта: реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи,

державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів [293].

Органами, яким відведені функції щодо предметної компетенції, є власне адвокатські об'єднання, що керують діяльністю осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах. Так, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатське об'єднання вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках [98].

Організаційно-правовою ланкою системи органів виконавчої влади виступають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. В.Б. Авер'янов зазначає, що органи виконавчої влади цієї організаційно-правової ланки називають центральними, «оскільки у своїй діяльності представляють інтереси «центру», а не окремих територій, місць, їхня компетенція з відповідного кола питань поширюється на всю територію країни», а за призначенням вони «забезпечують або сприяють формуванню і втіленню у життя державної політики у відповідних сферах управління, здійснюють керівництво дорученими їм сферами і несуть відповідальність за стан їх розвитку» [8, с. 28–29]. Ю.П. Битяк центральними органами

виконавчої влади вважає ті органи, «діяльність яких поширюється на всю територію України», саме на ці органи покладено повноваження щодо реалізації державної політики, здійснення управління (загального або галузевого), спеціального або функціонального впливу на всій території держави [15, с. 74].

Вищим органом у системі органів виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів України. Він – найважливіша складова і центральна ланка всього державного механізму (уряд країни), очолює систему органів виконавчої влади. Як зауважує авторський колектив навчального посібника «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні», Кабінет Міністрів України виступає як основний державний орган, що забезпечує проведення внутрішньої і зовнішньої політики держави, під його керівництвом перебуває державний апарат, фінанси країни, іноземні справи, він очолює систему органів виконавчої влади [273, с. 305; 254, с. 80].

Центральними органами виконавчої влади є ті підрозділи, які поширюють свою дію на всю територію України і охоплюють практично всі сфери політичного та соціального життя держави. У своєму дослідженні, що присвячено організаційно-правовим питанням управління природно-заповідним фондом України, В.М. Бевзенко наголошує на тому, що центральні органи виконавчої влади реалізують державну політику, здійснюють загальне або галузеве управління, спеціальний вплив на об'єкти незалежно від їх місцезнаходження на території України [294, с. 73]. У цьому контексті зазначимо, що організацію, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України визначено на рівні Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року. З аналізу наведеного нормативно-правового акта слідує, що система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України й

інші центральні органи виконавчої влади. Міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених чинним законодавством сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України.

У свою чергу, інші центральні органи виконавчої влади в залежності від їхнього функціонального призначення можуть бути створені як: служби – в разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам; агентство – в разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління; інспекції – в разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства [289].

Місцевими органами виконавчої влади загальної компетенції, що наділені правом представляти інтереси держави і приймати від її імені владні рішення на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць, є державні адміністрації [254, с. 53]. Організацію, повноваження та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій визначено на рівні Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року. З аналізу положень наведеного нормативно-правового акта слідує, що місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Так, місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують:

виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку; підготовку та виконання відповідних бюджетів; звіт про виконання відповідних бюджетів та програм; взаємодію з органами місцевого самоврядування; реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень [295].

Систему місцевих органів виконавчої влади утворюють обласні, районні, районні в містах Києві та Севастополі, а також Київська і Севастопольська міські державні адміністрації [273, с. 400–401]. Їх сукупна діяльність охоплює всю територію України, стосується практично всіх сторін суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя і безпосередньо пов'язана з життєдіяльністю кожної людини. В юридичній літературі зазначається, що фактично через місцеві державні адміністрації впроваджується в життя Конституція і закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, рішення інших центральних органів виконавчої влади. При цьому про роль і значущість у державному житті місцевих органів виконавчої влади свідчить і той факт, що відповідно до Конституції України (ст. 118), голови не тільки обласних, а й районних державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади главою держави – Президентом України [294, с. 77]. При здійсненні своїх повноважень вони відповідають перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України [216, с. 5–6].

Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення адвокатури галузевої компетенції, які діють на місцях, представлені Головними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній

Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, які, відповідно до Положення про територіальні органи Міністерства юстиції України, що затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 року, підпорядковуються Мін'юсту та є його територіальними органами, входять до сфери його управління, беруть участь у забезпеченні реалізації державної правової політики відповідно на території області, міст Києва та Севастополя [208].

Окрім наведених, суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури можна класифікувати в залежності від способу вирішення питань, що входять до їх компетенції. У цьому випадку йдеться про те, що зазначені вище суб'єкти можуть бути колегіальними або єдиноначальними. Як зауважує авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії, єдиноначальність являє собою принцип управління, за яким керівникові надаються широкі управлінські повноваження при персональній відповідальності за результати роботи [296, с. 415]. У свою чергу авторський колектив підручника «Адміністративне право України» наголошує на тому, що єдиноначальність являє собою важливу ознаку забезпечення оперативності керівництва, використання індивідуальних здібностей і досвіду керівників та водночас підвищує їх персональну відповідальність [15, с. 36]. Серед єдиноначальних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в першу чергу слід назвати Міністерство юстиції України та його територіальні органи. Так, відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» міністерства діють за принципом єдиноначальності. Міністерство очолює міністр України, який є членом Кабінету Міністрів України. Міністр як член Кабінету Міністрів України здійснює повноваження, визначені чинним національним законодавством, у тому числі щодо спрямування та координації діяльності центральних органів виконавчої влади.

У свою чергу, територіальні органи міністерств очолюють їх керівники, які призначаються на посади та звільняються з посад державним секретарем [289]. Як встановлено в п. 10 Положення про територіальні органи Міністерства юстиції України, начальник головного територіального управління юстиції несе персональну відповідальність за виконання покладених на головне територіальне управління юстиції завдань і здійснення ним своїх повноважень, упровадження програми діяльності Кабінету Міністрів України в частині проведення державної правової політики, в межах компетенції установлює ступінь відповідальності заступників начальника головного територіального управління юстиції, керівників структурних підрозділів відповідного головного територіального управління юстиції за керівництво окремими ділянками його діяльності, а також за роботу районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції, підвідомчих органів та установ юстиції [208].

Говорячи про колегіальні суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, слід зазначити, що колегіальність являє собою принцип державного та громадського управління, згідно з яким керівництво державними та громадськими органами й організаціями здійснюється колегією – групою осіб, які мають рівні права й обов'язки або дорадчі права у розв'язанні питань, що належать до компетенції конкретного органу або організації. У зв'язку з цим колегіальність буває вирішальною або дорадчою [297, с. 148]. При цьому увагу слід звернути на те, що в практичній реалізації єдиноначальність може поєднуватися з принципом колегіальності. У такому випадку колегіальність в обговоренні найважливіших питань дає змогу керівникові враховувати громадську думку, використовувати колективний розум фахівців, ініціативу та творчість керованого ним колективу [296, с. 415].

Слід погодитися з точкою зору Ю.Є. Булигіна, яку він відстоює у своїй науковій праці «Організація соціального управління (основні поняття та категорії)». На думку вченого, від правильного поєднання єдиноначальності та колегіальності багато в чому залежить демократичність адміністративно-правового регулювання, своєчасність і якість управлінських рішень, підвищення відповідальності та дисциплінованості співробітників, чіткість роботи організації, морально-психологічний клімат у колективі [52, с. 57; 254, с. 65]. Така точка зору нам імпонує, проте слід зауважити, що колегіальність у сфері забезпечення адвокатури є більш прийнятною моделлю, ніж єдиноначальність, адже така модель може породжувати узурпованість влади та сприятиме корупційній складовій. Крім того, це буде стримувати розумну ініціативу та взагалі буде суперечити юридичній природі адвокатури.

Як свідчить світова практика, на чолі колегіального органу завжди стоїть певна кількість осіб, які за посадовими обов'язками входять до структури цього органу. Як зауважує С.В. Ківалов у підручнику «Адміністративне право України», основні питання, які віднесені до компетенції такого органу, обговорюються та вирішуються на засіданнях колективно. Рішення в колегіальних органах частіше за все приймаються абсолютною більшістю голосів, тобто коли за таке рішення проголосувало більше половини присутніх членів органу. Колегіальність дозволяє правильно вирішувати найскладніші питання керівництва за участю фахівців, з використанням їх досвіду [14, с. 45–47].

Слід погодитися з позицією, яку розкрито в юридичній літературі стосовно того, що до колегіальних органів насамперед належать Кабінет Міністрів України та Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Але і в цих органах колегіальність доповнюється єдиноначальністю керівників, які особисто вирішують деякі оперативні організаційні питання діяльності очолюваного ними органу [15, с. 70; 288, с. 45]; поєднання колегіальних та

єдиноначальних засад полягає в залученні керівником до процесу керівництва, вироблення управлінських рішень своїх колег, інших співробітників [52, с. 85; 294, с. 76].

Слід наголосити на тому, що представлена класифікація органів виконавчої влади є універсальною і її може бути застосовано майже до будь-якої сфери суспільної діяльності. У межах нашого дослідження слід виокремити особливості впливу кожного органу саме на адміністративне забезпечення діяльності адвокатури в умовах сьогодення, в той час коли захист прав і свобод відіграє вирішальну роль на міжнародній арені, а роль адвоката стає незамінною при вирішенні найбільш болючих питань дотримання прав особи, таких, наприклад, як захист особи у межах кримінального провадження.

На нашу думку, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який безпосередньо здійснює адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури в Україні, є Міністерство юстиції України. Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 року № 228, формуванням та реалізацією політики, що запроваджується в державі, опікується колегія при Мін'юсті України, до складу якої входять Міністр (голова колегії) та заступники Міністра, начальники головних управлінь юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, керівники структурних підрозділів центрального апарату Міністерства та інші особи. Членів колегії затверджує та звільняє Міністр. Рішення колегії проводяться в життя наказами Міністерства. Також для розгляду наукових рекомендацій та інших пропозицій щодо основних напрямів розвитку правової системи в Мін'юсті може бути утворена наукова рада [207].

Безпосереднє виконання покладених на Мін'юст України завдань щодо адміністративно-правового забезпечення адвокатури, організації

адвокатської діяльності, а також виконання в межах адвокатури Договорів про правову допомогу та правові відносини, укладених з іноземними державами, та Конвенцій, до яких приєдналась Україна, покладене на Департамент державної реєстрації. Саме Департамент та його відділи реєстрації на місцях відповідно до покладених на них завдань:

- беруть участь у реалізації державної політики у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців з урахуванням світового досвіду, міжнародних норм та стандартів;

- розробляють проекти нормативно-правових актів з питань, що належать до вдосконалення порядку державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- проводять моніторинг чинного законодавства України, проектів нормативно-правових актів та готують пропозиції щодо вдосконалення процедур державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців;

- проводять експертизу проектів нормативно-правових актів з питань, що належить до компетенції Департаменту;

- забезпечують розробку форм документів у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців і порядку їх оформлення;

- забезпечують здійснення державного нагляду за дотриманням законодавства у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- вживають заходи для запобігання порушень у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- готують для прийняття в установленому порядку відповідні обов’язкові до виконання рішення;

- здійснюють методичне керівництво, організацію та координацію роботи державних реєстраторів, а також органів, в яких проводиться державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;
- вживають у межах компетенції заходи щодо формування та ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (далі – Єдиний державний реєстр);
- забезпечують надання роз'яснень на звернення громадян, суб'єктів господарювання, а також органів державної влади та місцевого самоврядування з питань, що відносяться до компетенції Департаменту;
- беруть участь в організації та проведенні заходів з навчання кандидатів на зайняття посади державного реєстратора та підвищення кваліфікації державних реєстраторів [189];
- організовують та забезпечують взаємодію суб'єктів інформаційного обміну щодо надання та використання відомостей з Єдиного державного реєстру;
- організовують взаємодію з органами державної влади, що мають право на отримання інформації з Єдиного державного реєстру;
- вивчають досвід країн із розвиненою ринковою економікою щодо питань інформаційного забезпечення процесів функціонування державних систем реєстрації;
- проводять семінари та заходи інформаційного характеру;
- здійснюють інші повноваження, передбачені чинним законодавством [189].

Слід погодитися з точкою зору В.К. Колпакова, який зазначає, що залежно від того, який існує порядок утворення органу, конкретні органи, по-перше, можуть утворюватися внаслідок прямої дії конституційних норм. Ними є Кабінет Міністрів України і місцеві державні адміністрації. По-друге, це органи, які утворюються Президентом України (згідно з п. 15 ст. 106 Конституції України, Президент України утворює, реорганізує і ліквідує за

поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади) [124, с. 138–139].

Наступні суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури представлені громадськими суб'єктами, тобто інституціями громадянського суспільства. Під останнім Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко розуміють якісний рівень розвитку суспільства, яке представлене сукупністю особливих суспільних відносин і автономних, самоврядних громадських інститутів та вільних індивідів, що здатні впливати на державу, обмежуючи її негативний та протиправний вплив на суспільство, а також у межах цих відносин та інститутів люди можуть задовольняти свої законні інтереси та потреби поза безпосередньої участі держави [112, с. 86]. На нашу думку, визначене поняття в Конституції України, що народ є єдиним джерелом влади, в умовах сьогодення набуває істотної актуальності, адже та громадська думка, що формується в середовищі, породжує шляхи розбудови всієї державності. Говорячи про вищенаведену категорію суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, в першу чергу слід назвати громадські об'єднання. Правові й організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань визначено на рівні Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року. З аналізу положень наведеного нормативно-правового акта слідує, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. При цьому за організаційно-правовою формою громадське об'єднання може бути створено як: 1) громадська організація – громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи;

2) громадська спілка – громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи [204].

Зважаючи на те, що адвокатура як інститут громадянського суспільства організована як недержавний самоврядний орган, вона бере активну участь як у громадських справах, так і у справах державних, таких як вирішення різних політичних, господарських і соціально-культурних проблем.

Розглядаючи функціональний вплив, який здійснюють органи державної влади та громадські утворення на адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, слід відмітити, що вони мають багато схожого у визначеній сфері. У своєму дослідженні, що присвячено кримінально-правовій характеристиці підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання, Н.О. Тімошенко відмічає, що наведена ситуація обумовлена єдністю публічних інтересів, цілей та завдань, у досягненні і вирішенні яких обидві системи беруть активну участь, а також самою природою управлінської діяльності [298, с. 35].

У свою чергу В.М. Бевзенко звертає увагу на те, що кожному з названих видів управлінської діяльності властиві специфічні ознаки, що виключає можливість їх ототожнення. Відмінності між ними зумовлені особливостями їх організації, характером форм і методів впливу, що використовуються. Суб'єктами громадського управління є недержавні утворення, до яких належать різні самоврядні структури та їх органи. Вони виступають як суб'єкти публічного управління виключно від свого імені тільки для вирішення питань, що визначені їх статутними документами [123, с. 12–13; 294, с. 132].

Безпосередній прямий вплив на забезпечення діяльності адвокатури здійснює Національна асоціація адвокатів України. Під час реалізації своїх статутних цілей вона, зокрема: делегує своїх представників до органів державної влади; бере участь у розробці нормативно-правових актів;

забезпечує належне виконання адвокатурою її конституційних завдань; забезпечує високий професійний рівень адвокатів України, розроблює єдину методику професійної підготовки та перепідготовки адвокатів, помічників та стажерів адвокатів, поширює етичні стандарти професії; забезпечує доступ та відкритість інформації про адвокатуру України; бере участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проектів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності; вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства України та практики його застосування; поширює правову інформацію, населення, адвокатів, правових громадських організацій в Україні та за кордоном; роз'яснює чинне законодавство України з питань адвокатури та адвокатської діяльності та узагальнення практики Європейського суду з прав людини; сприяє зміцненню зв'язків між юридичною наукою, освітою і практикою; засновує видавництва (редакції), в тому числі інтернет-видання, видання газет, журналів, науково-популярної, довідкової та іншої літератури; здійснює розвиток міжнародних зв'язків, обмін професійним досвідом, співробітництво з міжнародними організаціями, всебічне сприяння імплементації міжнародних норм і стандартів адвокатської діяльності; здійснює підтримання зв'язків та здійснення обміну делегаціями зарубіжних країн та їх представниками, здійснення іншої міжнародної діяльності; здійснює організацію та забезпечення проведення самостійно або спільно з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, у тому числі міжнародними, конгресів, конференцій, семінарів, тренінгів, круглих столів, оголошує конкурси тощо, бере участь у відповідних заходах за кордоном; сприяє науковій розробці питань, пов'язаних з діяльністю адвокатури, усуненню недоліків у правозастосовній діяльності; сприяє залученню адвокатури до процесу законотворення та інших процесів, пов'язаних з розбудовою правової держави впровадження нових правових

реформ; організовує та проводить експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів та інше [241].

Широке коло статутних повноважень, якими наділена Національна асоціація адвокатів України, все ж таки повинне мати важелі стримування повної автономії цієї організації. Слушно визначає правовий статус громадських об'єднань А.С. Васильєв у навчальному посібнику «Адміністративне право України (загальна частина)». Зокрема, учений наголошує на тому, що громадські об'єднання повинні неухильно дотримуватись вимог Конституції України та чинного законодавства, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, які стосуються сфери їх діяльності, а також норм, передбачених їх статутами та іншими засновницькими документами; щорічно публікувати звіт про використання свого майна чи забезпечувати доступність ознайомлення з цим звітом; щорічно інформувати орган, який реєструє об'єднання, про продовження своєї діяльності і подавати йому інші необхідні відомості [57, с. 112–113; 254, с. 40].

Наприклад, пункт 1.1 Статуту Національної асоціації адвокатів України передбачає, що Національна асоціація адвокатів України (НААУ) є всеукраїнською недержавною некомерційною неприбутковою професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності та об'єднує адвокатів для сприяння розвитку і зміцненню інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, захисту прав та законних інтересів членів Організації [241].

У зв'язку з тим, що управлінські завдання та функції поряд із державними органами, органами місцевого самоврядування реалізують об'єднання громадян, цілком обґрунтованою виглядає участь громадськості в

адміністративно-правовому забезпеченні адвокатури [254, с. 89]. У питаннях, які стосуються адвокатури, участь громадськості у процесі прийняття рішень підвищує якість останніх, процес виконання, сприяє поліпшенню поінформованості громадськості щодо проблем адвокатури, надає громадськості можливість висловлювати свою стурбованість, а державним органам – вести регулювання таких інтересів. З цією метою при Міністерстві юстиції України діє Громадська рада, яка є консультативно-дорадчим органом, який утворюється при Мін'юсті України і здійснює свою діяльність на громадських засадах [206; 294, с. 133].

Таким чином, аналіз наведених вище позицій надав змогу дійти таких висновків. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід розуміти органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання (громадські організації та громадські спілки), які відповідно до положень чинного національного законодавства наділені компетенцією зі здійснення організації й управління адвокатурою України, а також встановлення гарантій її діяльності. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України можуть бути класифіковані за декількома критеріями: суб'єкти загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції; державні, самоврядні та громадські суб'єкти; єдиноначальні та колегіальні суб'єкти тощо. При цьому один і той самий суб'єкт забезпечення діяльності адвокатури України може підпадати одночасно під будь-який із критеріїв наведеної вище класифікації. Яскравим прикладом такого суб'єкта є Міністерство юстиції України з його територіальними органами. Завдяки аналізу наведеної класифікації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в умовах сьогодення постає нагальна потреба у вирішенні питання щодо шляхів оптимізації діяльності цих органів, з одного боку, а з іншого – визначити шляхи та розробити моделі з

урахуванням специфіки кожного з органів, їх взаємодії з іншими суб'єктами адміністративно-правового забезпечення адвокатури.

Висновки до першого розділу

1. Адвокатура в сучасній Україні є невід'ємним елементом національної правової системи. Діяльність адвокатури обумовлена розвитком громадянського суспільства, кожен член якого потребує якісного професійного захисту прав, свобод, законних інтересів. Адвокатура пройшла тривалий і складний період історичного розвитку та інституційного оформлення. У різні історичні періоди розвитку Української державності адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури мало різне наповнення і відрізнялося різним рівнем щільності нормативної регламентації.

2. На сучасному етапі державного розвитку України сутнісними ознаками діяльності адвокатури є: зміст адвокатської діяльності полягає у наданні послуг правової допомоги населенню (в тому числі й на безкоштовних засадах); суб'єкт адвокатської діяльності є незалежним від впливу будь-яких сторонніх факторів і сил, що гарантується державою; адвокатура діє лише у відповідності до чітко визначених у законі форм адвокатської діяльності; адвокатура функціонує з огляду на задоволення потреб громадянського суспільства; характер діяльності адвокатури і держави є партнерським за своїм змістом.

3. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури має свою специфіку. На це вказує низка специфічних ознак її діяльності. Зокрема: адміністративно-правове забезпечення виступає як один із важливих видів правозабезпечувальної діяльності держави; об'єктом забезпечення виступають професійні права і гарантії діяльності адвокатури України; здійснюється на основі правотворчих та організаційних

повноважень визначених законодавством суб'єктів; процес забезпечення реалізується через особливий правовий механізм, метою якого є забезпечення законності і правопорядку в суспільстві.

4. На підставі комплексного аналізу адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури є підстави констатувати необхідність оптимального врегулювання адміністративно-правовими нормами діяльності адвокатури з урахуванням недопущення надмірної зарегульованості та зайвого державного втручання. Це зумовлено тим, що адвокатура не є державною структурою, виступаючи незалежним інститутом громадянського суспільства, що здійснює правозахисну функцію.

5. Аналіз сучасних досліджень дозволив провести аналогію між структурними елементами визначення поняття «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення» та сприяв можливості зробити висновок щодо відсутності принципових відмінностей у цьому визначенні як явища в цілому. Адже в більшості випадків суб'єктами адміністративно-правового забезпечення будуть виступати органи і особи, що наділені владними управлінськими функціями. При цьому провідне місце серед наведених суб'єктів будуть посідати органи виконавчої влади. Але з урахуванням специфіки діяльності адвокатури необхідно вести мову про особливий перелік суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, що притаманний лише цьому виду адміністративно-правового забезпечення.

6. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід розуміти органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, які відповідно до положень чинного законодавства України наділені нормотворчою компетенцією в частині урегулювання питань організації і гарантування адвокатської діяльності. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України в залежності від особливостей цільової компетенції класифікуються на суб'єкти загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції;

в залежності від юридичної природи – на державні, самоврядні та громадські суб'єкти; в залежності від порядку ухвалення рішення – на єдиноначальні та колегіальні. Серед усіх суб'єктів провідним галузевим органом, що здійснює адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, є Міністерство юстиції України і підпорядковані йому територіальні органи.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

2.1 Класифікація джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності в Україні

Розвиток суспільних відносин, зміна економічного ладу, інтенсифікація правових перетворень привели Українську державу до нового якісного стану. У цих умовах значний вплив на характер змін у суспільстві, удосконалення законодавчого процесу, підвищення ефективності правового регулювання, формування суспільної та індивідуальної свідомості здійснюється у межах реформування вітчизняної правової системи.

У романо-германській правовій сім'ї немає єдиного визначення джерел права. Розмаїтість національних, етнічних та історичних розходжень у країнах романо-германського права, особливості правових культур, як і багато інших факторів (як суб'єктивні, так і об'єктивні), не дозволили виробити у юристів-теоретиків і юристів-практиків єдиної думки про те, що таке джерело права, яким повинно бути його визначення [75, с. 30; 299, с. 37]. Однак відсутність єдиного уявлення про джерела права зовсім не означає, що серед дослідників, які займаються цією проблемою, не вироблено загального уявлення щодо цього.

У загальному вигляді джерела права – це способи вираження і закріплення правових норм, що додають їм загальнообов'язкового, формально-визначеного, юридичного значення. Даючи локалічне визначення, Т.Є. Кагановська та Є.І. Григоренко зазначають, що джерела (форми) права – це сукупність офіційних засобів закріплення правових норм та їх зовнішнього вираження [112, с. 85]. Зазначимо, що розуміння джерел права є важливим як із теоретичних, так і з суто практичних причин. Будь-які

нормативно-правові приписи потребують зовнішнього вираження, щоб ними могли скористатися особи, які беруть участь у відповідних суспільних відносинах. Тобто юридичні приписи (норми), в тому числі й адміністративні, повинні бути доступними для ознайомлення усім вказаним особам. Норми права можуть виражатися в різноманітних формах (статтях, пунктах підпунктах, абзацах). Такі акти встановлюють нові, змінюють або скасовують старі норми і таким чином стають джерелами права, тобто зовнішніми формами його вираження [278, с. 107].

Радянська і пострадянська теорія розглядає джерела адміністративного права як акти органів державної влади, що регулюють суспільні відносини у сфері керування; як зовнішню форму вираження адміністративних норм [38, с. 16–19]. Теорія джерел, що сформувалася у європейських державах, розглядає останні як засоби обмеження державної адміністрації і акцентує увагу на практиці адміністративних судів [58, с. 22], а не на нормативно-правових актах як джерелах адміністративного права.

У юридичній літературі наголошується на багатоаспектності категорії «джерело права». Так, авторський колектив сучасної правової енциклопедії джерело права визначає як: початкову форму правових норм; спосіб матеріального закріплення юридичних норм, який засвідчує обов'язковість останніх [277, с. 100]. Авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії під джерелом права розуміє спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їх обов'язковість. Учені наголошують на тому, що прийнято розрізняти такі види джерел права: правовий звичай – санкціоноване (забезпечуване) державою звичаєве правило поведінки загального характеру; правовий прецедент – об'єктивоване (виражене зовні) рішення органу держави в конкретній справі, обов'язкове при розв'язанні всіх наступних аналогічних справ; нормативно-правовий договір – об'єктивоване, формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною згодою кількох суб'єктів і забезпечуване

державою; нормативно-правовий акт – письмовий документ компетентного органу держави (а також органу місцевого самоврядування), в якому закріплене забезпечуване нею формально обов’язкове правило поведінки загального характеру [296, с. 171].

Для об’єктивності та всебічності розгляду питання щодо джерел адміністративного права, що регламентують адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, та з метою впровадження правової системи України у міжнародне співтовариство, слід звернути увагу на теоретико-правові доктрини джерел права, що висуваються закордонними фахівцями права. Так, у своєму дослідженні, що присвячено визначенню особливостей джерел адміністративного права зарубіжних країн, Г.І. Нікеров зазначає, що джерела адміністративного права зарубіжних країн у стислому вигляді характеризують таким чином: конституції, закони (конституційні і звичайні), акти делегованого законодавства і підзаконні акти як адміністративно-правові акти, адміністративні рішення-прецеденти, судові прецеденти (як судів загальної юрисдикції, так і адміністративних судів), звичаї (особливо в англо-американській системі), міжнародні договори [167, с. 39]. Зазначимо, що сьогодні невеликою є реальна роль адміністративно-правових ідей і концепцій у практиці державного управління та регулювання як через деяку догматичність і пасивну інформаційність, так і внаслідок ігнорування їх у державному апараті [248, с. 120–121; 264, с. 89; 139, с. 30].

Також слід зазначити, що загальними для всіх систем, що входять до романо-германської правової родини, є такі джерела права:

- нормативно-правові акти на чолі із законом;
- звичаї, що утворюють систему норм, іменованих звичаєвим правом;
- судова практика, судові прецеденти, які у цілому визнаються джерелами права, що, проте, в окремих країнах (наприклад, у Німеччині) нерідко заперечується;
- міжнародні договори;

– загальні принципи права, які часто розглядаються в науковій літературі як «вищі принципи», у відповідності до яких повинна будуватися діяльність судових та інших державних органів;

– доктрини, за допомогою яких виробляється багато принципів романо-германського права і у законодавчому порядку створюються численні норми права, що охоплюють різні сфери соціального життя [150, с. 22–30; 139, с. 30].

В Україні реалізована система джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності, яка містить у собі такі види джерел: нормативно-правовий акт, нормативний договір, правовий прецедент, правовий звичай і доктрина [139, с. 31].

Нормативно-правовий акт є основним джерелом адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності. У загальнотеоретичному розумінні нормативно-правовий акт – це письмовий акт-документ, ухвалений у встановленому порядку, що складається із сукупності нормативних приписів та спрямований на регулювання суспільних відносин.

Адміністративні нормативно-правові акти – це акти підзаконної адміністративної нормотворчості, в яких [92, с. 156]: а) містяться норми права, якими конкретизуються норми, що є в законодавчих актах вищої юридичної сили, а також передбачається механізм їхньої реалізації; б) визначаються типові правила поведінки у сфері публічного управління (наприклад, правила дорожнього руху; правила проведення контрольно-наглядових заходів; порядок накладення адміністративних стягнень тощо); в) встановлюється організаційно-правовий статус органів публічної адміністрації, безпосередньо підпорядкованих Президентові України, Кабінету Міністрів України; г) реалізується механізм забезпечення конституційного статусу громадян України, іноземців, об'єднань громадян; ґ) встановлюються необхідні заборони й обмеження; д) надаються спеціальні права та покладаються спеціальні обов'язки у сфері публічного управління

(наприклад, при оголошенні правового режиму надзвичайного стану, введення карантину); е) формуються умови взаємодії і координації діяльності органів публічної адміністрації; є) проводяться в життя соціально-економічні програми (європейські стандарти, демократизації, децентралізації діяльності органів публічної адміністрації, адміністративні послуги, демонополізації тощо) [88, с. 121–125].

Провідну роль у системі нормативних актів займає Конституція України (як Основний Закон держави) і закони. Конституція України – це Основний Закон суспільства й держави, який приймається в ускладненому порядку, має найвищу юридичну силу, специфічні юридичні властивості та закріплює засади конституційного ладу, конституційно-правовий статус людини та громадянина, організацію і функціонування вищих органів державної влади та місцевого самоврядування, територіальний устрій, а також інші найважливіші питання суспільного, правового та державного життя [73, с. 7]

Роль Конституції як провідного джерела адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності є дуже значною, адже у ній безпосередньо розміщено конституційно-правові норми, які встановлюють провідну роль цього інституту для захисту прав та свобод людини і громадянина в ході кримінального провадження. Так, у ст. 59 Основного Закону України встановлено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Згідно зі ст. 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у

трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [130].

Механізми реалізації цих конституційних положень встановлюються у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [98] від 05 липня 2012 року, в інших законодавчих актах України. У зазначених документах встановлено, що адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [300, с. 54].

Крім Конституції і законів, джерелами адміністративного права, що стосуються адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, є також підзаконні нормативні акти: адміністративні акти Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших посадових осіб виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування. Так, у визначеній сфері діє постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі» [209; 92, с. 158]. Особливе місце в системі забезпечення адвокатури займають накази та роз'яснення Міністерства юстиції України, наприклад, роз'яснення: «Реформування системи доступу до адвокатської професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів» [221], «Реформування інституту адвокатури як одна з умов виконання зобов'язань перед Радою Європи» [220] та інші.

Важливим видом джерел адміністративного права України є нормативні договори, до яких відносять міжнародні пакти і угоди,

конвенційні угоди між галузями державної влади, адміністративні договори між структурами виконавчої влади чи між цими структурами й органами місцевого самоврядування [20, с. 41–42; 92, с. 158]. У загальнотеоретичному розумінні нормативно-правовий договір – це угода (двостороння або багатостороння), внаслідок укладання якої встановлюються, змінюються або скасовуються правові норми.

У вересні 1990 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Основні положення про роль адвокатів (далі – Основні положення ООН), що встановлюють мінімальні стандарти для країн під час розвитку національного законодавства і регулюють становлення, організацію та функціонування адвокатської професії. Цей документ було розроблено з метою визнання «життєво важливої» ролі професійних об'єднань адвокатів і сприяння країнам у забезпеченні такої ролі адвокатів у демократичному суспільстві. При цьому Основні положення ООН закріплюють права і принципи, закладені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), Зводі принципів про захист всіх людей, які знаходяться в будь-якій формі затримання або ув'язнення, Стандартних мінімальних правилах про поводження із в'язнями і Декларації про основні принципи юстиції для жертв злочину й перевищення влади [26].

Основні положення ООН встановлюють міжнародні стандарти щодо доступу до послуг адвокатів; спеціальні гарантії у кримінальній юстиції; кваліфікації та підготовки адвокатів; обов'язків та професійної відповідальності; гарантій діяльності адвокатів; професійних об'єднань та дисциплінарної відповідальності. Рада Європи врахувала Основні положення ООН під час розробки подібних стандартів для адвокатів у своїй Рекомендації № Rec(2000)21 про свободу здійснення професії адвоката. Цей документ було прийнято Комітетом міністрів Ради Європи у 2000 році.

Названий нормативний акт продемонстрував потребу у загальноєвропейському консенсусі щодо істотної ролі адвокатів, що базується на верховенстві права, в демократичному суспільстві.

Рада Європи визначила, що одним із фундаментальних елементів верховенства права є висококваліфіковані та незалежні адвокати, доступ до послуг яких відкритий всьому суспільству загалом. Рекомендація № Rec(2000)21 регулює питання, пов'язані зі свободою здійснення адвокатської діяльності, правовою освітою, фаховою підготовкою та вступом до професії, роллю та обов'язками адвокатів, доступом до адвокатів, встановленням і функціонуванням професійних об'єднань адвокатів та дисциплінарними провадженнями [26].

Загальний кодекс правил для адвокатів, що розроблено Радою адвокатур та правничих товариств Європи (Кодекс правил ССВЕ), є іншим джерелом стандартів, які повинні враховуватись при розробці рамкових документів, що регулюють діяльність адвокатів та об'єднань. Рада адвокатур та правничих товариств Європи (надалі буде використовуватись аббревіатура англійською мовою ССВЕ) представляє Європейські адвокатські об'єднання і Правничі товариства в Європейському Союзі, Європейському економічному просторі та інших міжнародних організаціях. До складу ССВЕ входить 31 делегація, з яких 27 представлені від країн-членів Європейського Союзу та 3 – від країн Європейського економічного простору (Норвегія, Ліхтенштейн та Ісландія) разом із Швейцарією. Багато країн Центральної Європи з молодою демократією також мають статус спостерігачів у межах діяльності ССВЕ. Одним із першочергових завдань ССВЕ є гармонізація, координація і розвиток правової професії в Європі. Організація досягла цієї мети шляхом прийняття Кодексу правил для адвокатів. Дотримання Кодексу є обов'язковою умовою для всіх адвокатів із країн-членів ССВЕ, включаючи як адвокатів, які є громадянами країн Європейського Союзу, так і адвокатів з інших європейських країн, які мають статус спостерігача у ССВЕ. Україна

має статус країни-спостерігача у ССВЕ та представлена Спілкою адвокатів України. Оскільки Україна є членом Ради Європи, український уряд має брати до уваги такі стандарти під час розробки проектів законів, що регулюють адвокатську професію [26].

Таким чином, основними документами, що визначають міжнародні стандарти з регулювання юридичної професії, визнаються Конвенція Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» [127], Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам 27 серпня – 07 вересня 1990 року [11, с. 207–215], Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року [11, с. 215–220], Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року [11, с. 222–233], Рекомендація Rec (2000)21 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, що була прийнята 25 жовтня 2000 року (надалі за текстом – Рекомендація Rec (2000)21) [69, с. 7].

Актом міжнародного визнання України у складі держав-членів Ради Європи стало прийняття України до складу держав-членів Ради Європи у 1995 році, а також ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод», Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7, 11 до Конвенції. Відмінністю Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» (надалі за текстом – Європейська Конвенція) від інших міжнародних договорів у галузі прав людини є існування дієвого механізму захисту прав у вигляді Європейського суду з прав людини, який розглядає індивідуальні скарги на порушення Європейської Конвенції та приймає обов'язкові для виконання державою рішення. Судова практика означеного Суду *de facto* є джерелом загальноєвропейських стандартів прав людини (прецедентне право) і визнає

примат Європейської Конвенції над національними конституціями [200, с. 1073].

У 2006 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [99; 262]. Так, згідно зі ст. 17 цього Закону, національні суди України застосовують Європейську Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства України [100]. Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню відповідно до норм міжнародного права (принцип *pacta sunt servanda*).

Окремо слід вказати на Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України до Ради Європи, який прийнято у Страсбурзі 26 вересня 1995 року, відповідно до положень якого: «Асамблея вважає, що за змістом ст. 4 Статуту Ради Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена Ради Європи, визначені у ст. 3: «Кожний член Ради Європи обов'язково має визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро і ефективно співробітничати в досягненні мети Ради. ... Статус правничої професії буде захищено законом та буде засновано професійну асоціацію адвокатів; ...» [11, 246; 262].

Одним із видів джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності України виступають правові прецеденти (судові, адміністративні). У теорії права під правовим прецедентом розуміють акт-документ, що містить нові норми права в результаті рішення конкретної юридичної справи судовим чи адміністративним органом, якому надається

загальнообов'язкове значення при вирішенні подібних справ у майбутньому [92, с. 157].

Розглядаючи джерела права, варто звернути увагу на судову практику і судовий прецедент. Не можна не погодитися з думкою М.Н. Марченко про те, що «ці два явища не є ідентичними феноменами. Тому що коли йдеться про судову практику як джерело права, то мається на увазі принаймні два його значення. В одних випадках – це діяльність судів, пов'язана не стільки з правозастосуванням, скільки з правотворчістю, виробленням у процесі розгляду конкретних справ загальнообов'язкових правил поведінки. В інших випадках судова практика – це самі вироблені в процесі судової діяльності загальнообов'язкові рішення» [151, с. 30]. У свою чергу В.А. Туманів під судовою практикою розуміє сформовані судами загальні «правові положення» у вигляді правил, принципів, вказівок і визначень, що мають чіткий ступінь загальновизнаної обов'язковості [250, с. 36–37; 92, с. 157].

Під судовою практикою теоретики права розуміють об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судових органів, який формується в результаті застосування права при вирішенні юридичних справ [23, с. 254]. У наведеному визначенні розкривається зміст судової практики у широкому розумінні. На наш погляд, практична діяльність не всіх судових органів може претендувати на роль джерела права [49, с. 26].

Так, Д.Ю. Хорошковська під судовою практикою розуміє взаємоедність діяльності судів і результатів цієї діяльності, виражених у нових правоположеннях, вироблених судовою владою та закріплених у рішеннях із конкретних справ і/чи в актах із сукупності однотипних конкретних судових справ [261, с. 8]. Таке визначення судової практики дозволяє віднести останню до системи джерел права, оскільки автор звертає увагу на розробку нових правових положень окремими суб'єктами судової влади, а не усіма судовими органами [49, с. 27].

Вітчизняні науковці підтримують тезу про те, що практику Верховного Суду України слід визнавати джерелом права [265, с. 16]. Так, О.В. Капліна зазначає, що акти правозастосовного нормативного тлумачення, винесені Верховним Судом України, постанови його Пленуму, а також опублікована практика Верховного Суду України в конкретних справах можуть розглядатись як джерело права. Постанови Пленуму Верховного Суду України є зразком правильного розуміння норм права, вони мають велике значення для забезпечення однакового розуміння законів, містять важливі принципові рекомендації з питань, що виникають при розгляді судових справ. Роз'яснення даються на підставі вивчення та узагальнення судової практики, аналізу судової статистики. Реалізація повноважень Пленуму Верховного Суду стосовно надання роз'яснень з питань судової практики впливає на формування практики усіх судів загальної юрисдикції. У своїх постановах Верховний Суд неодноразово звертав увагу судів на необхідність урахування в їх діяльності положень чинних постанов його Пленуму, в яких даються рекомендації щодо правильного застосування законів при відправленні правосуддя, а також на те, що вони приймаються з метою забезпечення правильного й однакового застосування процесуального законодавства, що підкреслює обов'язковість їх урахування в судовій практиці. Рішення суддів, що ігнорують сформульоване Пленумом положення, повинні бути скасовані судом вищої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням закону [49, с. 27; 301, с. 215]. З огляду на викладне до джерел права можна віднести сформульовані Пленумом положення.

Слід погодитись з І.В. Барщевським, що до системи джерел права України слід включити судову практику, яка стає джерелом права у випадку, коли у нормативно-правових актах містяться прогалини, їх текстуальне викладення є неоднозначним, суперечливим та породжує проблеми під час правозастосування. Нормативний зміст мають рішення Конституційного

Суду України щодо конституційності правових актів та законопроектів про внесення змін до Конституції України, акти офіційного тлумачення Конституції і законів України та рішення Європейського суду з прав людини. Слід також внести зміни до ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і повернути право Верховному Суду України як найвищому судовому органу в системі судів загальної юрисдикції надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики [49, с. 30].

З метою належного забезпечення адвокатської діяльності було прийнято постанови судів (Вищого господарського суду, Вищого спеціалізованого суду, Вищого адміністративного суду тощо): «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [205], «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» [213] та інші.

З огляду на соціально-правові умови сьогодення у нашій державі, а саме – наявність значної кількості правових колізій та прогалин у праві, державні органи в особі їх посадових осіб досить часто змушені вирішувати конкретні адміністративні справи, керуючись загальновизнаними правовими принципами, створюючи тим самим адміністративно-правові прецеденти [302, с. 137]. Як зауважує В. І. Курило під час дослідження системи джерел адміністративного права України, до вказаних адміністративно-правових прецедентів частково можна віднести і рішення колегії ВС України з адміністративних питань та колегії ВАС України: даючи тлумачення норм права у випадку їх колізійності чи наявності прогалин у праві, колегії фактично створюють норму права, якою керуються суди при вирішенні усіх інших аналогічних конкретних адміністративних справ, хоча рішення колегій ВС України та ВАС України не входять до системи законодавства нашої держави. Звичайно, такі рішення можна віднести і до судового прецеденту,

але якщо вони стосуються адміністративних правовідносин, то, безсумнівно, з повним правом їх слід відносити і до адміністративно-правового прецеденту. Таким чином, наведені наукові погляди, на нашу думку, дають підстави стверджувати, що адміністративно-правовий прецедент має всі підстави бути віднесеним до джерел адміністративного права України [139, с. 30–33].

Таким чином, завдяки судовому прецеденту і судовій практиці відбувається не лише індивідуально-правове, а й нормативно-правове забезпечення адвокатської діяльності України.

Джерелом адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності є також правовий звичай. У теорії права правовий звичай розглядається як «акт-документ, який містить норми-звичаї (правила поведінки, що склалися в результаті багаторазового повторення людьми визначених дій), що санкціоновані державою і забезпечуються нею» [234, с. 335].

Слід зазначити, що держава визнає не всі звичаї, що склалися в суспільстві, а тільки ті, котрі мають найбільше значення для суспільства, відповідають його інтересам та історичному етапу його розвитку [92, с. 157]. Крім того, вважаємо, що такі звичаї не повинні суперечити моральним засадам суспільства, гальмувати розвиток відповідних інституцій, обмежувати права і свободи людини та громадянина. Тому більш вдалим з точки зору науки загальної теорії держави і права слід вважати визначення, сформульоване Т.Є. Кагановською та Є.І. Григоренком. Вони під правовим звичаєм розуміють таке правило поведінки, яке сформувалось унаслідок багаторазового застосування у суспільній практиці протягом тривалого часу і з огляду на його позитивні якості санкціоноване (схвалене) державою [112, с. 95].

У стародавні часи, коли українське судочинство характеризувалося суцільним пануванням звичаєвого права та повною його перевагою над

писаним законом, праця захисника у судах мала характер громадського, товариського, а не професійного заняття [109]. Його роль полягала виключно в моральній підтримці своєї сторони. На наш погляд, саме ця норма стала підґрунтям подальшого розвитку інституту адвокатури, формування правил адвокатської етики.

З розвитком суспільних відносин, з розширенням сфери правового регулювання норми права витісняють звичай, оскільки останній уже не в змозі врегулювати всю багатоманітність суспільних відносин. Але це, як зазначається в юридичній літературі, не означає, що люди перестають дотримуватися усталених звичаїв і керуються виключно нормами писаного права [270, с. 61]. У договірних відносинах, особливо враховуючи національну практику укладення договорів, звичаї ділового обороту повинні застосовуватися на практиці.

Відповідно до ст. 1.8 Принципів міжнародних комерційних договорів «Звичай та практика», сторони пов'язані будь-яким звичаєм, стосовно якого вони домовились, та практикою, яку вони встановили у своїх відносинах. Пунктом 2 цієї статті передбачено критерії для встановлення звичаю, який застосовується за відсутності спеціальної домовленості сторін. У цій ситуації необхідною умовою застосування звичаю є те, що звичай повинен бути широко відомим та постійно дотримуваним у відповідній сфері [202, с. 22–23]. Усталена практика відносин між сторонами насамперед стосується лише конкретних суб'єктів договірних відносин, що склалися між ними у попередніх договірних відносинах. Безпосередньо в договорі така практика не фіксується, але припускається як така через відсутність заперечень із цього приводу [104, с. 130].

Наприклад, за словами Амміана Марцелліна й Плутарха, ще в V ст. до н. е. був введений звичай брати плату за складення судових промов [91, с. 6], який зберігся і в умовах сьогодення, перетворившись на норму права.

Одним із джерел адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності є доктрина – «акт-документ, який містить концептуально оформлені правові ідеї, принципи, що розроблені вченими з метою удосконалення законодавства, усвідомлені суспільством і визнані державою як обов’язкові» [234, с. 336; 13, с. 34–35].

Цілком підтримуємо думку О.М. Сидоренко, що правова доктрина вважається вторинним джерелом права, оскільки вона роз’яснює чинне право, тлумачить його, на цій підставі сприяє подальшому його розвитку, а також виробляє для заповнення прогалин нові правові положення у зв’язку з вивченням життєвих явищ. Здобуті ж наукою правові положення, у свою чергу, можуть стати підставою для вироблення норм звичаєвого або позитивного права, що є вже безпосереднім джерелом права [230, с. 41].

Слід акцентувати увагу на тому, що наука (правова доктрина) має особливо велике значення у нашій країні, з огляду на недосконалість нашого чинного законодавства, з одного боку, а з іншого – на нерозробленість нашого звичаєвого права [252, с. 125]. У зв’язку з тим, що за радянської влади юридична наука традиційно обмежувалася лише роз’ясненням, тлумаченням, апологетикою радянського законодавства, важливо підняти її на якісно новий рівень, використовуючи здобутки, одержані за роки незалежності нашої держави [70, с. 59; 230, с. 42].

В умовах зростання політичної свідомості та розвитку повноцінного громадянського суспільства підвищенної уваги заслуговує боротьба з правовим негілізмом. Правовий нігілізм є найбільш розповсюдженим явищем, яке негативним чином протягом тривалого часу впливає на розвиток та функціонування правової системи нашої держави. Він пов’язаний з негативним ставленням, несприйняттям права як соціального регулятора, а то навіть і його запереченням. Взагалі, слово «нігілізм» означає заперечення будь-чого, а правовий нігілізм – заперечення права та інших правових явищ. Він, якщо говорити умовно, полягає у сповідуванні права сили, а не сили

права. При цьому правовий нігілізм стосується широкого кола осіб, має різні прояви, у зв'язку з чим є дуже небезпечним соціальним явищем.

Практикуючі юристи формують правову думку, розробляють повноцінні шляхи розбудови нашої держави. Вони формулюють правову систему відповідно до своїх переконань, заснованих на аналізі суспільної думки, вимог практики, досвіду правозастосування.

Слід виходити зі стародавнього, але непорушного положення: *jus est ars boni et aequi* – право є наука про те, що добре і справедливо. Але при цьому треба мати на увазі, що уявлення про одвічну справедливість змінюється. Це положення лишається і нині слушним і зберігає свій загальнозначущий характер завдяки постійному змінюванню [258, с. 25] під впливом тих факторів, що пов'язані зі зміною суспільно-політичної та економічної систем. У зв'язку з цим виникає першочергова потреба у формуванні гармонійної правової системи, яка б відповідала сучасним тенденціям суспільного розвитку. При цьому принцип справедливості у формуванні правової системи повинен бути визначальним, а для цього необхідні глибокі наукові напрацювання. Законодавство має формуватися на підставі ретельно виважених та апробованих національною і світовою практикою наукових висновків, а не відповідно до уявлень та прагнень окремих осіб чи угруповань [230, с. 41; 303, с. 147].

Щодо світової практики, то, за свідченням Рене Давида, протягом тривалого часу основним джерелом права в романо-германській правовій сім'ї була доктрина [76, с. 105]. Саме в університетах були головним чином відпрацьовані у період XIII-XIX ст. основні принципи права. І лише порівняно недавно первинність доктрини було замінено первинністю закону [70, с. 62; 230, с. 42].

Ю.М. Оборотов вказує, що юридична доктрина – це концептуально закріплені ідеї, правові принципи і нормативи, які відображені у працях учених-юристів, яким надане загальнозначиме і загальнообов'язкове

значення, з яких виводяться правила поведінки представницько-загальнозобов'язуючого характеру [171, с. 75]. Правова доктрина через примірні кодекси та коментарі до нормативно-правових актів проникає у сучасну правову реальність багатьох держав [230, с. 42].

Для адміністративного права важливе значення має Концепція адміністративної реформи в Україні 1998 року, яка була санкціонована відповідним Указом Президента України [205; 92, с. 157], коментар до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11] та інші.

Таким чином, історія розвитку інституту адвокатської діяльності вимагає трансформації джерел адміністративного права у визначеній сфері. Існує необхідність в упорядкуванні такої системи, використанні тих джерел права, які, як правило, майже не використовуються. На наш погляд, із джерел сучасного адміністративного права щодо забезпечення адвокатської діяльності слід звернути увагу на правовий звичай, який, на жаль, в умовах сьогодення майже не використовується.

2.2 Форми та методи забезпечення адвокатської діяльності в Україні

Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури характеризується низкою особливих відносин, які досить часто підпадають під дію методів адміністративного права. Вказане ще раз підтверджує те, що у діяльності адвокатури виникає значна кількість адміністративно-правових відносин.

Як було визначено нами в попередніх підрозділах дослідження, метою адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України є здійснення організації та управління такої діяльності, а також встановлення її гарантій. Зазначені процедури, з позиції Г.В. Атаманчука, знаходять свою реалізацію у процесі здійснення управління, тобто продуманого

організуючого та регулюючого впливу людей на власну суспільну життєдіяльність, який може бути здійснений як безпосередньо (у формі самоврядування), так і через спеціально створені органи та структури [31, с. 29–30; 43, с. 15]. На нашу думку, автор підкреслює особливість відносин, що складаються у сфері управління, тим самим вказуючи на винятковий статус адвокатури в таких відносинах.

У повній відповідності до основної формули управління («суб'єкт» – «об'єкт») у сфері адвокатури застосовуються особливі юридичні засоби впливу – методи адміністративно-правового забезпечення [43, с. 16]. Як зазначається у науковій літературі, методи адміністративно-правового забезпечення, порівняно з методами управління, мають певну специфіку, яка проявляється, як правило, під час регулювання відносин, що виникають у вигляді правового статусу учасників організаційних відносин. Ця специфіка також знаходить свій прояв у тому, що сторони більшості цих відносин нерівноправні, діяльність адвокатури не відрізняється від інших об'єктів управління, не набуває особливих властивостей і відчуває на собі «тиск» методів адміністративно-правового забезпечення без будь-якого послаблення у повному обсязі їх владного впливу [43, с. 14; 254, с. 47]. З наведеного випливає, що в процесі адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури відносини, що виникають, мають нерівний характер. Така ситуація є характерною майже для всіх правовідносин у галузі адміністративного забезпечення як владно-організуючої діяльності, у межах якої сторона, яка є об'єктом, тією чи іншою мірою підпорядкована іншій стороні, яка є суб'єктом.

Таким чином, реалізація адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури відбувається у межах адміністративного методу, що характеризується проявом одностороннього порядку вирішення питань, пов'язаних зі здійсненням управлінського впливу в зазначеній сфері. Як зауважує А.С. Крижановський у своєму дослідженні, що присвячено

адміністративно-правовому виміру організації охорони громадського порядку під час проведення виборів в Україні, загалом питання методологічного забезпечення як структурна складова адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури є виключно важливими для оптимізації державного управління, формування відповідної державної політики. Крім того, згадана державна політика повинна запроваджуватися лише у тих формах і тими засобами, які є притаманними і прийнятними у демократичній правовій державі, тобто базуватися на принципах демократії і верховенства права [304, с. 56]. У своєму дослідженні, що присвячено організаційно-правовим основам політики інформаційної безпеки, Б.А. Кормич зауважує, що в силу свого функціонального характеру політика як особлива форма існування виступає як певного роду діяльність [131, с. 198; 43, с. 14].

У контексті досліджуваного питання слід зазначити, що державна політика має притаманні їй характерні риси. Під час дослідження особливостей державної політики розвитку промисловості України в умовах європейської інтеграції Є.О. Коваленко звертає увагу на те, що до наведених вище рис можна віднести такі: державна політика – це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована діяльність/бездіяльність, що розробляється для досягнення поставленої мети (хоча не завжди досягає задекларованого); політика охоплює не окремі абстрактні рішення, а цілеспрямовані напрями чи моделі діяльності/бездіяльності державних інституцій і містить у собі як розробку політики, так і її впровадження; не будь-яка політика впроваджується в життя через владні структури, а досить часто використовуються приватні організації чи окремі особи; державна політика є відповіддю на суспільні вимоги чи вимоги діяльності/бездіяльності учасників процесу політики: законодавців, бюрократів, груп інтересів, громадян тощо; політика – це дієвість/пасивність державних інституцій, а не їх плани (голослівна

декларація); саме така політика аналізується й оцінюється [306, с. 70; 305, с. 12–13]. Також слід підтримати позицію С.О. Мосьондза, який під час визначення адміністративно-правових засад державної політики у сфері науки в Україні дійшов висновку стосовно того, що державна політика – це стратегія і тактика взаємовідносин держави в особі уповноважених органів із соціальними формуваннями та різними інститутами з метою забезпечення стійкого становлення та розвитку країни [307, с. 29].

Зазначимо, що конкретна правова форма створення й реалізації державної політики в будь-якій сфері суспільного життя, в тому числі у сфері організації та функціонування адвокатури України, повинна враховувати зміст відповідної діяльності. Як цілком слушно із цього приводу зауважує Б.А. Кормич, недодержання наведеного вище правила може провокувати функціональні, юридичні або моральні конфлікти. При цьому, як наголошує вчений, функціональний конфлікт виражається у невідповідності змісту політики конкретним формам та засобам її реалізації, недосконалості відповідних суспільних або державних інститутів, на які покладено проведення цієї політики. У свою чергу, конфлікт юридичного характеру обумовлюється недосконалістю нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що є об'єктом політики, наявністю колізій правових норм та прогалин у законодавстві, невідповідності правових норм сучасному стану суспільних відносин. Зрештою, конфлікт морального характеру обумовлюється різним відношенням суб'єктів та об'єктів політики до конкретних засобів її втілення – це проблема так званих «непопулярних засобів» з боку уряду, які можуть бути неадекватно або негативно сприйняті суспільством [131, с. 312–313]. Як цілком слушно зазначається у багатьох наукових працях, уникнення та розв'язання наведених вище конфліктів форми та змісту є однією з умов ефективності політики, а вміння суб'єктів політики знаходити виходи з подібних ситуацій є частиною так званого «мистецтва» або «науки» управління [131, с. 313]. На наш погляд, така точка

зору є слушною і заслуговує на особливу вагу, адже акцентується увага на подібних суперечностях та ролі суб'єктів управління в їх розв'язанні, тобто суб'єктів, статус яких встановлюється нормами адміністративного права у межах відповідних форм та з використанням конкретних методів.

У цілому ж, форми реалізації державної політики в діяльності адвокатури, на нашу думку, цілком охоплюються класичною класифікацією на правові та організаційні форми реалізації функцій держави. Під час дослідження державно-правових форм впливу на економічні відносини В.М. Титич дійшов висновку стосовно того, що правові форми – це форми діяльності держави, в результаті якої розробляються, приймаються нормативні акти, акти застосування права і здійснюються заходи з їхнього забезпечення [308, с. 88]. Вивчаючи проблеми взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні, О.М. Ключев зазначає, що організаційні форми – це форми, які базуються на правосвідомості, дія яких не врегульована нормами права. При цьому правові форми завжди виступають як організаційні в силу організуючої, регулюючої функції права. Організаційні форми в загальному вигляді не можуть прирівнюватися до правових, хоча їх частина трансформується в останні [309, с. 238].

Організаційні форми набувають особливого значення в окремих складових адвокатури, які стосуються самоврядування адвокатури, її кадрового потенціалу, формування і функціонування Єдиного реєстру адвокатів, таємниці адвокатської діяльності, організації надання безкоштовної правової допомоги тощо. Діяльність державних органів щодо реалізації конкретних завдань адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури відбувається за допомогою специфічних методів [254, с. 73]. Вивчаючи сутність правового регулювання, О.М. Мельник звертає увагу на те, що метод являє собою сукупність юридичних засобів впливу, які використовує держава у процесі правового регулювання суспільних відносин [311, с. 173; 310, с. 78]. У загальнотеоретичній літературі метод правового

регулювання розглядається як сукупність юридичних засобів і способів впливу права на суспільні відносини. При цьому існують основні два методи правового регулювання: імперативний і диспозитивний. Імперативний метод (владний, авторитарний, метод владного наказу) передбачає регулювання взаємовідносин між суб'єктами на підставі підпорядкування, субординації тощо. Наприклад, начальник районного відділу внутрішніх справ та громадянин, який притягується до адміністративної відповідальності. Цей метод властивий таким галузям права, як адміністративне, кримінальне, кримінальне процесуальне та деяким іншим. Диспозитивний (автономний) метод надає широкі можливості для учасників у виборі варіанту поведінки. При цьому учасники є юридично рівноправними. Наприклад, учасники договору купівлі-продажу. Цей метод властивий таким галузям права, як цивільне, сімейне та деяким іншим. Деякі галузі права в комплексі використовують обидва методи правового регулювання. Наприклад, конституційне право використовує й імперативний метод (наприклад, встановлюючи юридичні обов'язки громадян), а також диспозитивний (передбачаючи права і свободи людини та громадянина) [112, с. 45].

При цьому, як зазначає авторський колектив підручника «Адміністративне право України», адміністративно-правовий метод – це сукупність способів, прийомів, засобів впливу суб'єктів на об'єкти державного управління щодо забезпечення регулювання нормами адміністративного права суспільних відносин, за допомогою яких встановлюється юридично владне і юридично підвладне становище сторін у правовідносинах [278, с. 78]. У контексті наведеного зазначимо, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інші положення чинного законодавства встановлюють чіткі обмеження зазначених засобів. Так, адвокати у своїй діяльності керуються Конституцією, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів

України [98; 131, с. 332]. До цього додаються режими адвокатської таємниці, під якою Закон розуміє будь-яку інформацію, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

У науці адміністративного права традиційно прийнято виділяти такі методи, як переконання та примус. Адвокатура в цьому аспекті є доволі важливим та особливим об'єктом адміністративно-правового забезпечення, яке поставлене у залежність від специфіки предмета самої діяльності – здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Так, ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розкриває зміст адвокатської діяльності, а саме: захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

У свою чергу, представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і

обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; інші види правової допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Що стосується інших видів правової допомоги, то під ними Закон розуміє види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [98].

Стосовно інших методів адміністративно-правового забезпечення А. Тофлер виділяє три компоненти влади: сила, багатство та знання, тобто владні ресурси, що лежать в основі методів, щодо примусу, заохочення та переконання. Він констатує, що на сьогоднішній день традиційна система влади, заснована на силі або на багатстві, вже втрачає свою ефективність. Стосовно суб'єктів адміністративно-правового регулювання він констатує, що вони «виявили, що більше ніхто не бажає сліпо підкорятися, як це було раніше. Підлеглі задають питання і вимагають на них відповіді. Відбулася революція в самій природі влади. Зсув влади – це не просто її зміна, це її перетворення» [7, с. 4; 131, с. 85]. В умовах сьогодення компоненти, що були виділені автором, видаються доволі актуальними та болючими, адже така складова як «багатство» впливає взагалі на можливість особи займатися адвокатською діяльністю.

Важливим аспектом адміністративно-правового забезпечення будь-якої діяльності, в тому числі й адвокатури, є зрозумілість відповідних методів, за допомогою яких таке забезпечення здійснюється. Слід мати на увазі, що примус як метод адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури не є самоціллю, він є наслідком поведінки різних суб'єктів таких правовідносин, поведінки, що відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охороняються, і застосовується з метою усунення такої поведінки [278, с. 349]. Тобто використання такого методу у діяльності адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури хоч і займає певне місце, але його слід розглядати крізь призму субсидіарності, тобто його застосування здійснюється тоді, коли використання інших методів не дало очікуваного результату.

У свою чергу, метод переконання апелює до розуму, логіки, досвіду та почуттів особи, сприяє добровільному сприйняттю нею правових ідей, теорій, положень, їх самостійному осмисленню та перетворенню в мотиви поведінки. Переконання активно впливає на формування свідомості. Тобто знання, які осмислені на раціональному рівні й емоційно пережиті, є складовою змісту переконання як одного із соціально-психологічних компонентів свідомості [312, с. 133–134]. Таким чином, під час адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури використовуються, зокрема, такі методи, як переконання та примус. Застосування примусу має місце, коли суб'єкти зазначеної сфери правовідносин відходять від встановлених нормами права правил поведінки, оскільки інші методи фактично не спрацювали. У свою чергу, метод переконання сприяє добровільному освідомленню необхідності дотримання зазначених правил. При цьому слід підкреслити, що в будь-якій сфері суспільних відносин, у тому числі під час адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, метод переконання повинен переважати

й передувати методу примусу. Це твердження підсилюється також з огляду на те, що адвокатура є інститутом громадянського суспільства і відповідно до чинного законодавства у певних аспектах взаємодіє з державою, наприклад, у питаннях державної реєстрації адвокатського об'єднання тощо. У зв'язку з цим, примусова складова повинна бути набагато меншою, ніж складова переконання.

У контексті досліджуваного питання слід звернути увагу на те, що використання методу переконання під час адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури може знаходити свою реалізацію в кількох аспектах. Практичне застосування цього методу в адміністративно-правовому забезпеченні діяльності адвокатури є багатоваріантним. Наприклад, забезпечення режимів доступу до професії багато в чому залежить саме від переконання [254, с. 76]. Відповідно до Положення про організацію та порядок проходження стажування, громадянин України для одержання свідоцтва про право заняття адвокатською діяльністю наряду з виконанням інших умов, передбачених законодавством, має пройти стажування, що здійснюється протягом шести місяців і обчислюється шляхом сумарного обліку робочого часу стажиста на виконання програми та плану стажування, який має становити не менше 550 годин [190]. А відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до стажування допускаються особи, які успішно склали кваліфікаційний іспит та мають дійсне свідоцтво про його складення [194].

Особа, яка виявила бажання набути статус адвоката (далі – Заявник), звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. До заяви додається письмова згода Заявника на обробку персональних даних, проведення перевірки повноти та достовірності повідомлених ним відомостей та зобов'язання про надання необхідних для перевірки документів на запит КДКА [194].

Одночасно із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту Заявник надає такий перелік документів: 1) документ державного зразка, що підтверджує набуття заявником повної вищої освіти за спеціальностями «правознавство», «правоохоронна діяльність», «міжнародне право» (оригінал та нотаріально посвідчену копію); 2) документ (документи) про підтвердження наявності у Заявника стажу роботи в галузі права не менше, ніж два роки (оригінал та нотаріально чи за місцем роботи посвідчену копію). Документами, що підтверджують стаж помічника адвоката, є: трудовий договір з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), довідка (довідки) з компетентного органу (органів) про суму сплаченого єдиного соціального внеску та податку з доходів фізичних осіб за час роботи на посаді помічника адвоката; 3) документ встановленої форми (довідка, витяг) компетентного органу про відсутність судимості; 4) довідку медичної установи про стан здоров'я Заявника (медична довідка про проходження обов'язкових попереднього та періодичного психіатричних оглядів форми № 122-2/о, затвердженої наказом МОЗ України від 17 січня 2002 року № 12); 5) довідку КДКА регіону (регіонів) за місцем (місцями) проживання Заявника за останні два роки, які передували зверненню, що містить достатню інформацію про те, чи складала особа кваліфікаційний іспит на право заняття адвокатською діяльністю, чи видавалось цій особі свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та чи не приймалось рішення про позбавлення її такого свідоцтва; 6) оригінал та копію документа, який у встановленому законом порядку підтверджує реєстрацію місця проживання Заявника; 7) копію картки фізичної особи – платника податків, за виключенням випадків, коли особа відповідно до закону має право не отримувати таку картку [194].

Специфіка форм та методів адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури обумовлюється неоднорідністю та багатоаспектністю питань, що охоплюють сферу організації та діяльності адвокатури. Серед

них, насамперед, – сімейно-правові та цивільно-правові відносини. Як зауважує авторський колектив монографії «Права людини й оновлення Конституції України», передусім це стосується балансу між конституційними правами і свободами людини та необхідністю державного втручання у цивільно-правові та сімейні відносини. Проблема цього балансу є першочерговою, враховуючи відсутність в Україні сталих демократичних традицій, високий ступінь корумпованості і криміналізації держави та суспільства [198, с. 114; 254, с. 89].

На нашу думку, вирішення цих питань лежить у сфері розвитку повноцінного громадянського суспільства, яке б, займаючи активну позицію, зменшувало вплив держави на ті сфери, в яких її втручання повинно бути мінімальним, а також припинило б втручання в ті сфери, куди держава втручатися не може.

Використання різних форм та методів обумовлюється, передусім, специфікою об'єкта адміністративно-правового забезпечення, що врегульовано нормами права, у першу чергу тими, що розміщені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Отже, формами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід вважати [254, с. 79]: ведення Єдиного реєстру адвокатів України (ст. 17), визначення форми адвокатської діяльності (здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально (ст. 13), адвокатське бюро (14) та адвокатське об'єднання (ст. 15)), Рада адвокатів України (ст. 55), зупинення права на заняття адвокатською діяльністю (ст. 31), припинення права на заняття адвокатською діяльністю (ст. 32) та інші [98].

Заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту з доданими документами приймаються і реєструються головою КДКА (або за його дорученням головою кваліфікаційної палати) у спеціальному журналі обліку кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та формуються в особову справу. Журнал обліку може вестись комісією в електронному вигляді.

Заява про допуск до складення кваліфікаційного іспиту з доданими документами має бути розглянута протягом 30 днів з моменту її надходження до КДКА, яка перевіряє відповідність особи вимогам, встановленим частинами першою та другою ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що визначають ключові вимоги до адвоката, а також обмеження, наявність яких заважає особі бути адвокатом.

З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання стати адвокатом та здійснювати адвокатську діяльність, і за наявності письмової згоди такої особи КДКА, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію. Відмова в наданні інформації на такий запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

На нашу думку, вагомим елементом забезпечення діяльності адвокатури є ведення Єдиного реєстру адвокатів України.

Єдиний реєстр адвокатів України – це електронна база даних, яка містить відомості про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» набули права на заняття адвокатською діяльністю, та про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності.

Рада адвокатів України забезпечує ведення ЄРАУ, координує діяльність, здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення рад адвокатів регіонів щодо внесення ними відомостей до ЄРАУ та надання витягів з нього.

Відомості до ЄРАУ вносяться за дворівневим принципом. Перший рівень внесення відомостей до ЄРАУ забезпечується радами адвокатів регіонів, другий рівень забезпечується Радою адвокатів України [192].

Відповідальність за достовірність, повноту та точність інформації (відомостей) внесеної/их до ЄРАУ або за не внесення обов'язкових відомостей, а також внесення до ЄРАУ відомостей без обов'язкового документального їх підтвердження на першому рівні несуть персонально голови відповідних рад адвокатів регіонів. Відповідальність за достовірність, повноту та точність інформації (відомостей) внесеної/их на другому рівні несе начальник відділу ведення бази даних ЄРАУ Секретаріату Ради адвокатів України або особа, визначена наказом Голови Національної асоціації адвокатів України [192].

До ЄРАУ вносяться такі відомості про адвокатів:

- прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про його видачу (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);
- найменування і місцезнаходження організаційних форм адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;
- адреси робочих місць адвоката (із зазначенням основної), номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти;
- інформація про зупинення, припинення або поновлення права на заняття адвокатською діяльністю;
- інші відомості, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішеннями Ради адвокатів України або внесення яких вимагається командами програмного забезпечення бази даних ЄРАУ, що є обов'язковими для внесення їх адміністраторами ЄРАУ.

Формат безоплатної правової допомоги при Міністерстві юстиції, який діє зараз, містить елементи контролю за дільністю адвокатури. Адвокату для надання послуг у системі безоплатної правової допомоги тепер потрібно отримати схвалення державного органу та його службовців.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон), конкурси з відбору адвокатів проводяться у відповідності до Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362.

Організацію та проведення конкурсу (відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 28 Закону) покладено на головні управління юстиції Міністерства юстиції в регіонах, які утворюють конкурсні комісії (у складі не менш як сім осіб), персональний склад яких формується із представників адвокатури, Мін'юсту, Координаційного центру, відповідного головного управління юстиції, центру з надання БВПД, а також суддів та представників громадських організацій (за їх згодою).

Оголошення про проведення конкурсу здійснюється шляхом оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах Мін'юсту, Координаційного центру, відповідних головних управлінь юстиції та регіональних центрів з надання БВПД та в місцевих ЗМІ не пізніше ніж за 30 днів до кінцевого строку подання претендентами заяв та документів, необхідних для участі у конкурсі.

Для участі у конкурсі претендент подає разом із заявою такі документи:

- 1) копії паспорта;
- 2) копію реєстраційного номера облікової картки платника податків;
- 3) копію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) копію трудової книжки;

- 5) копію документів про освіту;
- 6) біографічну довідку;
- 7) анкету за встановленою Мін'юстом формою;
- 8) мотиваційний лист (до 500 слів) у довільній формі з підписом претендента [128].

Документи подаються претендентами у зазначений в оголошенні про проведення конкурсу строк відповідному головному управлінню юстиції, а також районним, районним у містах, міським (міст обласного значення), міськрайонним управлінням юстиції [128].

На нашу думку, безкоштовна правова допомога станом на сьогодні є повністю контрольованою державною системою і створює умови для зловживань з боку держави. А це відкриває можливості для порушення прав людини.

Норми на зупинення права адвокатської діяльності знайшли своє відображення у ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється у разі:

- 1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, передбаченого п. 6 ч. 1 ст. 32 цього Закону;
- 3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі [313, с. 40]:

- 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;

3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі [98].

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) порушення присяги адвоката України;

2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;

4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України [98].

На нашу думку, питання накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у межах нашого дослідження потребує особливої уваги, оскільки дотримання всіх вимог щодо застосування такого виду відповідальності є невід'ємною гарантією діяльності адвокатури.

Слушною є позиція В.В. Заборовського, який зазначає, що незважаючи на те, що в роз'ясненні Міністерства юстиції України «Реформування системи доступу до адвокатської професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів» [221] важливою гарантією ефективності інституту дисциплінарної відповідальності є гарантоване право кожного, кому відомі факти поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, безпосередньо звертатися зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, вказана норма критикувалася з боку як науковців, так і практикуючих юристів [93, с. 28].

У свою чергу Д.П. Фіолевський зазначає, що норма українського законодавства, якою передбачається право кожного на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, не позбавлена певних недоліків. Зокрема, він зазначає, що український законодавець, формуючи вищевказану норму, допустив суперечливість деяких положень та надав привід для різного тлумачення деяких понять. Він зазначає, що у згадуваній ч. 1 ст. 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» використовується словосполучення «поведінка адвоката» як підстава для дисциплінарної відповідальності (у такому ж значенні це словосполучення застосовується й у ч. 1 ст. 38 цього Закону). Водночас ч. 2 ст. 36, ч. 1 ст. 37 вже оперують таким словосполученням, як «відомості про дисциплінарний проступок».

У такому випадку ми повністю погоджуємося із твердженням Д.П. Фіолевського, що «приводом для ініціювання дисциплінарного

провадження стосовно адвоката може бути дисциплінарний проступок, тобто конкретний вчинок, що порушує закон, правила, порядок. Поведінка – це скоріше етична категорія, але не юридичний критерій, якого потребує норма закону» [256, с. 193; 93, с. 28].

Іншим недоліком згадуваної ч. 1 ст. 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є суперечність деяких її положень, зокрема те, що стосується використання понять «право ініціювання» питання про дисциплінарну відповідальність та «звернення» до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, які законодавець розглядає як тотожні поняття [93, с. 28–29]. На неможливість такого ототожнення вказує Д.П. Фіолевський: «ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність має на увазі письмове звернення до КДК з проханням покарати адвоката за конкретне порушення свого обов'язку чи за неетичну поведінку. Звернення може бути таким ініціюванням, коли там ставиться питання про покарання адвоката. Але звернення може й не містити такої вимоги. Коли звернення лише привертає увагу до порушення чи недостойної поведінки адвоката, це ще не привід розглядати його як «ініціювання» про дисциплінарну відповідальність» [256, с. 194].

Потрібно врахувати й положення ч. 1 ст. 42 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з яким адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення в дисциплінарній справі протягом тридцяти днів із дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Виходячи із цієї норми, кожен такий «бажаючий» після розгляду його заяви кваліфікаційно-дисциплінарною комісією та винесення нею рішення може оскаржити його до суду чи до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури теж може бути оскаржене до суду). Все це

знову ж таки може мати негативний вплив на професійну діяльність адвоката та на його ділову репутацію. Але потрібно не забувати й те, що суд жодним чином не обмежений у можливості, скасовуючи рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, визнати дії такої комісії (наприклад, щодо відмови у відкритті дисциплінарного провадження або ж застосування більш «поблажливого» покарання) неправомірними. Таке рішення суду може мати своїм наслідком застосування до адвоката заходів дисциплінарного впливу або ж посилення покарання аж до позбавлення права на адвокатську діяльність [93, с. 29].

Показовою у цьому випадку є Постанова окружного адміністративного суду м. Києва від 25 вересня 2013 року (у справі № 826/10762/13-а) [197], якою було визнано протиправним та скасовано рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури від 21 червня 2013 року № V-018/2013. Вказаним рішенням Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури скасувала рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Харківської області від 26 березня 2013 року, за яким до адвоката було застосовано такий вид дисциплінарного стягнення, як позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, враховуючи положення ст. 42 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яким передбачається негайне набрання рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії законної сили. Оскільки передбачено, що оскарження рішення не зупиняє його дії, то фактичним наслідком згадуваної постанови окружного адміністративного суду м. Києва від 25 вересня 2013 року стало застосування до адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю. Враховуючи вищевказане, слушною є думка С.С. Мостовенко: «з огляду на реалії нашої країни, де суди прислухаються до «порад» працівників правоохоронних органів і державних чиновників, «незручний» адвокат має всі шанси розпрощатися з професією. Відповідно, кожен з адвокатів братиме

до уваги зазначений чинник, що негативно позначатиметься на виконанні адвокатом його професійних обов'язків» [164, с. 6; 93, с. 29].

Для повного розкриття питання про приводи для порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката слід відмітити те, що певною гарантією для нього є норма п. 2 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якою дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою). Ця норма має широкий правозастосовний характер і, як правило, застосовується регіональними кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями (Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури) у разі прийняття рішення про відмову в порушенні дисциплінарної скарги (або ж у разі залишення скарг на такі рішення про відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката без задоволення). Зокрема, до них можна віднести рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № I-033/2014, № I-025/2014, № I-019/2014 [222], основою прийняття яких і стала вищевказана норма, згідно з якою дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку [93, с. 30].

Таким чином, на сонові аналізу вищенаведених позицій виявляється за можливе дійти таких висновків. Методи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури являють собою сукупність способів (засобів, заходів), що закріплені в нормах адміністративного права задля здійснення регулюючого впливу на правовідносини, що мають місце у зв'язку із функціонуванням цієї інституції. У свою чергу, під формами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід розуміти врегульовану адміністративним правом сукупність організаційних і правових зовнішньо виражених напрямів діяльності уповноважених суб'єктів,

спрямованих на забезпечення й гарантування належного функціонування адвокатури.

2.3 Адміністративно-правові заходи забезпечення адвокатської діяльності в Україні

У жодній державі світу адвокатура не може успішно виконувати власні функції без визначених у законі заходів відповідного адміністративно-правового забезпечення. Ефективність таких заходів відбивається на всіх аспектах діяльності адвокатури – від якості надання юридичної допомоги населенню і до форм самоорганізації та взаємодії із громадськістю. Відповідно, без таких адміністративно-правових заходів створюються передумови для порушення прав і свобод громадян. Неефективність прокуратури створює передумови зловживання правом органами державного примусу, зокрема правоохоронними. Тому заходи забезпечення ефективної адвокатської діяльності завжди мали і мають важливе значення для реалізації законності в державі.

Адміністративно-правові заходи забезпечення адвокатської діяльності є різноманітними за своєю сутністю і природою. Так чи інакше, але вони мають примусовий, імперативний характер. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу має величезне теоретичне і практичне значення. Наявність такої класифікації необхідна, по-перше, для усвідомлення суті різноманітних заходів примусу, що застосовуються в рамках державного управління, їх підстав і цілей застосування, по-друге, для більш якісного правового регулювання і, як наслідок, якісного та ефективного правозастосування цих заходів; по-третє, для подальшого розвитку даного інституту адміністративного права [159, с. 64–66]. На сьогодні існує велика кількість наукових робіт, присвячених особливостям заходів адміністративно-правового примусу, що говорить про підвищений

інтерес з боку вчених до даної тематики [16; 29; 35; 40; 41; 106; 125; 156; 159; 314, с. 40]. Але єдиного підходу до розуміння заходів адміністративно-правового примусу ще не вироблено, що породжує не уніфікованість розуміння і тлумачення термінів. Так, одні автори ділять заходи адміністративно-правового примусу на: а) заходи адміністративного попередження; б) запобіжного заходу; в) адміністративні стягнення [42, с. 111; 173, с. 146]. Причому як критерій класифікації вказується послідовність застосування цих заходів примусу, «оскільки спочатку застосовуються заходи запобігання, потім запобіжного заходу правопорушень і, лише коли вони не досягнуть своєї мети і особа вчинить адміністративний проступок, до нього можна буде застосувати адміністративне стягнення» [42, с. 111–112; 159, с. 74; 315, с. 67].

Інші автори, погоджуючись з основними положеннями запропонованої вище класифікації заходів адміністративно-правового примусу, вважають, що третій вид примусових заходів коректніше називати заходами адміністративної відповідальності [316, с. 78] або заходами відповідальності за порушення адміністративно-правових приписів [123, с. 192; 24, с. 264]. Ці вчені сходяться в думці про те, що виділення групи заходів адміністративного стягнення звужує сферу застосування заходів адміністративно-правового примусу, залишаючи за її межами заходи впливу адміністративних санкцій, які не є адміністративними стягненнями [159, с. 54–56; 315, с. 68]. Як бачимо, категорія «примус» є однією із центральних в означеному контексті.

Для з'ясування даної точки зору вчених необхідно розібратися у співвідношенні понять «адміністративно-правовий примус» і «примус, передбачений нормами адміністративного права». Друге поняття є за змістом більш об'ємним і включає в себе не стільки адміністративні, скільки дисциплінарні (наприклад, стосовно державних службовців) і матеріальні (наприклад, щодо військовослужбовців) санкції. Тому під заходами

адміністративної відповідальності слід розуміти передбачені законодавством адміністративні санкції, що застосовуються до осіб, які вчинили адміністративний проступок. До заходів адміністративної відповідальності можна віднести: а) адміністративні стягнення, що застосовуються до фізичних осіб (ст. 24 КУпАП); б) заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24–1 КУпАП) та в) адміністративні стягнення, що застосовуються до юридичних осіб [159, с. 8–9; 315, с. 76].

Відповідно, під заходами відповідальності за порушення адміністративно-правових приписів слід розуміти передбачені нормами адміністративного права санкції адміністративного, дисциплінарного і матеріально-фінансового характеру. До таких заходів відносяться не тільки заходи стягнення, передбачені ст. 24 КУпАП, та заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх відповідно до ст. 24–1 КУпАП, а й дисциплінарні стягнення щодо фізичних осіб за вчинення адміністративних проступків згідно зі ст. 15 КУпАП, накладення стягнень, передбачених адміністративним законодавством щодо юридичних осіб [204], заходи адміністративного впливу, що застосовуються до юридичних осіб, і не визнані законодавством стягнення [212; 159, с. 33].

Як зауважують у науково-правових колах, адміністративний примус застосовується з потрібною метою, у зв'язку з чим його заходи поділяють на три групи: 1) адміністративно-запобіжні заходи; 2) заходи адміністративного припинення; 3) заходи адміністративної відповідальності [278, с. 352].

Окрім цього, на думку багатьох науковців, слід розрізняти три види заходів адміністративно-правового примусу: а) заходи адміністративного попередження; б) заходи забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення; в) заходи адміністративної відповідальності. Обґрунтовуючи свою позицію, вчені посилаються на те, що заходи забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення визначені законодавством про адміністративні

правопорушення і являють собою засоби та способи примусового впливу з метою припинення правопорушення та забезпечення умов для своєчасного і правильного розгляду справи, а також виконання постанови про призначення адміністративного стягнення. Також у наукових працях зустрічається думка про те, що такі заходи самостійного юридичного значення не мають (не існують?), оскільки поглинаються іншими існуючими видами заходів адміністративно-правового примусу [25, с. 264; 159, с. 33; 316, с. 45]. На нашу думку, слід виділити запобіжні заходи і заходи процесуально-забезпечувальні.

Враховуючи наведене вище, заходи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури визначимо як встановлені нормативно-правовими актами способи впливу на відносини у сфері забезпечення діяльності адвокатури, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами) у порядку реалізації управлінсько-розпорядчої компетенції з метою надійного забезпечення діяльності адвокатури, запобігання і припинення протиправних дій адвокатської спільноти.

Кожен із заходів доцільно розглядати у тісному взаємозв'язку з конкретними етапами адвокатської діяльності. На кожному з відповідних етапів заходи характеризуються різними функціональними особливостями. На нашу думку, **першим етапом**, на якому здійснюється адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, є етап *формування бажання у особи займатись адвокатською діяльністю*. Цей етап пов'язаний із правом на вільний вибір професії.

Розділ II Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року присвячений висвітленню процедури набуття права на зайняття адвокатською діяльністю. Стаття 6 Закону визначає, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років,

склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [98].

Другий етап. *Допуск до складення кваліфікаційного іспиту.* Вказаний етап з точки зору адміністративно-організаційного забезпечення є найбільш регламентованим. Допуск починається зі складання заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Заяви з доданими документами приймаються і реєструються головою КДКА (або за його дорученням головою кваліфікаційної палати) у спеціальному журналі обліку кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та формуються в особову справу. Журнал обліку може вестись комісією в електронному вигляді.

Заява про допуск до складення кваліфікаційного іспиту з доданими документами має бути розглянута протягом 30 днів з моменту її надходження до КДКА, яка перевіряє відповідність особи вимогам, встановленим ч. 1 та ч. 2 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [98].

З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання здійснювати адвокатську діяльність, і за наявності письмової згоди такої особи КДКА, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію; відмова в наданні інформації на такий запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом [193].

Вирішення питання про допуск до складення кваліфікаційного іспиту приймається на засіданні КДКА без участі Заявника. За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів кваліфікаційно-дисциплінарна

комісія адвокатури приймає рішення про: 1) допуск особи до складення кваліфікаційного іспиту; 2) відмову в допуску особи до складення кваліфікаційного іспиту. Рішення про відмову в допуску особи до складення кваліфікаційного іспиту може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня його отримання. Особі, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, повідомляється про прийняте рішення протягом трьох днів з дня його прийняття [317, с. 89]. У разі прийняття рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту належним чином завірена копія цього рішення у той же строк направляється особі, щодо якої воно прийняте, рекомендованим листом.

Особа, стосовно якої прийнято рішення про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, у встановлений КДКА строк, але у будь-якому випадку не пізніше дня, що передує даті складення кваліфікаційного іспиту, зобов'язана внести на банківський рахунок комісії плату за складення кваліфікаційного іспиту у розмірі, встановленому Радою адвокатів України. У разі не внесення особою у визначений строк плати за складення кваліфікаційного іспиту особа, стосовно якої прийнято рішення про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, до складення кваліфікаційного іспиту у визначену КДКА дату не допускається [194].

Організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюються кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [317, с. 90]. У засіданні палати з правом голосу може брати участь голова КДКА.

Кваліфікаційний іспит проводиться не рідше ніж один раз на три місяці. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (кваліфікаційна палата) оприлюднює інформацію про дату, час, місце проведення кваліфікаційного іспиту та список осіб, які допущені до його складення (із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові таких осіб та дати подання ними

заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту) на своєму сайті (або на сайті НААУ) та/або через засоби масової інформації (в інший загальнодоступний спосіб) не пізніше ніж за сім днів до проведення іспиту.

Особа, яка допущена до складення кваліфікаційного іспиту, до початку проведення кваліфікаційного іспиту має право заявити відвід члену палати або голові КДКА, у випадку якщо останній бере участь у засіданні палати, якщо вважає, що член палати або голова КДКА зацікавлений у результатах іспиту, чи має сумнів у його об'єктивності з інших причин. Рішення палати щодо відводу члена палати або голови КДКА, якщо він бере участь у засіданні палати, приймається відкритим голосуванням більшістю голосів від загальної кількості осіб, які беруть участь у засіданні палати. Член палати або голова КДКА, якому заявлено відвід, участь у голосуванні з цього питання не бере [193].

Третій етап. Стажування. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 10) визначає, хто набуває статусу стажиста адвоката та яким чином проводиться стажування. Стажування є важливим етапом, адже спеціаліст має нагоду чи не уперше у професійному житті випробувати одержані кваліфіковані знання у конкретній ситуації. Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування затверджуються Радою адвокатів України. Зокрема, діють Програма проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджена рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2013 року № 125 [214] (далі – Програма), а також Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджене рішенням Ради адвокатів України 16 лютого 2013 року № 81, зі змінами, затвердженими рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2013 року № 124 [190] (далі – Положення).

Відповідно до Закону, стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Положення визначає стажування як діяльність із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки, особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність та з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [194].

Основними завданнями стажування є:

- 1) вивчення деонтологічних основ адвокатської діяльності, методів організації роботи адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, особливостей діяльності адвоката, який здійснює її індивідуально;
- 2) підвищення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності;
- 3) поглиблення професійної спеціалізації, накопичення практичного досвіду для якісного надання правової допомоги [194].

Стажування в Україні здійснюється за принципом добровільного вибору стажистом адвоката – керівника стажування та згоди адвоката – керівника стажування проводити таке стажування стажиста [317, с. 91]. Забороняється примушувати керівника стажування безпеліційно брати того або іншого стажиста. Тому в Положенні передбачено, що керівник, вибраний стажистом, повинен також дати згоду на його стажування.

Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки.

Згідно з Положенням, Рада адвокатів України є вищим органом адвокатського самоврядування, що здійснює загальне керівництво процесом стажування осіб, які виявили намір отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, а також здійснює розроблення методологічної основи стажування в Україні. Що стосується ради адвокатів регіону, то вона створює і веде реєстр адвокатів – керівників стажування свого регіону, укладає відповідні договори з адвокатами — керівниками стажування; призначає адвоката – керівника стажування; затверджує індивідуальний план стажування. Якщо кількість адвокатів регіону згідно з Реєстром адвокатів перевищує три тисячі адвокатів, рада адвокатів регіону має право прийняти рішення про створення центрів стажування [194].

Слід вказати, що висловлюються думки стосовно того, щоб зробити організаторами стажування кваліфікаційно-дисциплінарні комісії регіонів замість рад адвокатів регіонів, відповідно і оплату за стажування пропонується перераховувати на рахунок КДКА регіону. Вважаємо, що організація стажування не має входити до компетенції кваліфікаційно-дисциплінарної комісії регіонів. Що стосується керівника стажування, то адвокатом – керівником стажування може бути адвокат, стаж адвокатської діяльності якого складає не менше 5 років і який має достатній досвід та може забезпечити належне проходження стажування.

Адвокат, що здійснює керівництво стажуванням, отримує від ради адвокатів відповідного регіону винагороду в розмірі не менше однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць керівництва стажуванням. Адвокат одночасно може здійснювати стажування не більше як трьох чоловік. Не може бути керівником стажування адвокат, який мав дисциплінарне стягнення (за винятком попередження) протягом трьох років, що передували зверненню такого адвоката до ради адвокатів регіону для включення його до реєстру керівників стажування.

Керівник стажування може бути лише один. Проте особа має право по черзі стажуватися протягом терміну стажування, окрім свого керівника, ще у двох адвокатів, які включені до реєстру керівників стажування, не менше одного місяця підряд у кожного такого адвоката. За наявності вакантних місць стажистів у конкретного адвоката особа може сформулювати заяву про проходження стажування на сайті Національної асоціації адвокатів України. Якщо у конкретного адвоката немає вакантних місць стажистів, то можна стати в чергу на проходження стажування у нього. Особа, що побажала стажуватися, сплачує відповідний внесок у розмірі 20 мінімальних заробітних плат (на дату оплати). Рада адвокатів України може змінити розмір цього внеску. 30 % від вказаної суми сплачується на поточний банківський рахунок Національної асоціації адвокатів України, а 70 % – на рахунок відповідної ради адвокатів регіону (центру стажування). Слід зазначити, що саме ця норма Положення викликає найбільші суперечки серед науковців та практиків. Причому жваве обговорення викликає не сам факт встановлення плати за проходження стажування, а її розмір – 20 мінімальних заробітних плат (на сьогодні це 27 560 грн, а з 01 січня 2017 року ця сума має значно збільшитися через збільшення мінімальної заробітної плати в державі). Підтримують встановлення такої плати за стажування Л. Ізовітова, В. Гвоздій, А. Костін та деякі інші. Однак більшість вважає, що ця сума є надто великою та її встановлення може свідчити про спробу значно ускладнити допуск до професії. Адже майже 28 тис. грн можуть виявитися непідйомною сумою для молодих спеціалістів, особливо в регіонах. Такої думки дотримуються Д. Бугай, В. Загарія, Д. Фесенко та інші. При цьому О. Дмитрієва вважає, що плату потрібно зменшити до 6 мінімальних зарплат і надавати охочим розстрочку [115].

Є і такі, хто взагалі проти встановлення будь-якої оплати за проходження стажування. Так, народний депутат П. Петренко подав до Верховної Ради України законопроект № 2300а щодо умов проходження

стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, яким пропонується доповнити ст. 10 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положенням, згідно з яким стажування в Україні відбувається на безоплатній основі, плата за організацію і проходження стажування не стягується. Адже, як вважає П. Петренко, встановлення плати за проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю суперечить вимогам міжнародних актів і Конституції України, оскільки є відверто дискримінаційним за ознакою майнового стану [239; 174, с. 254].

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, бачимо, що в різних країнах питання стажування регулюється по-різному, але при цьому є загальний принцип: кандидат в адвокати проходить додаткове спеціальне навчання під контролем асоціацій адвокатів і на платній основі. Терміни передбачені різні – від кількох місяців до 2–3 років. Так, у Великій Британії, де одна із найстаріших правових систем у світі, адвокати діляться на баристерів і соліситерів, і ті й інші проходять спеціальне професійне навчання (аналог нашому стажуванню), термін якого – 12 місяців. У баристерів оплата за нього вища, ніж у соліситерів, – від 14 тис. \$ до 18,5 тис. \$. Охочим стати соліситерами доведеться викласти від 9,5 тис. \$ до 13,5 тис. \$. Проводять таку підготовку спеціальні центри під контролем Асоціації адвокатів. В Ірландії підготовка майбутніх адвокатів – багатоетапна, розрахована на 24 місяці. Теоретичний етап коштує 8,5 тис. \$, другий – 4,5 тис. \$. Австралійські соліситери повинні пройти попереднє навчання (мінімум 15 тижнів теорії і 75 робочих днів практики, у цілому – близько 6 місяців), оплата за яке становить 5,7 тис. \$. Звичайно, у порівнянні з платою за стажування в Європі, 27 560 грн, які потрібно заплатити кандидатові в адвокати в Україні, можуть здатися не такою вже значною сумою [115, с. 11–18; 174, с. 257]. У той же час заступник голови Ради адвокатів України В. Гвоздій надав пояснення, чому була встановлена плата за стажування і як

розподілятимуться отримані за це кошти. Він відзначив, що раніше, коли не було встановлено плати за проходження стажування, адвокати в регіонах не хотіли брати стажистів, останні не знали, куди їм йти, ради адвокатів не розуміли, за які кошти це відбуватиметься. Тому Рада адвокатів України затвердила нове Положення, оскільки стара його редакція, прийнята в лютому, була просто «не робочою». На його думку, модель стажування, прийнята в Україні, не унікальна і узятя з міжнародного формату, схожа модель працює в США, Німеччині, Росії. За його словами, з метою зняття питань щодо стажування була запропонована система, що передбачає, щоб усі учасники цього процесу були задоволені і при цьому несли відповідальність кожен за свою ділянку. Тому запропонували модель, що передбачає оплату стажистами стажування органам адвокатського самоврядування і надання даної оплати адвокатами, які бажають стажувати [60; 174, с. 256].

Вважаємо, що розмір плати за проходження стажування слід залишити на встановленому рівні – 20 мінімальних заробітних плат, але доцільно все ж таки визначити, що в деяких випадках на вимогу стажиста може бути надана розстрочка. Положенням також передбачається, що той стажист, у якого є фінансові можливості, має право паралельно обрати собі ще двох адвокатів, у яких він хотів би стажуватися під час 6-місячного стажування. Але Рада адвокатів України вважає, що керівником стажування все ж таки має бути одна особа з початку і до кінця стажування. Якщо ж стажист бажає додатково стажуватися і в інших адвокатів, то він повинен сплатити в Раді адвокатів за кожен місяць такого стажування ще по дві мінімальні заробітні плати. Кошти, сплачені стажистом, не повертаються в разі припинення або призупинення стажування.

Стажування може бути зупинено або припинено. Так, стажування може бути зупинене на строк, що не перевищує півроку за ініціативою стажиста, або адвоката – керівника стажування [174, с. 257]. У випадку зупинення

стажування за ініціативою стажиста останній може звернутися до ради адвокатів регіону про поновлення та продовження стажування: а) у будь-який час у межах трирічного строку дії свідоцтва про складання кваліфікаційного іспиту; б) у випадку закінчення трирічного строку дії свідоцтва про складання кваліфікаційного іспиту, якщо сумарний облік часу стажування на момент його призупинення складає не менше 50 % терміну стажування.

Стажування може бути припинене: 1) за заявою стажиста; 2) за ініціативою адвоката – керівника стажування у разі порушення стажистом чинного законодавства, внутрішнього трудового розпорядку, відмови від виконання індивідуального плану та Програми стажування; 3) за ініціативою ради адвокатів регіону, у тому числі: у разі вчинення стажистом особливо тяжкого, тяжкого злочину або злочину середньої тяжкості, у разі набрання відповідним обвинувальним вироком законної сили, визнання стажиста недієздатним або обмежено дієздатним або настання обставин, передбачених частиною першою ст. 7 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у разі незатвердження радою звіту адвоката-стажиста та висновку керівника стажування про проходження стажування. Про припинення стажування стажист та керівник стажування повідомляють раду адвокатів регіону письмовою заявою протягом трьох робочих днів з моменту припинення стажування. На підставі повідомлення рада адвокатів регіону приймає рішення про припинення дії направлення особи на стажування та відкріплення стажиста від керівника стажування [174, с. 256].

У разі припинення стажування попередній термін стажування не зберігається, дія свідоцтва про складання кваліфікаційного іспиту, у випадку закінчення трьох років з дня його видачі, не поновлюється. За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його до ради адвокатів регіону. Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня

отримання звіту. Методика оцінювання стажування затверджується Радою адвокатів України. При оцінюванні результатів стажування рада адвокатів регіону на своєму засіданні [317, с. 92]: а) проводить співбесіду зі стажистом; б) вивчає процесуальні документи стажиста, у випадку необхідності – матеріали справ, у яких стажист надавав правову допомогу; в) враховує скарги, подання, які надійшли щодо стажиста за період стажування; г) вивчає звіт про результати стажування та висновок адвоката – керівника стажування про готовність стажиста адвоката до здійснення адвокатської діяльності; д) за необхідності заслуховує думку адвоката – керівника стажування на засіданні ради адвокатів регіону [174, с. 258].

За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про: 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців.

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття. Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [317, с. 93].

Зазначимо, що на сьогодні виникає багато питань з приводу того, що робити зі стажистом, якщо він демонструє надзвичайно негативні результати як під час проходження основного стажування, так і під час строку, на який продовжено стажування. Вважаємо, що у такому разі у Ради адвокатів є право припинити стажування, а це означає, що така особа свідоцтва не отримає. Крім того, звичайно, було б доцільно законодавчо визначити необхідні для цього підстави, оскільки їх переліку досі немає. При цьому стажисти зможуть оскаржити такі рішення [174, с. 254].

Погоджуємось із точкою зору О. Овсяннікова, який зазначає, що вимоги для набуття статусу адвокатів України стають усе жорсткішими, проте можна зробити висновок, що це може бути додатковим стимулом для отримання професійних навичок і знань, трудового стажу. Чим складніший порядок, тим вірогідніше, що знання, отримані в ході підготовки до складання кваліфікаційного іспиту під час проходження стажування, стануть у пригоді у подальшій трудовій професійній діяльності адвоката [174, с. 254].

Четвертий етап. *Присяга адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, посвідчення адвоката України.* З аналізу положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слідує, що особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту:

«Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі».

Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату. Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону в день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України. Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими.

Зразки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України затверджуються Радою адвокатів України [98].

П'ятий етап. Підвищення кваліфікації. Підвищення свого професійного рівня (підвищення кваліфікації) є важливим професійним обов'язком адвокатів, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення ними своїх професійних знань, вмінь та навичок, здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його застосування.

Підвищення кваліфікації адвокатів спрямоване на:

- зміцнення їх правових навичок;
- підвищення рівня усвідомлення ними правил адвокатської етики;
- підвищення рівня усвідомлення прав людини та основоположних свобод;
- навчання повазі до прав та інтересів клієнтів;
- навчання захисту прав клієнтів і сприянню їх здійсненню;
- навчання сприянню належному здійсненню судочинства та реалізації права на справедливий суд;
- заохочення до участі у наданні безоплатної правової допомоги;
- інше поглиблення, розширення й оновлення їх професійних знань, вмінь та навичок.

Загальна організація процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється Національною асоціацією адвокатів України, Радою адвокатів України та реалізується НААУ, радами адвокатів регіону, ВКДКА, кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури [196].

Видами підвищення кваліфікації адвокатів, що забезпечують його безперервність, є:

- навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації адвокатів у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, які мають відповідні ліцензії Міністерства освіти і науки України, а також сертифікат про акредитацію цих програм, виданий Експертною радою з питань акредитації та сертифікації НААУ;

- участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах, програмах тощо, які організуються та проводяться за участі чи погодження НААУ, Експертної ради з питань акредитації та сертифікації НААУ, Ради адвокатів України, рад адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури в Україні та за кордоном [196];

- участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах тощо, які організуються та проводяться загальнодержавними місцевими, всеукраїнськими та міжнародними об'єднаннями адвокатів та іншими громадськими організаціями юристів, в Україні та за кордоном, згідно з програмами, які акредитовані Експертною радою з питань акредитації та сертифікації НААУ, а експерти-доповідачі мають відповідні сертифікати про допуск до організації та/або проведення заходів з підвищення кваліфікації адвокатів;

- участь у конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах та інших заходах, що організуються або проводяться Координаційним центром з надання правової допомоги або центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги згідно з програмами, які акредитовані Експертною радою з питань акредитації та сертифікації НААУ, а експерти-доповідачі мають відповідні сертифікати про допуск до організації та/або проведення заходів з підвищення кваліфікації адвокатів [196];

– навчання у Школах адвокатської майстерності та центрах підвищення кваліфікації при радах адвокатів регіону в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а експерти-доповідачі мають відповідні сертифікати про допуск до організації та/або проведення заходів з підвищення кваліфікації адвокатів;

– публікації наукових або науково-практичних статей у друкованих або електронних фахових та інших професійних виданнях (газетах, журналах та інших періодичних виданнях) в Україні та за кордоном;

– видання монографій, підручників, посібників тощо;

– інша діяльність, визначена законодавством [196].

Законодавством встановлюється період оцінювання тривалістю в три роки. За основу оцінювання підвищення кваліфікації адвокатів береться система залікових балів. Протягом періоду оцінювання адвокат має отримати не менше 30 залікових балів, при цьому не менше 10 залікових балів кожного року. Якщо протягом року адвокат отримав більше ніж 10 залікових балів, то їх надлишок може бути перенесено до наступного періоду оцінювання в кількості, що не перевищує 10 балів [196].

Кількість балів граничить від мінімального 1 балу (наприклад: річна підписка на одне профільне видання) до 45 балів (здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук при здійсненні адвокатської діяльності) [196].

На наш погляд, дещо не зрозумілим та хибним є розмежування балів за написання наукової статті (1 бал за 1 друкований аркуш) та оформлення підписки, адже слід збільшити тарифну сітку по відношенню до більш інтелектуальної та творчої роботи, яка вимагає більшої кваліфікації та передуює отриманню досвіду в освітлюваній темі, аніж механічне оформлення періодичного видання. Наприклад, передбачити за написання наукової статті 1 бал за кожен повну сторінку тексту.

Незважаючи на закріплене в законодавстві положення про те, що адвокати мають право вільно обирати види підвищення своєї кваліфікації, брати участь у будь-яких заходах із підвищення кваліфікації адвокатів, що проводяться органами адвокатського самоврядування незалежно від регіону його проведення, або інших акредитованих Експертною радою НААУ заходах з отриманням відповідних сертифікатів, законодавством вводиться обмеження щодо видів підвищення кваліфікації та отриманих за ці види балів. Так, відповідно до п. 5, ч. 2 п. 10 Порядку, адвокат має отримати не менше ніж 6 залікових балів за навчання з питань етики й стандартів професійної діяльності протягом трирічного періоду оцінювання [196; 94, с. 380].

На перший погляд, сам інститут підвищення кваліфікації адвокатів та його правове регулювання здається майже ідеальним, проте адвокатська спільнота неоднозначно, а в деяких випадках навіть вороже сприйняла його появу із затвердженням. Питання зводиться до того, що підвищення кваліфікації розглядається багатьма адвокатами як причина недоцільного використання часових і організаційних ресурсів. Сьогодні питання проходження підвищення кваліфікації визначаються Порядком підвищення кваліфікації адвокатами України [195], що пов'язано насамперед із недоліками правового регулювання цього питання [94, с. 381].

На наш погляд, вельми прогресивною і слушною вбачається точка зору І.І. Задоя, який, провівши аналіз аргументів «за» і «проти», наданих адвокатами, дає можливість з'ясувати причини такого негативного ставлення до інституту підвищення кваліфікації, а саме:

1) деякі адвокати вважають, що саме їх щоденна практика є найефективнішим підвищенням кваліфікації. Так, адвокат М.І. Луцюк зазначив, що Порядок не врахував справжню роботу адвоката як постійне підвищення своєї професійної майстерності і кваліфікації. На його думку, відвідування семінарів, конференцій і тренінгів є, звичайно, дуже корисним,

проте участь у таких заходах навряд допоможе значно підвищити професійний рівень адвоката. Набагато ефективнішою є підготовка адвоката до судової справи, яка іноді займає тижні з опрацюванням великої кількості нормативно-правових актів, наукової літератури та численними консультаціями з колегами [145]. Слід погодитися з думкою автора, адже адвокатська професія належить до категорії екстремальних юридичних професій та спонукає адвокатів постійно тримати себе у професійному тонусі. А правовий інфантилізм є найкращим способом втрати адвокатами клієнтів. При цьому самостійне підвищення кваліфікації відбувається у адвокатів здебільшого не у процесі вивчення новацій законодавства, а в результаті спілкування з колегами та іншими учасниками судових процесів. За день, проведений, наприклад, у приміщенні суду, адвокат мимоволі знайомиться не лише з найважливішими змінами в нормативних актах, а й із практикою їх правозастосування [94, с. 379–385];

2) адвокати звертають увагу на значні витрати часу на заходи щодо підвищення кваліфікації. Для більшості адвокатів виділити навіть небагато часу для підвищення своєї кваліфікації стало проблемою;

3) адвокати відзначають збільшення фінансового навантаження після впровадження системи підвищення кваліфікації. Зрозуміло, що освітній процес не належить до розряду «дешевих» і вимагає значних фінансових витрат від кожного адвоката. Усе це призводить, у свою чергу, до збільшення вартості адвокатських послуг та, як наслідок, до зменшення конкурентоспроможності адвокатів на ринку юридичних послуг [158, с. 51; 94, с. 379–385].

Іноді ті заходи, в яких пропонують брати участь адвокатам, взагалі фінансово не посилені для деяких із них. Так, наприклад, Європейський центр правового співробітництва (CECJ), що посідає провідне місце за кількістю програм підвищення кваліфікації для російських адвокатів за

межами Росії, організовує проведення програм, семінарів із підвищення кваліфікації за кордоном, вартість яких сягає декількох тисяч євро [187];

4) побоювання адвокатів, що органи адвокатського самоврядування не зможуть належним чином організувати процедуру підвищення кваліфікації адвокатів [158, с. 51; 94, с. 379–385].

Відзначимо, що у розвинених демократичних державах підвищення кваліфікації адвокатів всіляко вітається. Так, члени Шведської асоціації адвокатів повинні постійно підтримувати й розвивати свою професійну кваліфікацію. Для досягнення цієї мети Рада шведської асоціації адвокатів на своєму засіданні 2003 року затвердила Методичні рекомендації, що застосовуються під час професійної підготовки адвокатів [6]. Зокрема, кожен адвокат зобов'язаний щорічно проходити навчання, за підсумками якого він складає детальний звіт і здає його разом із фінансовим звітом. Обов'язковою вимогою до навчання є корисність для практики конкретного адвоката, при цьому це не обов'язково має бути юридична підготовка (допускається вивчення економіки, мов тощо) [165, с. 32]. В Італійській Республіці адвокати з метою надання якісних послуг також повинні постійно (щорічно) удосконалювати свої професійні навички (ст. 11 Закону Італії «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Італії» від 31 грудня 2012 року № 247) та отримати необхідну кількість балів. Водночас італійське законодавство передбачає випадки звільнення від навчання адвокатів, які досягли 60-річного віку, мають 25-річний стаж (із моменту зарахування до реєстру Ордену адвокатів Італії) або ж працюють викладачами університетів [9]. Законодавство Канади, що регулює діяльність адвокатури, також передбачає підвищення кваліфікації адвокатів та покладає обов'язок щодо організації заходів із підвищення кваліфікації на колегії адвокатів. Для того щоб зберегти статус адвоката, кожен професіонал зобов'язаний удосконалюватися: кожні два роки проходити курси підготовки (підвищення кваліфікації) тривалістю 30 годин [94, с. 379–385]. Невідвідування таких

курсів означає звільнення, відсторонення від практики. Особливістю канадського правового регулювання підвищення кваліфікації адвокатів є те, що навіть якщо адвокат у цей час не практикує, а працює викладачем, то він усе одно повинен відвідувати курси підвищення кваліфікації, оскільки залишається членом певної колегії адвокатів та має ліцензію [163].

Забезпечення якості послуг адвокатів є однією з найважливіших цілей палат адвокатів у Федеративній Республіці Німеччина. У часи, коли змінюється законодавство, адвокати в інтересах клієнтів завжди повинні підтримувати свої професійні знання. Саме тому постійне підвищення кваліфікації закріплюється законом як обов'язок адвоката. Для адвокатури це забезпечення якості має життєво-важливе значення також для конкуренції з іншими консультаційними професіями. Принагідно зазначимо, що, крім підвищення кваліфікації адвокатів, палати адвокатів також здійснюють певну діяльність, спрямовану на підтримання належного професійного рівня адвокатів. Так, наприклад, палата адвокатів Франкфурта-на-Майні надає своїм членам такі послуги: інформує про актуальні зміни професійного адвокатського права, надає важливу інформацію зі сфери судочинства в періодичному друкованому виданні «Kammer Aktuell», а також в електронному вигляді через новини палати «Kammer News» [5]. Постійне і безперервне вдосконалення знань і підвищення кваліфікації адвоката є обов'язковим стандартом адвокатської професії також у Російській Федерації [186]. Пунктом 3 ч. 1 ст. 7 Федерального закону Російської Федерації «Про адвокатську діяльність та адвокатуру в Російській Федерації» закріплено, що адвокат зобов'язаний постійно вдосконалювати свої знання та підвищувати кваліфікацію [169]. При цьому законодавство Російської Федерації у сфері підвищення кваліфікації залежно від наявності стажу адвокатської діяльності розподіляє адвокатів на такі категорії: 1) адвокати зі стажем адвокатської діяльності до 1 року; 2) адвокати зі стажем адвокатської діяльності більше 1 року. Залежно від того, до якої із зазначених категорій належить адвокат,

встановлюється тривалість та програма стажування [94, с. 379–385]. Так, адвокати зі стажем адвокатської діяльності до 1 року проходять обов'язкове навчання, що організовується адвокатською палатою суб'єкта Російської Федерації, обсягом не менше 30 годин за програмою «Вступ до професії». Адвокати зі стажем адвокатської діяльності більше 1 року проходять обов'язкове навчання за «Загальною програмою підвищення кваліфікації адвокатів», що також організовується адвокатською палатою суб'єкта Російської Федерації, обсягом не менше 20 годин на рік або не менше 100 годин кожні п'ять років. Крім того, російське законодавство під час обліку часу щорічного навчання адвокатів зі стажем та для зарахування адвокатам годин за виконання ними певних видів і форм діяльності як підвищення кваліфікації здійснює поділ адвокатів так: 1) зі стажем від 5 до 20 років; 2) зі значним стажем, проте не менше 20 років [90; 94, с. 379–385]. Це є цілком виправданим, адже досвід адвоката прямо пропорційно залежить від його стажу, проте не слід забувати про те, що чим більше працює особа незмінно в одній сфері, тим швидше у неї з'являться прояви професійної деформації.

Таким чином, для якісного забезпечення підвищення кваліфікації необхідно 1) виокремити категорії осіб, які звільняються від проходження підвищення кваліфікації, та пов'язувати їх не з досягненням особою певного віку, а зі стажем адвокатської практики; 2) зменшити періодичність підвищення кваліфікації адвокатів, у яких із дня отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю минуло не більше 5 років, із 3 років до 1 року; 3) встановити диференційний підхід до кількості балів, які потрібно отримати адвокатам, залежно від тривалості адвокатської практики.

Шостий етап. *Зупинення права на заняття адвокатською діяльністю.* Вказаний етап є найскладнішим з організаційно-технічної і етичної точки зору. Як встановлено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється у разі:

1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності (призупинене з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката);

2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, передбаченого пунктом 6 частини першої статті 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (призупинене з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду);

3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю (призупинене з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення);

4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним (призупинене з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду).

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі: 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку; 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності; 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики [98]. Рішення про позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю приймається кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури. Рішення може бути оскаржене протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу

державної влади з'їздом адвокатів України. Відомості про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України

Сьомий етап. *Припинення права на заняття адвокатською діяльністю.*

Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю (припиняється з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката);

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим (припиняється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду);

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України (припиняється з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення);

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі (припиняється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду).

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) порушення присяги адвоката України;

2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними зі здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;

4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Слід зазначити, що на сьогодні законодавством України встановлено широкий перелік адміністративно-правових заходів забезпечення адвокатської діяльності. Їх зміст є досить різноманітним і включає в себе компоненти дозволу, примусу, заохочення і т. д. Основне призначення заходів полягає у тому, щоб на кожному етапі адвокатської діяльності професійні функції адвокатури відповідали інтересам суспільства і сприяли підвищенню законності як у лавах самих адвокатів, так і у суспільстві в цілому.

Висновки до другого розділу

1. Специфіка адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури полягає у тому, що існує велика кількість джерел адміністративного права, які справляють регуляторний вплив на адвокатську діяльність. У зв'язку з цим пропонується систематизувати нормативно-правові акти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України з метою приведення їх до певної внутрішньої узгодженості у відповідності до концептуальних засад здійснення обліку, кодифікації, інкорпорації і консолідації.

2. З огляду на необхідність сталого розвитку та функціонування інституту адвокатури, вважаємо за необхідне на нормативному рівні закріпити можливість використання адвокатами історично обумовлених

правових звичаїв корпоративної взаємодії між собою. В умовах сьогодення це буде потужним фактором зміцнення засад розвитку професійної етики і корпоративної співпраці адвокатів та їх об'єднань між собою.

3. Автором сформульовано поняття форм забезпечення адвокатської діяльності як зовнішнього вияву конкретних дій, які здійснюються адвокатурою для реалізації визначених законодавством завдань. Елементами системи форм забезпечення адвокатської діяльності в Україні є видання індивідуальних (ненормативних) актів; проведення організаційних заходів, орієнтаційних зустрічей, семінарів з питань удосконалення професійної діяльності, матеріально-технічного забезпечення тощо.

4. Адміністративно-правові методи забезпечення адвокатської діяльності являють собою способи та прийоми безпосереднього і цілеспрямованого впливу публічних органів влади на підставі законодавчо визначеної компетенції та у межах і спосіб впливу на адвокатуру та інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана з діяльністю адвокатури. До їх числа автор пропонує віднести заходи переконання, заохочення і примусу, які реалізуються шляхом прямого і непрямого впливу на діяльність адвокатури.

5. На сьогодні законодавством України встановлено широкий перелік адміністративно-правових заходів забезпечення адвокатської діяльності. Їх зміст і регуляторна спрямованість є досить різноманітними. З урахуванням розмаїття наукових підходів пропонуємо заходи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури визначати як встановлені нормативно-правовими актами способи впливу на відносини у сфері забезпечення діяльності адвокатури, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами) у порядку реалізації управлінсько-розпорядчої компетенції з метою надійного забезпечення діяльності адвокатури, запобігання і припинення протиправних дій адвокатської спільноти.

6. Зміст кожного із заходів повною мірою розкривається на конкретному етапі адвокатської діяльності. Зокрема, на етапах формування

бажання у особи займатись адвокатською діяльністю, допуску до складення кваліфікаційного іспиту, стажування, присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, посвідчення адвоката України, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю, припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЗАХОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

3.1 Міжнародний досвід адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури й можливості його використання

Активізація європейської інтеграції України і перспектива входження до Європейського Союзу передбачають впровадження нових принципів функціонування багатьох правозахисних державних і недержавних інститутів. Це обумовлюється тим, що Україна, як пострадянська держава, не має міцних демократичних традицій діяльності правозахисних інституцій. Рудименти тоталітарної епохи і досі можуть проявляти себе у діяльності як адвокатів, так і державних інституцій. Відповідно, актуальним завданням на шляху реформування адвокатури України є звернення до позитивного зарубіжного досвіду з метою запровадження його кращих інститутів у національну практику.

Початковим етапом реформи має стати оновлення законодавчої бази, що регламентує діяльність інститутів. Тому доцільним є звернення до зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення адвокатури. Звернення до досвіду ЄС дає підстави зазначити, що на сьогодні на міждержавному рівні в ЄС діють кілька модельних актів, які регламентують діяльність адвокатури.

Такий стан речей став можливим у результаті прийняття системи нормативних актів, спрямованих на створення необхідних умов для вільного надання послуг і свободи функціонування. Початком цього процесу стало прийняття 25 березня 1957 року Договору про створення Європейського економічного співтовариства. Згідно зі ст. 49 визначеного Договору

встановлювалося правило свободи надання послуг, а ст. 43 – свободи пересування послуг [84]. З метою повноцінної імплементації європейського законодавства у вітчизняну правову систему, інтерес можуть представляти деякі норми законодавства Європейського союзу, положення яких спрямовані на ефективніший судовий захист прав особи в рамках «вільного простору, безпеки і правосуддя» (ст. 2 Договору про Європейський Союз) [84]. Серед них слід згадати, зокрема, Рамкове рішення 2001 року «Про статус потерпілих в кримінальному процесі» [4]; Конвенцію 2000 року «Про взаємну правову допомогу по кримінальних справах між державами-членами Європейського союзу» [1]; Конвенцію «Про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» [126] та ін.

Першою спеціальною нормою, що регламентує професійну діяльність юристів у Європейському Союзі, була директива Ради Європейського економічного співтовариства (European Economic Community) 77/249/БЕС від 22 березня 1977 року (Директива про послуги). Ця Директива дала чітке визначення терміну «юрист». Так, терміном «юрист» у кожній державі-членові Європейського союзу охоплюється лише професія адвоката. Тому, коли йдеться про надання послуг і свободу пересування, мається на увазі виключно адвокат [2; 183, с. 195].

Згідно з Директивою про послуги, адвокат у процесі надання правових послуг повинен виступати на тій мові, яка використовується в державі, з якої він прибув. При цьому приймаюча країна має право витребувати у нього документи, що підтверджують його кваліфікацію. Крім того, директивою були встановлені обмеження, пов'язані з правом іноземних адвокатів здійснювати судове представництво своїх клієнтів [183, с. 195]. Це вказує на те, що у межах ЄС діють наднаціональні адміністративні гарантії діяльності адвоката. Крім зазначеного, юрист країни-члена ЄС, користуючись лише професійним ім'ям, набутим у своїй державі, може займатися постійною професійною діяльністю без яких-небудь обмежень у часі. Ця норма зовсім

не унеможлиблює повної інтеграції іноземного адвоката у професійні організації приймаючої держави. Для цих цілей іноземний адвокат повинен три роки регулярно і ефективно здійснювати надання правових послуг на території іноземної держави [134, с. 124]. Крім цього, у відповідності до ст. 45 Директиви 2006/123/ЕС, Європейська комісія вимагає від національних органів, щоб законодавство країн ЄС не містило ні прямих, ні опосередкованих дискримінацій, заснованих на національній приналежності як фізичних, так і юридичних осіб; у ст. 15 абз. 2 Директиви перераховані положення, які мають бути перевірені [183, с. 197; 3; 269, с. 198].

На рівні ЄС глибокі інтеграційні процеси, що відбуваються в найрізноманітніших сферах життя співдружності, справили безпосередній вплив на створення системи норм права, пов'язаної з діяльністю європейських адвокатів на загальноєвропейському просторі, а норми виявляються у створенні необхідних умов для вільного надання послуг (свобода пересування послуг), у свободі установ, у визнанні загальної системи дипломів вищої освіти, в усуненні протекціоністських інструментів, що обмежують вільне пересування адвокатів у контексті трудової міграції. Одночасно слід підкреслити, що значення професійного адвокатського права неухильно знижується. Адвокатське право в довгостроковій перспективі, очевидно, збережеться в тих країнах, які зможуть сформулювати пріоритет публічних інтересів перед інтересами корпорацій [269, с. 200].

Як наслідок реалізації даних нормативних положень в уряді європейських країн створені і працюють комісії з числа законодавців і фахівців міністерств юстиції та економіки, які перевіряють, чи відповідають норми адвокатського права вищеназваним вимогам. У ФРН, наприклад, паралельно працює комісія з вивчення закону про адвокатуру [226, с. 376]. У цілому, право Європейського Союзу (ЄС) надає адвокатам різних держав-членів ЄС можливість здійснювати юридичну діяльність на всій території союзу [269, с. 196].

Особливо слід підкреслити те, що в державах ЄС допускається участь іноземного адвоката у розгляді справи в суді. У даний час іноземний адвокат має право діяти під своїм ім'ям, але для здійснення судового представництва в судах загальної юрисдикції у цивільних справах діє правило обов'язкової участі місцевого адвоката.

Більш детально прослідкувати адміністративно-правове забезпечення адвокатури можна на рівні конкретних держав. Звертаючись до адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури, слід зазначити, що у державах Європи ступінь правової регламентації діяльності адвокатури різний. Особливо це проявляється в частині визначення кола суб'єктів, які можуть займатися адвокатською діяльністю. У залежності від того, які категорії осіб допущені до адвокатської практики, є підстави виокремити кілька груп держав, які різняться за ознакою монополії на здійснення юридичної діяльності: перша група – абсолютна монополія (Греція, Франція, Іспанія, Португалія, Люксембург, Норвегія, Кіпр), друга група – обмежена монополія (Австрія, Італія, Бельгія, Данія, Швеція, Великобританія, ФРН, Нідерланди), третя група – демонополізований ринок адвокатських послуг (Фінляндія, Мальта) [269, с. 200].

Перша група характеризується такими ознаками:

- надання консультаційних послуг, професійне судове, частково і позасудове представництво (Греція);
- надання платних консультацій із правових питань третім особам (Франція);
- професійне судове представництво та здійснення консультаційної діяльності в області права (Іспанія, Португалія, Люксембург).

Першій групі (обмеженої монополії) притаманні такі риси:

- професійне представництво сторін у всіх судових і несудових установах, у публічних і приватних справах здійснюють лише адвокати, за

винятком – нотаріуси, аудитори, патентні повірені і об'єднання працедавців (Австрія);

- проведення правових дій, які здійснюються особами, внесеними до реєстру, і «відносно вільні дії», які можуть здійснюватися і не адвокатами; водночас здійснення професійного правового консультування особами, не внесеними до реєстру, утворює склад кримінального злочину (Італія);

- адвокати володіють монополією лише на судове представництво (Нідерланди);

- консультаційна діяльність повністю монополізована адвокатурою. Позасудове представництво також мають право здійснювати особи, що не є адвокатами, але лише на безоплатній основі. Окрім адвокатів, оплатне судове представництво мають право здійснювати нотаріуси, аудитори, податкові консультанти, страхові агенти (Данія) [269, с. 201].

Адвокатська діяльність групи демонополізованої адвокатури передбачає, що на ринку юридичних послуг можуть конкурувати як професійні адвокати, так і інші спеціалісти, що мають юридичну освіту (Фінляндія). За таких умов у Фінляндії на ринку юридичних послуг формується режим «race to the bottom» («гонки на виживання») [89, с. 110].

При цьому позитивом є те, що адвокатура європейських держав зберігає власну ідентичність як серед інших професій, так і серед професій юридичного ґатунку. Разом із тим, спільними є етичні принципи діяльності адвокатури при наданні юридичної допомоги громадянам і їх об'єднанням [231, с. 294–295].

Так чи інакше, але різні держави у законодавстві встановлюють різні вимоги до осіб, які бажають займатися адвокатською діяльністю. Зокрема, у Франції будь-який іноземний адвокат може бути допущений для надання послуг, якщо він відповідає низці вимог. Зокрема:

1. Є громадянином держави, яка підтримує принцип взаємності відносно французьких адвокатів.

2. Має диплом, порівняний з дипломом «Maitres».

3. Претендент повинен скласти іспит на знання французького права «Examen des Connaissances». Цей іспит може бути повторений не більше двох разів [82, с. 254; 269, с. 197]. Остання обставина деякими експертами засуджується і піддається критиці. Адже не досить доцільним є встановлення кількості разів на складання іспиту. Це може суперечити принципу свободи у виборі професії.

На рівні конкретних держав цікавим видається досвід Бельгії. З усіх аспектів діяльності адвокатури питання щодо підготовки кадрів регулюється більше за все. Так, для бельгійських адвокатів характерним є обов'язкова академічна підготовка. Претендент повинен мати університетський ступінь з права будь-якого визначеного університету Бельгії. Звичайний курс для отримання ступеня триває п'ять років. Ступінь називається Licence en Droit або Licenciaat in de Rechten [30]. Для отримання ступеня кандидат повинен мати достатні знання з другої мови для консультацій з текстів на цій мові і має бути достатньо ознайомленим із принципами бухгалтерії для аналізу бухгалтерських документів [269, с. 198].

Претендент повинен пройти курс практичної підготовки, організований Колегією адвокатів, протягом періоду в один рік для отримання свідоцтва. Також претендент повинен пройти стаж адвоката-початківця, який триває три роки і може розпочинатися одночасно з курсом практичної підготовки. Курс професійної етики є обов'язковим. Передбачаються додаткові курси з певних галузей права, і вони є обов'язковими як частина курсу практичної підготовки. Передбачаються також курси підвищення кваліфікації, але вони не є обов'язковими [30].

Важливе значення для розвитку в Україні незалежної адвокатури та її дисциплінарних органів, діяльність яких відповідала б сучасним прогресивним стандартам, має досвід регулювання діяльності цих органів і у Республіці Польща. Так, з метою посилення ролі адвокатури в забезпеченні її

незалежності при виконанні професійних обов'язків, у розширенні та поглибленні професійного самоврядування, обмеженні нагляду з боку державних органів Сеймом республіки 26 травня 1982 року прийнято Закон «Про адвокатуру» [96].

Вказаний вище Закон започаткував незалежну систему органів адвокатури, до якої належать: Всепольський з'їзд адвокатури (вищий орган адвокатського самоврядування); Головна адвокатська рада; Вищий дисциплінарний суд (вищий орган дисциплінарної юрисдикції адвокатів); Вища ревізійна комісія (орган, що здійснює контроль фінансової та господарської діяльності Головної адвокатської ради) [133, с. 156]. Поряд із цим, головне, що слід відзначити у цьому Законі, це те, що в Польщі встановлено, що в самоврядних органах адвокатури може бути тільки адвокат.

Питання дисциплінарної відповідальності адвокатів також жорстко регламентується державою. У Польщі засновано спеціальні інституції, де розглядаються питання дисциплінарної відповідальності адвокатів. Це дисциплінарний суд палати адвокатів та Вищий дисциплінарний суд. Дисциплінарний суд є органом палати адвокатів та приймає рішення у дисциплінарних справах щодо членів даної палати. До його складу входять президент, віце-президент, від шести до двадцяти трьох членів і трьох заступників членів. Палату адвокатів складають адвокати та помічники адвокатів, які здійснюють діяльність на території округу палати, юрисдикцію якої визначає Головна Адвокатська Рада, виходячи, передусім, з територіального розподілу судової адміністрації [133, с. 156].

Вищий дисциплінарний суд, як суд другої інстанції, у складі трьох суддів переглядає справи, розглянуті в першій інстанції дисциплінарними судами палат адвокатів. Дисциплінарні справи щодо членів Головної адвокатської ради і окружних адвокатських рад як суд першої інстанції розглядає Вищий дисциплінарний суд. Зазначений вищий дисциплінарний

орган складається з двадцяти трьох членів і трьох заступників членів, які обирають одного або двох віце-президентів. Свої рішення дисциплінарний суд виносить у складі трьох суддів [66, с. 32]. Крім того, як відзначає М.С. Косенко, адвокати та помічники адвокатів притягуються до дисциплінарної відповідальності за поведінку, що суперечить закону, етичним засадам і гідності професії або порушення своїх професійних обов'язків [133, с. 154].

На адвоката чи помічника адвоката можуть бути накладені наступні дисциплінарні стягнення: попередження, догана, штраф, призупинення професійної діяльності на період від трьох місяців до п'яти років, виключення з адвокатури. Разом з тим, закон передбачає додаткові стягнення, які можуть бути накладені разом з основними. Так, у разі накладення догани і штрафу адвокат втрачає право бути обраним до органів адвокатури протягом трьох років з дати вступу в силу рішення, а додатковим дисциплінарним заходом виховного характеру у цьому випадку може бути заборона патронату на строк від одного до п'яти років. У випадку застосування до адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення професійної діяльності додатковим стягненням може бути заборона здійснення патронату в термін від двох до десяти років [133, с. 156]. На члена палати адвокатів також може бути накладене стягнення у вигляді попередження, зроблене деканом адвокатської ради, яке член палати має право оскаржити у дисциплінарному суді, котрий вирішує ці справи як друга і, разом з тим, остання інстанція. Найсуворішим дисциплінарним стягненням є виключення з адвокатури, яке передбачає виключення зі списку адвокатів без права претендувати на повернення.

На нашу думку, цікавою та перспективною для імплементації у вітчизняне законодавство є норма щодо накладення заходів виховного впливу на адвоката, яка полягає у прийнятті рішення дисциплінарним судом палати адвокатів щодо оприлюднення громадськості про дисциплінарний

проступок шляхом його публікації в часописі, який видається органом адвокатури. Хоча на сьогодні створення такого органу, як «суд палати адвокатів», в умовах реформування вітчизняної судової системи вважається проблематичним, проте оприлюднення ганебних вчинків у ЗМІ видається вельми дієвим.

У випадку накладення дисциплінарного стягнення в особовій справі адвоката робиться відповідна відмітка, яка вилучається по закінченні визначеного законом терміну з дня набрання чинності рішенням про дисциплінарне стягнення. Відмітка про дисциплінарне стягнення у вигляді виключення з адвокатури не підлягає вилученню з матеріалів особової справи [133, с. 154].

Незважаючи на досить широке коло повноважень органів адвокатського самоврядування, законодавство Польщі наділяє Міністра юстиції правом на опротестування до Верховного суду рішень Всеполського з'їзду адвокатів і Головної адвокатської ради у випадках неправомірності їх дій; звернення до них із поданням про винесені рішення з конкретних питань; видання правил про порядок дисциплінарного провадження щодо адвокатів чи помічників; порушення дисциплінарного провадження щодо них; тимчасове відсторонення адвоката чи стажиста від виконання професійних обов'язків; винесення протесту в порядку надзвичайної ревізії на дисциплінарні рішення, які набрали чинності. Також Міністр юстиції та уповноважені ним особи на кожному етапі судочинства мають право перевіряти записи і запитувати інформацію про результати дисциплінарного провадження, а також отримувати остаточні рішення разом з матеріалами справи [133, с. 156].

У деяких зарубіжних державах актуальним є питання про тарифікацію роботи адвоката. Якщо у Фінляндії ніколи не застосовувалися тарифи на надання юридичної допомоги, то у ФРН питання про тарифікацію адвокатської діяльності тривалий час на слуху. Тарифікація плати за надання

адвокатської допомоги може сприяти наданню якісніших послуг і за меншими цінами [269, с. 199]. Річ у тім, що суттєвою перешкодою на дорозі реалізації принципу однакового доступу правосуддя є дорожня юридичної допомоги, необхідної громадянам для звернення до суду [216]. Разом із тим, регламентація безоплатної правової допомоги є у багатьох державах. Так, в Англії Англійський закон про правову допомогу 1974 року гарантує безоплатність послуг кваліфікованого юриста, якщо особа має дохід нижче від певної зафіксованої законом норми.

У Литві також жорстко регламентуються питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів. Так, за порушення вимог Закону «Про адвокатуру», Литовського кодексу честі адвокатів, а також професійної поведінки до адвокатів можуть бути застосовані наступні дисциплінарні стягнення: осуд, догана, громадська догана, визнання недійсним рішення Литовської асоціації адвокатів про визнання особи адвокатом [318, с. 76]. Рішення про накладення дисциплінарного стягнення може бути оскаржене адвокатом протягом 30 днів до Вільнюського окружного суду [97; 133, с. 157].

Досвід адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в США також викликає певний інтерес. Зазначимо, що в США інститут адвокатури здобув офіційне визнання ще на перших етапах формування американської державності. Так, у Біллі про права 1791 року вказано, що у всіх випадках кримінального переслідування обвинувачуваний має право на допомогу адвоката для свого захисту. Так, у США налічується близько 1 млн юристів, більшість з яких мають патент адвоката, що є необхідною умовою для практичної діяльності юриста [13]. Велика частина з них займаються приватною юридичною практикою. Найголовнішою особливістю американської моделі адвокатури є відкритий доступ до адвокатської діяльності з ускладненою процедурою умов допуску. Так, О. Коч наголошує, що в США іноземний адвокат може здійснювати професійну діяльність, якщо

досяг 26 років, сплатив податок за видачу ліцензії і налаштований мати офіс у США, є адвокатом у державі свого громадянства впродовж не менше п'яти років, має необхідні моральні якості і відповідає загальним умовам членства в асоціації юристів штату, де має намір здійснювати адвокатську діяльність [134, с. 124].

У Білорусі також склалася власна практика адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатів. Прийнятий 15 червня 1993 року Верховною Радою Республіки Білорусь Закон «Про адвокатуру» закріпив положення, відповідно до якого адвокатура являє собою незалежний правовий інститут, покликаний у відповідності до Конституції Республіки Білорусь здійснювати професійну правозахисну діяльність [95]. Органам адвокатського самоврядування Республіки Білорусь надано особливе значення [133, с. 155].

Так, здійснення адвокатської діяльності в Республіці Білорусь можливе лише за умови вступу в члени колегії адвокатів та підлягає обов'язковому ліцензуванню. Здійснення адвокатської діяльності у складі юридичних консультацій або в інших організаційних формах можливе згідно з рішенням відповідної колегії адвокатів та в порядку, встановленому цією колегією, а також за умови забезпечення функцій, покладених законодавством на колегії адвокатів (їх юридичні консультації).

Порядок внутрішньої організації діяльності колегій адвокатів, їх структура, статус керівних органів та інші питання, які стосуються діяльності колегії, установлюються їх уставами, якщо інше не передбачено актами законодавства [133, с. 156].

У Республіці Білорусь утворено такі колегії адвокатів, як обласні, Мінська міська та Спеціалізована Білоруська колегії адвокатів, які об'єднують Республіканська колегія адвокатів. Спеціалізована Білоруська колегія адвокатів за статусом прирівнюється до обласних колегій адвокатів і об'єднує фізичних осіб, які здійснюють адвокатську діяльність та надають

кваліфіковану юридичну допомогу фізичним і юридичним особам Республіки Білорусь за кордоном, іноземним фізичним та юридичним особам, а також особам без громадянства на території Республіки Білорусь при здійсненні захисту їх прав, свобод та законних інтересів, включаючи розшук спадкоємців на території Республіки Білорусь [133, с. 156].

Вищим органом колегії адвокатів є загальні збори (конференція) членів колегії, а її виконавчим органом – Президіум колегії. За вчинення дій, які суперечать Закону Республіки Білорусь «Про адвокатуру» та нормам професійної етики, адвокати притягаються до дисциплінарної відповідальності.

Скарги на дії адвокатів розглядаються Кваліфікаційною комісією з питань адвокатської діяльності в Республіці Білорусь, обласними, Мінською міською колегіями адвокатів та Спеціалізованою Білоруською колегією адвокатів в межах їх компетенції, Міністерством юстиції Республіки Білорусь. Порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката здійснюється органами адвокатського самоврядування на підставі подання будь-якого із зазначених органів або скарги заінтересованої особи на дії адвоката. При цьому Кваліфікаційна комісія з питань адвокатської діяльності в Республіці Білорусь наділена лише повноваженнями щодо вирішення питань, пов'язаних із ліцензуванням адвокатської діяльності [133, с. 155].

До дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвоката, належать: осуд, догана, суворі догани та виключення з адвокатури, що супроводжується анулюванням ліцензії. Якщо адвокат протягом року з дня застосування дисциплінарного стягнення не здійснить нового проступку, він вважається таким, що не підлягав дисциплінарній відповідальності. На підставі клопотання заінтересованої сторони орган, який порушив дисциплінарне провадження, може достроково зняти дисциплінарне стягнення, але не раніше ніж через шість місяців. Накладені стягнення

можуть бути оскарженні адвокатом у судовому порядку в місячний строк з моменту застосування стягнення [133, с. 155].

Враховуючи наведене вище, є підстави зазначити, що досвід кожної з держав у частині організації адвокатської діяльності має власні особливості. Проте очевидним є те, що іноземний досвід слід пристосовувати до реалій України. Перше, на що слід звернути увагу, так це на чітко сформовану в іноземних країнах систему підготовки професійного адвоката, забезпечення його незалежності, оптимальне врегулювання процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, в Україні відчувається дефіцит ВНЗ України, які спеціалізовано займаються питаннями професійної підготовки адвоката. У результаті, випускник з юридичною спеціальністю мало що знає про адвокатську діяльність і ще менше уміє використовувати отримані навички.

Крім цього, формування дисциплінарних органів адвокатури повинно здійснюватись шляхом обмеження участі представників різних гілок державної влади у здійсненні дисциплінарних, наглядових повноважень та закріплення цих функцій за органами адвокатського самоврядування, членами якого були б лише адвокати. Іноземний досвід впевнено доводить, що надійною запорукою ефективності реформування адвокатури є політична воля керівництва держави, пріоритетність питання забезпечення прав і свобод громадян для владних інституцій усіх рівнів. Як зазначає Т.В. Варфоломеева, неодноразово обговорені адвокатами у різний спосіб концептуальні засади розвитку адвокатури, пропозиції стосовно необхідності термінових заходів щодо покращення стану адвокатури, не привертають уваги державних мужів із багатьох причин. Адвокатура в демократичному суспільстві функціонує як незалежна інституція, тобто не підпорядкована державі, забезпечена від будь-якого стороннього втручання. Оцінюючи стан реформування адвокатури, М. Коваль слушно зауважив, що на сучасному етапі розвитку держави ні законодавча, ні виконавча, ані судова влада не

виявляють зацікавленості в забезпеченні існування сильної та незалежної адвокатури в Україні, можливо тому, що за своїм статусом адвокатура не належить до жодної з гілок державної влади [119, с. 19; 133, с. 158]. Незалежність адвокатури є одним із головних принципів адвокатської діяльності. Отже, повинні не тільки існувати надійні механізми забезпечення цього принципу, а й беззастережне його дотримання [56, с. 7; 133, с. 157; 318, с. 90]. Ця ідея повинна лягти в основу реформування адвокатської діяльності.

В умовах активізації євроінтеграційних процесів в Україні суттєвий вплив на розвиток дисциплінарних органів адвокатури чинять принципи створення та діяльності міжнародних органів адвокатського самоврядування. З метою включення України до європейського простору, важливу роль для визначення статусу дисциплінарних органів адвокатури відіграє досвід вирішення подібних питань у зарубіжних країнах.

3.2 Вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури в Україні на сучасному етапі державотворення

Перетворення, які відбулися з політико-правовою системою України останнім часом, відкрили для суспільства нові перспективи розвитку. Прискорення процесів євроінтеграції вимагає оновлення нормативно-правового забезпечення діяльності адвокатури. Особливо це стосується системного оновлення перегляду організаційних принципів функціонування адвокатури як одного з основних механізмів захисту прав людини в сучасному українському суспільстві.

Прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» юридично оформило приналежність адвокатури до інститутів громадянського суспільства і поклало на неї функції, які ми вже детально розглядали. Найголовнішим досягненням законодавця є те, що функції адвокатури прописані детально і відповідають «духу часу». Закон України

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також закріпив та передбачив різноманітні форми адвокатського самоврядування. Слід відзначити, що подібні форми мають із часом змінюватися і це може виступати головним локомотивом адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури. Так, для захисту своїх соціальних та професійних прав адвокати і адвокатські об'єднання можуть створювати спілки та асоціації, і це передбачено окремо – у ст. 19 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а серед визначених ним цілей, безумовно, відсутні такі, що пов'язані з наданням правової допомоги, забезпеченням захисту та представництвом фізичних і юридичних осіб [245, с. 89].

Спілки та асоціації адвокатів представляють інтереси адвокатів у державних органах і об'єднаннях громадян, захищають соціальні та професійні права адвокатів, здійснюють методичну і видавничу роботу, сприяють підвищенню професійного рівня адвокатів, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до своїх статутів.

На сьогодні, згідно із Законом, спілки та асоціації адвокатів можуть створювати як фізичні особи (адвокати), так і юридичні особи (адвокатські об'єднання), тобто передбачено як індивідуальне, так і колективне членство. Спілки і асоціації адвокатів не є професійними об'єднаннями у розумінні ст. 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які утворюються з метою здійснення ними адвокатської діяльності. Цю різницю нескладно спостерігати: адвокатське об'єднання утворюється для виконання професійної діяльності, визначеної в Конституції України і в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка полягає у захисті і представництві прав і законних інтересів інших як фізичних, так і юридичних осіб, які не є членами цих об'єднань. Здійснюючи вказану діяльність, члени адвокатського об'єднання керуються спеціально наданими їм правами і встановленими спеціально для них обов'язками і передбаченими гарантіями [245, с. 93]. Виникає питання у тому, чи не буде приналежність до певної адвокатської

фірми фактором, що може вплинути на професійну чесність адвоката, відданість букві закону і принципам справедливості.

Слід наголосити й на тому, що чинним законодавством встановлено різний порядок реєстрації адвокатських об'єднань і об'єднань громадян, зокрема громадських організацій (у даному разі – асоціацій і спілок адвокатів); щодо перших – їх обов'язково реєструє Міністерство юстиції України, а об'єднання громадян (регіональні) реєструються в місцевих органах влади. Їх адвокатські об'єднання лише повідомляють (письмово) про свою реєстрацію. Адвокатські об'єднання включаються до Реєстру адвокатських об'єднань, що є правовою підставою для надання ними правової допомоги та інших видів адвокатської діяльності. Об'єднання громадян або фізичні особи, як члени цих об'єднань, згідно з чинним законодавством не можуть займатися професійною юридичною діяльністю, зокрема надавати правову допомогу, здійснювати захист у суді тощо [323, с. 97].

Мета створення спілок та асоціацій адвокатів визначена у ч. 2 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, наголошується на захисті цими організаціями соціальних та професійних прав адвокатів. Провідною громадською організацією в контексті наведеного вище слід назвати Спілку адвокатів України. Порядок діяльності та ліквідації Всеукраїнської громадської організації «Спілка адвокатів України», що створена на підставі рішення Установчого з'їзду Спілки адвокатів України від 22 вересня 1990 року, визначено у Статуті цієї організації, що був прийнятий у новій редакції VI Звітно-виборним з'їздом САУ 18 листопада 2006 року. З аналізу положень наведеного вище акта слідує, що Всеукраїнська громадська організація «Спілка адвокатів України» – це добровільна, професійна, незалежна, самоврядна всеукраїнська організація адвокатів України. Спілка адвокатів України діє з метою: об'єднання зусиль адвокатів України у сприянні формуванню демократичної правової держави;

сприяння реформуванню українського законодавства та його гармонізації із законодавством Європейського Союзу; підвищення рівня захисту та надання правової допомоги фізичним і юридичним особам, у тому числі іноземним; підвищення ролі і авторитету адвокатури в українському суспільстві; вдосконалення законодавчого регулювання діяльності адвокатури; сприяння досягненню адвокатурою повної самостійності і самоврядування; сприяння професійному розвитку адвокатів, підвищенню їх кваліфікації та поширенню правил адвокатської етики; захисту законних інтересів членів Спілки; поширення історичних традицій української адвокатури; сприяння розвитку і поглибленню міжнародних зв'язків адвокатів [319].

Зазначимо, що багато років Спілка адвокатів України є своєрідним «адвокатом» для самої адвокатури. Її активісти постійно виборюють професійні і соціальні права адвокатів, захищають та представляють їх інтереси в різних організаціях. Крім того, Спілка бере участь у законопроектній роботі, обстоювала право адвокатів на здійснення професійної діяльності. У 1993 році, коли був відсутній механізм набуття статусу адвоката за Законом «Про адвокатуру», за її пропозицією в Законі закріплено право адвокатів на заняття адвокатською діяльністю індивідуально; розроблено і впроваджено правила адвокатської етики [55, с. 86]. Спілка веде боротьбу за зменшення податкового тиску на адвокатів і адвокатські об'єднання, усунення порушень гарантій адвокатської діяльності, розширення професійних прав адвокатів, захищає окремих адвокатів від необґрунтованого тиску та переслідувань, займається підвищенням кваліфікації адвокатів, зокрема, спільно з Академією адвокатури України, одним із співзасновників якої є Спілка адвокатів. За зверненнями Спілки проводилися міжнародні експертизи і зустрічі з експертами, міжнародні семінари та конференції з питань відповідності чинного законодавства, законопроектів, які стосуються адвокатури і адвокатської діяльності.

Спілкою проводиться видавнича діяльність, зокрема засновано серію книжок «Адвокатура України», журнал «Адвокат», активно розвиваються міжнародні зв'язки, вивчається історія адвокатури України. Разом з тим Спілка адвокатів України може захищати лише своїх членів, представляти інтереси тільки певної частини адвокатів – тих, хто є членами цієї організації. З метою зміни такого становища сама Спілка у 1995 році виступила з пропозицією щодо утворення в Україні єдиної професійної організації адвокатів з обов'язковим членством, яка б представляла всю адвокатуру, – Національної палати (асоціації) адвокатів України, яка до цього часу не створена [133, с. 85–87; 318, с. 101].

Багато адвокатів входить до складу Міжнародної спілки (співдружності) адвокатів, статут якої, зокрема, передбачає, що вона: вивчає і поширює досвід кращих адвокатів світу; організує науково-методичну роботу щодо вдосконалення діяльності адвокатури; надає допомогу об'єднанням адвокатів у проведенні професійного навчання; організовує міжнародні семінари, конгреси і конференції адвокатів у різних правових системах; проводить незалежні експертизи нормативних актів і законопроектів [179, с. 509].

У регіонах України також створені й активно діють громадські організації адвокатів. Так, адвокати Чернівецької області об'єдналися в Асоціацію адвокатів, яка надає їм допомогу в організації професійної діяльності, нещодавно утворено Спілку адвокатів Закарпаття. У деяких містах України, зокрема в Ужгороді, Одесі, Харкові, Києві, існують адвокатські клуби. Можна назвати й цілу низку громадських організацій адвокатів, сформованих не за територіальною, а за іншими ознаками – вік, галузь права тощо [318, с. 105].

Таким чином, органи самоврядування адвокатури здійснюють вагомий вплив на діяльність усієї системи адвокатури. У контексті адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури вказані організації є

ініціаторами основних змін, оскільки їх активісти краще за інших знають потреби української адвокатури. В умовах, коли на сході України військово-політична ситуація є напруженою, а рівень життя населення падає, гострою необхідністю стає визначення нових підходів та напрямів діяльності адвокатури в цілому та органів її самоврядування, серед яких певне місце займає Національна асоціація адвокатів України.

Варто зазначити й те, що у професійній спільноті адвокатів висловлюється думка про прийняття плану заходів з реалізації стратегії реформ НААУ [114]. Це має бути важливий та новітній документ, який повинен надалі пройти широке публічне обговорення. Він стане основою для подальшої роботи Національної асоціації адвокатів України, інших об'єднань адвокатів, надасть нове дихання подальшому реформуванню адвокатури в нашій країні. Навіть більше: план заходів з реалізації стратегії реформ адвокатури повинен увійти до нової програми Президента щодо державної правової політики під умовною назвою «Юстиція 2020». При тому необхідно забезпечити закріплення в Конституції та законах суспільне значення, роль та місце адвокатури України у правовій державі [114].

Вироблення нових шляхів для побудови адвокатури України потребує вироблення дієвої системи з поступовим реформуванням кожного з напрямів діяльності і функціонування системи адвокатури. Так, потребують урахування при модернізації наступні аспекти:

- засади реформування системи адвокатури України;
- принципи, на яких будується реформування адвокатури;
- основні вектори реформування адвокатури;
- завдання, які стоять перед реформою адвокатури.

Інституційне вдосконалення можна назвати одним із головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід відзначити єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави, організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі

партнерства, реформування інституту адвокатури в рамках уже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання юридичної допомоги, так і в області адвокатської діяльності, позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації, підпорядкованої інтересам не держави, а суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст. 59 Конституції України, а саме на надання професійної юридичної допомоги [114].

На наш погляд, при розвитку вітчизняної адвокатури слід враховувати наступні потреби:

- модернізація вітчизняної правової системи у сфері діяльності адвокатури за рахунок імплементації міжнародних норм в українську правову базу. На рівні адміністративного забезпечення буде удосконалюватись дисциплінарна процедура, гарантії незалежності адвокатів;
- удосконалення чинного Кримінального процесуального кодексу України вимагає перегляду всього процесуального законодавства в частині підвищення забезпечення безпеки адвокатів, створення більш комфортних умов для участі у процесі;
- удосконалення корпоративних вітчизняних норм, що регулюють механізм формування самостійної, незалежної і єдиної системи адвокатських об'єднань України;
- перспективне формування єдиної уніфікованої державної системи підготовки фахівців у сфері юриспруденції, дипломи яких мали б можливість повноцінно використовуватись у будь-якій країні Європейського Союзу;
- зміцнення матеріально-фінансової основи навчання та професійної підготовки (перепідготовки) висококваліфікованих спеціалістів, здатних до саморозвитку та вдосконалення.

На сьогодні в Україні існують усі передумови для подальшого реформування інституту адвокатури. Проте вказаний процес є складним. На

це вказує те, що спостерігається невідповідність українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури; відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді; недосконалість механізму надання юридичної допомоги; відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав; відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури; наявність певної залежності адвокатських утворень від діяльності органів державної влади; нестача самостійного, корпоративного регулювання адвокатських утворень; відсутність реальної незалежності адвокатів [114].

Слід цілком підтримати думку К. Коваль, яка зазначає, що існує два можливих варіанти: еволюційний і революційний [114]. При виборі стратегії розвитку української адвокатури необхідно враховувати переваги і недоліки еволюційного і революційного шляху. Багато фактів говорять про перевагу еволюційного шляху. Справа в тому, що адвокатська корпорація існує не автономно від інших соціальних інститутів. Наприклад, вона тісно пов'язана із судовою і поліцейською системами.

Так, із врахуванням міжнародних стандартів адвокатської діяльності, для підвищення рівня вітчизняної адвокатури необхідно спрямувати зусилля на проведення заходів загальносоціального характеру: підвищення правового рівня населення у бік необхідності усвідомлення потреби у висококваліфікованих адвокатах; визнання вітчизняних органів самоврядування адвокатів на міжнародній арені (інтеграція української адвокатської спільноти у світову адвокатську спільноту); кооперація вітчизняної правової системи з європейською правовою парадигмою; імплементація кращих здобутків міжнародних стандартів адвокатської діяльності у вітчизняну правову систему; запровадження постійної професійної підготовки шляхом проходження стажування у закордонних адвокатських об'єднаннях; розвиток зв'язків з об'єднаннями адвокатів інших

розвинених держав для обміну досвідом роботи, спільного вирішення актуальних проблем адвокатури тощо; розширення співпраці між державними органами та органами самоврядування адвокатури з метою забезпечення гарантій незалежності адвокатури; розширення зовнішніх контактів, зокрема з міжнародними правничими асоціаціями (ІВА, ССВЕ, АВА); проведення конференцій, круглих столів та науково-практичних конференцій із залученням міжнародних фахівців; збільшення ролі органів самоврядування адвокатури в законодавстві; залучення відомих національних та закордонних науковців до обговорення проблем адвокатури і суспільства України та вироблення пропозицій щодо їх вирішення; розробка методичних рекомендацій адвокатам у сфері надання правової допомоги, захисту своїх професійних прав та інтересів і захисту від неправомірних дій представників державних органів [65, с. 84].

Викладене вище свідчить про те, що політика у сфері адміністративно-правового забезпечення адвокатури має бути виваженою і послідовною. Лише це дозволить максимально наблизитись до міжнародних стандартів.

Слід наголосити на тому, що основними векторами діяльності адвокатури повинні стати тенденції до повної реалізації статутних функцій і повноважень в організаційній діяльності органів адвокатського самоврядування та адвокатури в цілому; визначення основних факторів, які впливають на неухильне дотримання норм, що регламентують та закріплюють основні права та обов'язки людини і громадянина. Цікавим є погляд К. Коваль, яка зазначає, що з метою оптимізації забезпечення діяльності адвокатури слід розширити участь органів адвокатського самоврядування у законотворчій діяльності країни та розвиток міжнародної співпраці; підвищити стандарти здійснення адвокатської діяльності; активізувати аналіз та формування громадської думки щодо роботи органів адвокатського самоврядування, донесення її до органів адвокатського самоврядування, налагодження тісної співпраці між органами адвокатського

самоврядування, а саме: налагодження максимально ефективної системи комунікації; надання правових висновків до проектів нормативно-правових актів задля недопущення ризиків порушення прав людини та громадянина, будь-яких форм дискримінації, корупційних діянь тощо; здійснення наукового забезпечення підготовки правових позицій; організація круглих столів із представниками іноземних юридичних та адвокатських утворень; участь у законотворчій роботі, зокрема в напрямку покращення гарантій професійних прав адвокатів та розширення їх процесуальних повноважень у судах; надання форумам адвокатів статусу міжнародних науково-практичних конференцій [114].

На наш погляд, слід виокремити основні завдання реформування адміністративно-правового забезпечення адвокатури, а саме:

- підвищення значущості соціальної ролі Національної асоціації адвокатів України;
- закладення основ для поглиблення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності адвокатського самоврядування України;
- формування соціальної системи опитування і моніторингу діяльності адвокатського самоврядування і адвокатури в цілому;
- збільшення кількості заходів, спрямованих на обмін досвідом між адвокатськими об'єднаннями (конференції, круглі столи тощо);
- обговорення та винесення на публічне обговорення найбільш актуальних і спірних питань у діяльності адвокатури в цілому;
- активізація міжнародних контактів вітчизняної адвокатури з алвокатурою інших держав;
- посилення ролі вітчизняної адвокатури у міжнародних інститутах захисту прав людини;
- приведення вітчизняного законодавства України у відповідність до вимог законодавства Європейського Союзу;

- імплементація кращих норм регулювання та організації адвокатської діяльності, що існують в законодавстві інших країн, у законодавство України;

- проведення підвищення кваліфікації та перекваліфікації адвокатів;
- організація підтримки адвокатів у проходженні стажування за кордоном.

Завданням стратегічного плану розвитку адвокатури України має бути:

- визначення місії та бачення розвитку НААУ на національному та регіональному рівнях;
- погодження факторів завоювання довіри адвокатів;
- встановлення пріоритетів у вирішенні наявних проблем в адвокатурі України [244, с. 19].

Крім означеного вище, вбачається необхідність у створенні розгалуженої системи комунікацій між учасниками всієї правової системи, що впливає на стратегію реформування судової системи та стратегічний судовий захист. Стратегічний судовий захист – це важливий інструмент, за допомогою якого правозахисники, адвокати та юристи мають змогу впливати на політику держави у сфері прав людини. Тому надзвичайно важливим є проведення спеціальних освітніх заходів з метою ознайомити учасників зі специфікою проведення судових тяжб. Для цього необхідно включити до плану заходів НААУ низку семінарів та тренінгів, під час яких досвідчені адвокати та правозахисники діляться досвідом роботи зі стратегічними справами [114].

На нашу думку, для реалізації визначеної стратегії необхідно:

- комплексний розгляд резонансних справ, можливо, навіть колегіальне обговорення найбільш важких питань;
- аналіз та узагальнення наданої інформації з боку експертів і спеціалістів;

- матеріально-фінансове забезпечення особи у разі її неплатоспроможності;

- обмін досвідом між учасниками.

Однією з нагальних потреб для повноцінного розвитку адвокатури в Україні є створення спеціальних центрів з надання юридичної консультації та підвищення кваліфікації. Успішне функціонування моделі систем підвищення кваліфікації адвокатів можливе за наявності: 1) створення програм, планів та правил прийому і напрямів підвищення кваліфікації; 2) створення бази (фінансової, матеріальної та кадрової) для повноцінної роботи установи; 3) організації підбору висококваліфікованих спеціалістів; 4) запровадження заочної та дистанційної форм навчання і підвищення кваліфікації адвокатів; 5) встановлення дисциплінарної відповідальності за несвоєчасне або не в повному обсязі виконання програми підвищення кваліфікації.

Запровадження інституту безоплатної правової допомоги призвело до необхідності створення бази для контролю за оплатою праці адвокатів, якості надання правової допомоги та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. На наш погляд, необхідним є створення окремого підрозділу, який, окрім органів самоврядування, опікувався б функціонуванням та діяльністю адвокатури. Із визначенням державної позиції щодо передачі більшої автономії до регіонів постає питання про створення окремого органу, до функціональних обов'язків якого потрібно включити можливість повноцінно захищати права адвокатів.

Важливим кроком на шляху реформування правової системи повинно стати забезпечення на належному рівні дотримання прав адвокатів, серед яких одним із головних є гарантія адвокатської таємниці та невтручання в адвокатську діяльність з боку органів досудового розслідування і держави в цілому.

Так, насамперед, слід зазначити, що забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці; забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі.

Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Автономної Республіки Крим, області, міста Києва.

Не може бути внесено подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також винесено окрему ухвалу суду щодо правової позиції адвоката у справі. Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу. Кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Республіки Крим, області, міста Києва.

Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати їй застосуванням у зв'язку з наданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно із законом. Професійні права адвоката, що охороняються законом, закріплені у ст. 20 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», а також у спеціальних законах щодо конкретних видів його діяльності. Однак механізми охорони їх законом є недосконалими, а гарантії адвокатської діяльності, які мають гарантувати в тому числі й реалізацію цих прав у повному обсязі, – недостатніми для забезпечення належного виконання адвокатом професійних повноважень [103, с. 22–24].

Кожне надане адвокату професійне право повинно беззастережно виконуватися без перешкод з боку будь-якої особи. Порушення цих прав,

створення перешкод у їх здійсненні неприпустимі, а в разі допущення таких порушень і перешкод особи, які скоїли ці дії, мають нести сувору відповідальність [320, с. 200]. Зміст «встановлених законом гарантій їх (захисника, представника) діяльності», а також професійної таємниці, на які міститься посилення у ст. 397 КК, не визначено [142, с. 17].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 23 прямо вказує на перелік гарантій адвокатської діяльності, не виділяючи в окрему категорію професійні гарантії адвоката, які чітко регламентовані Кримінальним процесуальним законодавством. На наш погляд, головною у професійній діяльності адвоката є заборона вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом.

Гарантії адвокатської діяльності потребують значного розширення і приведення у відповідність до чинного законодавства. Так, у КПК наведено лише декотрі з цих гарантій стосовно захисника: заборона огляду, розголошення чи вилучення дізнавачем, слідчим, прокурором, судом без згоди захисника документів, пов'язаних з виконанням ним його обов'язків при участі у справі [321, с. 49]. Ми погоджуємось із точкою зору М.В. Лотоцького, який зазначає, що ця норма сформульована некоректно, оскільки в даному разі захисник не може дати на це згоди, тому що такі документи становлять адвокатську таємницю, бо містять відомості, одержані адвокатом при здійсненні професійних обов'язків (ст. 22 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»), і заборона їх розголошення є абсолютною й не може пов'язуватися з будь-якими дозволами на це. Правила

адвокатської етики такий дозвіл пов'язують лише з інформацією, яка носить конфіденційний характер і не обіймається предметом адвокатської таємниці, виходить за її межі. КПК надає можливість допитати адвоката як свідка у разі звільнення його від обов'язку зберігати професійну (а не адвокатську) таємницю особою, яка довірила йому ці відомості [144, с. 14; 320, с. 59].

Відповідно до Конституції України, на адвоката покладено виняткове право представляти інтереси особи у кримінальному провадженні. Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює гарантії професійної діяльності адвоката при виконанні своїх безпосередніх функцій. Наприклад, надання права захиснику мати конфіденційні побачення з підозрюваним чи обвинуваченим, а після першого допиту такі побачення дозволяються без обмеження їх кількості та тривалості. Це право не може обмежуватися або будь-яким чином ущемлюватися, побачення не може не надаватися [322, с. 50].

Заборона будь-якого втручання в адвокатську діяльність пов'язана зі специфікою виконуваних адвокатом професійних функцій. Правила адвокатської етики встановлюють, що адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності й часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення [323, с. 65]. До кола осіб, яких не можна допитати як свідків з питань, що становлять адвокатську таємницю, слід віднести, крім адвоката, його помічника, посадових осіб адвокатського об'єднання (наприклад, завідувача, його заступника), технічних працівників. Правила адвокатської етики передбачають, що інші адвокати об'єднання не можуть приймати доручення, виконання якого може потягти за собою розголошення відомостей, конфіденційність яких охороняється цими Правилами, зокрема це стосується випадків, коли діяльність адвокатів здійснюється в одному приміщенні, коли вони користуються технічними послугами одного й того

самого технічного персоналу, спільною офісною технікою, перебувають при здійсненні професійної діяльності у відносинах регулярного спілкування, пов'язаного з технічними особливостями організації роботи об'єднання [65, с. 83].

Закон також не містить будь-яких норм, які передбачають або встановлюють спеціальну відповідальність за порушення прав адвокатів.

Зараз адвокатура стикається з небажанням держави вести повноцінний діалог. Необхідно додатково лобіювати цілу низку гарантій незалежності адвокатів. Слід докласти багато зусиль для подальшого реформування в адвокатських колективах, причому це мають бути зусилля самих адвокатів, вчених-правників та експертів. Залишиться тільки ініціювати, розробити, видати в цілому, затвердити і направити їх уповноваженому органу. Для цього ми активно включилися в процес внесення змін до закону про адвокатуру, КПК, Податкового кодексу [114].

Отже, сучасне адміністративно-правове забезпечення адвокатури розвивається у складних політичних, економічних та навіть культурних умовах. Правова система знаходиться під пильною увагою громадськості, міжнародних спостерігачів та взагалі всієї світової спільноти. Повноцінне входження України до Європейського Союзу потребує імплементації європейського законодавства до вітчизняного правового поля, а дотримання прав і свобод людини і громадянина є невід'ємною частиною цього процесу. На цьому полі адвокатура повинна стати прикладом для всього суспільства.

Роль адвокатури повинна бути посилена обов'язковою участю адвокатів у прийнятті та узгодженні законопроектів, які стосуються захисту прав громадян і юридичних осіб. Соціальна роль адвоката має бути посилена і актуалізована.

Висновки до третього розділу

1. Міжнародний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури доводить, що у кожній з держав сучасного світу правова регламентація статусу адвокатури має свої особливості. Здебільшого вони простежуються на акцентуації правового регулювання того чи іншого аспекту адвокатської діяльності. Так, в одних державах увага влади зосереджена на детальному врегулюванні дисциплінарної відповідальності адвокатів, в інших – на системі професійної підготовки адвокатів або на діяльності форм їх самоврядування.

2. На рівні Європейського Союзу на сьогодні створені нормативні основи наддержавного регулювання діяльності інституту адвокатури. Зокрема, це проявляється у регулюванні питань визначення статусу адвоката, його трудової міграції у межах ЄС, основних кваліфікаційних вимог і чеснот. Норми права європейського співтовариства багато у чому склали фундамент для законодавчих органів держав-членів при розробці законів про адвокатуру, що є прямими ознаками уніфікації правового статусу адвоката в державах ЄС.

3. Дослідження передового міжнародного досвіду адміністративно-правового забезпечення адвокатури дає підстави зазначити, що серед іншого іноземний досвід слід залучати в частині реформування системи підготовки професійного адвоката, забезпечення його незалежності від стороннього впливу, оптимального врегулювання процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності. Констатовано, що в Україні відчувається дефіцит ВНЗ України, які спеціалізовано займаються питаннями професійної підготовки адвоката.

4. Адвокатура як правозахисний інститут є чутливою до всіх змін, що відбуваються як у системі державного управління, так і у сфері

функціонування інститутів громадянського суспільства. Цей фактор обумовлює ситуацію, коли питання про вчасне оновлення адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури недоцільно відтерміновувати. За цих умов Спілка адвокатів України є суб'єктом, який виступає з ініціативами щодо внесення змін до чинного законодавства про адвокатуру України, виходячи з потреб інституційного розвитку інституту.

5. Розвиток вітчизняного законодавства про адвокатуру потребує врахування низки основних потреб реформування засад адвокатської діяльності. Зокрема: проведення модернізації вітчизняної правової системи у сфері діяльності адвокатури за рахунок імплементації міжнародних норм в українську правову базу; вдосконалення всього процесуального законодавства в частині підвищення забезпечення безпеки адвокатів, створення більш комфортних умов для участі у процесі; вдосконалення корпоративних вітчизняних норм, що регулюють механізм формування самостійної, незалежної і єдиної системи адвокатських об'єднань України; перспективне формування єдиної уніфікованої державної системи підготовки фахівців у сфері юриспруденції, дипломи яких мали б можливість повноцінно використовуватись у будь-якій країні Європейського Союзу; зміцнення матеріально-фінансової основи навчання та професійної підготовки (перепідготовки) висококваліфікованих спеціалістів, здатних до саморозвитку та вдосконалення.

6. Концептуальною метою удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатури України є посилення і актуалізація соціальної ролі адвоката в сучасному суспільстві, розширення можливостей адвокатури брати участь у правотворчості, вдосконалення нормативних основ взаємодії адвокатів з органами державної влади, створення умов для всебічного професійного зростання на будь-якому етапі кар'єрного зростання.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено результати комплексної наукової розробки існуючих засад і особливостей адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України на сучасному етапі державного розвитку. З урахуванням накопичених доктринальних напрацювань і аналізу практики реалізації законодавства про адвокатуру і адвокатську діяльність визначено концептуальні пропозиції щодо вдосконалення правового статусу адвокатури з урахуванням соціальних запитів і суспільної потреби в якісній правозахисній діяльності. Основні положення знайшли відображення в таких висновках:

1. Інститут адвокатури в Україні на сучасному етапі державного розвитку є невід'ємним елементом національної правової системи. Особливості і рівень ефективності діяльності адвокатури обумовлені ступенем зрілості громадянського суспільства, кожен член якого потребує якісного професійного захисту прав, свобод, законних інтересів. У різні періоди української державності адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури мало різне наповнення і відрізнялося різним рівнем щільності нормативної регламентації.

2. Зважаючи на особливості правового статусу адвокатури, сутнісними ознаками її діяльності є такі: зміст адвокатської діяльності полягає у наданні послуг правової допомоги населенню (в тому числі й на безкоштовних засадах); суб'єкт адвокатської діяльності є незалежним від впливу будь-яких сторонніх факторів і сил, що гарантується державою; адвокатура діє лише відповідно до чітко визначених у законі форм адвокатської діяльності; адвокатська діяльність зумовлена потребами громадянського суспільства і спрямована на їх задоволення; характер діяльності адвокатури і держави є партнерським за своїм змістом.

3. Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури має свої особливості, на які вказує низка специфічних ознак її діяльності, а саме: адміністративно-правове забезпечення виступає як один із важливих видів правозабезпечувальної діяльності держави; об'єкт забезпечення становлять професійні права і гарантії діяльності адвокатури України; здійснення на основі правотворчих та організаційних повноважень визначених законодавством суб'єктів; процес забезпечення реалізується через особливий правовий механізм, метою якого є дотримання законності і правопорядку в суспільстві.

4. Необхідною вбачається оптимізація врегулювання адміністративно-правовими нормами діяльності адвокатури з урахуванням недопущення надмірної зарегульованості та зайвого державного втручання. Це зумовлено тим, що адвокатура не є державною структурою, являючи собою незалежний інститут громадянського суспільства, що здійснює правозахисну функцію.

5. Аналіз сучасних досліджень дозволив провести аналогію між структурними елементами поняття «суб'єкт адміністративно-правового забезпечення» та сприяв можливості зробити висновок щодо відсутності принципових відмінностей у цьому визначенні як явищі в цілому, оскільки в більшості випадків суб'єктами адміністративно-правового забезпечення виступають органи й особи, що наділені владними управлінськими функціями. При цьому провідне місце серед наведених вище суб'єктів будуть посідати органи виконавчої влади, проте з урахуванням специфіки діяльності адвокатури необхідно вести мову про особливий перелік суб'єктів адміністративно-правового забезпечення її діяльності, притаманний лише цьому виду.

6. Під суб'єктами адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури слід розуміти органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, які відповідно

до положень чинного законодавства України наділені нормотворчою компетенцією в частині урегулювання питань організації і гарантування адвокатської діяльності. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України залежно від особливостей цільової компетенції класифікуються на суб'єктів загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції; залежно від юридичної природи – на державні, самоврядні та громадські суб'єкти; у залежності від порядку ухвалення рішення – на єдиноначальні та колегіальні. Серед усіх суб'єктів провідним галузевим органом, що здійснює адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури, є Міністерство юстиції України і підпорядковані йому територіальні органи.

7. Специфіка адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури полягає у тому, що існує велика кількість джерел адміністративного права, які здійснюють регуляторний вплив на адвокатську діяльність. У зв'язку з цим пропонується систематизувати нормативно-правові акти адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України з метою приведення їх до певної внутрішньої узгодженості відповідно до концептуальних засад здійснення обліку, кодифікації, інкорпорації та консолідації.

8. З огляду на необхідність сталого розвитку та функціонування інституту адвокатури необхідним є на нормативному рівні закріпити можливість використання адвокатами історично обумовлених правових звичаїв корпоративної взаємодії між собою. В умовах сьогодення це буде дієвим чинником зміцнення засад розвитку професійної етики та корпоративної співпраці адвокатів і їх об'єднань.

9. Форми забезпечення адвокатської діяльності – це зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються адвокатурою для реалізації визначених законодавством завдань. Елементами системи форм забезпечення адвокатської діяльності в Україні є видання індивідуальних

(ненормативних) актів; проведення організаційних заходів, орієнтаційних зустрічей, семінарів з питань удосконалення професійної діяльності, матеріально-технічного забезпечення тощо.

10. Адміністративно-правові методи забезпечення адвокатської діяльності являють собою способи та прийоми безпосереднього цілеспрямованого впливу на неї публічних органів влади та інших суб'єктів, компетенція яких регламентована законодавчо. До їх числа пропонується віднести заходи переконання, заохочення і примусу, які реалізуються шляхом прямого і непрямого впливу на діяльність адвокатури.

11. Міжнародний досвід адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури доводить, що в сучасних державах правова регламентація діяльності адвокатури має свої особливості і характерні риси, які здебільшого проявляються на акцентуації правового регулювання того чи іншого аспекту адвокатської діяльності. Так, в одних державах особлива увага влади зосереджена на детальному врегулюванні дисциплінарної відповідальності адвокатів, в інших – на системі професійної підготовки адвокатів, а деякі держави у першу чергу врегульовують питання самоорганізації адвокатів.

12. Розвиток вітчизняного законодавства про адвокатуру потребує врахування низки основних напрямів реформування організаційно-правових засад адвокатської діяльності: вдосконалення матеріального і процесуального законодавства щодо забезпечення безпеки адвокатів; норм, що регулюють механізм формування національної системи (мережі) адвокатських об'єднань України; створення єдиної уніфікованої державної системи підготовки фахівців адвокатської справи, кваліфікація яких відповідає вимогам Європейського Союзу; зміцнення матеріально-фінансової основи багатоступеневої системи професійної підготовки (перепідготовки) та підвищення кваліфікації адвокатів.

13. Концептуальною метою вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатури України є посилення, актуалізація соціальної ролі адвоката в сучасному суспільстві, розширення можливостей адвокатури брати участь у правотворчих процесах, зміцнення нормативних основ взаємодії адвокатів з органами державної влади і місцевого самоврядування, створення умов для всебічного професійного зростання протягом усієї кар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on mutual assistance in criminal matters between the Member States of the European Union // Official Journal of the European Communities. – 17.7.2000. – P. 197/6.
2. Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31977L0249:EN: HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31977L0249:EN:HTML).
3. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0036:0068: en:pdf>.
4. Programme of measures to implement the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters (2001/C 12/02) // Official Journal of the European Communities. C 12/10 EN 15.1.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2001:012:0010:0022:EN:PDF>.
5. Rechtsanwaltskammer Frankfurt am Main [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rechtsanwaltskammerffm.de/raka/rub.../web_booklet_ru.
6. The Swedish Regime for Continuing Professional Training of Advocates 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.advokatsamfundet.se/Documents/Advokatsamfundet_eng/Regime_for_professional_training.pdf.
7. Toffler A. Powershift. Knowledge, wealth, and the violence at the edge of the 21-century. – New York : Bantam books, 1990. – P. 4

8. Аверьянов В. Б. Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационные структуры : моногр. / В. Б. Аверьянов. – К. : Наук. думка, 1990. – 148 с.
9. Адвокатская реформа в Италии стала теперь законом [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.studiolegalegrasso.net/ru/2013-01-riforma-dell-avvocatura-in-italia-e-diventata-legge>.
10. Адвокатура в России : учеб. / под. ред. проф. Л. А. Демидовой, В. И. Сергеева. – М., 2004. – 171 с.
11. Адвокатура в Україні : науково-практичний коментар Закону України «Про адвокатуру» / авт.-упоряд. Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко // Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності. Організація адвокатури / Акад. адвокатури України. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.
12. Адвокатура України : навч. посіб. / С. Я. Фурса ; Центр правових досліджень. – К. : КНТ, 2007. – 317 с.
13. Адвокатура в Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://stud.com.ua/16421/pravo/advokatura_zarubizhnih_krayinah.
14. Административное право Украины : учеб. / С. В. Кивалов. – Х. : Одиссей, 2004. – 880 с.
15. Адміністративне право України : підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
16. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. доц. А. Т. Комзюка. – Х., 1998. – 120 с.
17. Адміністративне право України : навч. посіб. : у 2 т. / В. В. Галунько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон : ПАТ «Херсон. міська друкарня», 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 320 с.

18. Адміністративне право України. Акад. курс : підруч. : у 2 т. / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (гол.) та ін. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 2 : Особлива частина. – 624 с.
19. Азаров Ю. Що заважає адвокатурі працювати злагоджено? / Ю. Азаров // Право України. – 1998. – № 3. – С. 38–40.
20. Александров Н. Г. К вопросу о роли договора в правовом регулировании общественных отношений / Н. Г. Александров // Ученые записки ВИЮН. – М. : Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР. – 1946. – Вып. VI. – С. 60–83.
21. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка: около 9000 синонимических рядов / З. Е. Александрова ; под ред. Л. А. Чешко. – 5-е изд., стереот. – М. : Рус. язык, 1986. – 600 с.
22. Алексеев С. С. Общая теория права. Акад. Курс : в 2 т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 360 с.
23. Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. / С. С. Алексеев. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Проспект, 2009. – 354 с.
24. Альохін А. П. Адміністративне право Російської Федерації : підруч. / А. П. Альохін, А. А. Кармолицький, Ю. М. Козлов. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1996. – 458 с.
25. Алехин А. П. Административное право России : учеб. / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий ; отв. ред. А. П. Алехин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЗЕРЦАЛО, 2009. – 500 с.
26. Аналіз проектів законів України про адвокатуру та адвокатську діяльність (19 вересня 2007 року) [Електронний ресурс] // Американська асоціація юристів – ініціатива з верховенства права. – Київ, 2007. – Режим доступу : http://www.americanbar.org/content/dam/aba/directories/roli_ukraine/ukraine_analysis_draft_laws_on_the_bar_09_2007_ukr.authcheckdam.pdf.
27. Андрєєвський В. В. Зовнішня та внутрішня організація адвокатури / В. В. Андрєєвський // Віче. – 2007. – № 16. – С. 30–32.

28. Андриянов Н. В. Гражданское общество как среда институционализации адвокатуры : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Н. В. Андриянов. – СПб., 2006. – 24 с.

29. Андрійко О. Ф. Державний контроль у сфері виконавчої влади України / О. Ф. Андрійко. – К., 1999. – 45 с.

30. Андрошук А. Професія юриста в країнах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / А. Андрошук // Юридичний журнал. – № 2. – 2011. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3652>.

31. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

32. Байндер Д. Концепция опоры на клиента [Електронний ресурс] / Д. Байндер, П. Бергман, С. Прайс // «Клиническое юридическое образование». – Режим доступу : <http://www.lawclinic.ru/library.phtml?m=l&p=17>.

33. Бандурка А. М. Психология управления / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : ООО «Фортуна-пресс», 1998. – 464 с.

34. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. / О. М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.

35. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бандурка Олександр Маркович. – Х. : Укр. юрид. академія, 1994. – 158 с.

36. Баранов Д. П. Адвокатское право (адвокатская деятельность и адвокатура России) : учеб. / Д. П. Баранов, М. Б. Смоленский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Академцент; Изд. торговая корпорация «и К^о», 2008. – 368 с.

37. Барщевский М. Ю. Бизнес-адвокатура в США и Германии : учеб. пособ. / М. Ю. Барщевский. – М., 1995. – 64 с.

38. Бахрах Д. Н. Административное право : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1999. – 301 с.
39. Бахрах Д. Н. Адміністративная ответственность граждан в СССР: учеб. пособие. / Д. Н. Бахрах. – Свердловськ, 1989. – 204 с.
40. Бахрах Д. Н. Виды административного принуждения / Д. Н. Бахрах // Ученые записки ВНИИСЗ. – 1965. – Вып. 5. – С. 91–98.
41. Безсмертний Є. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Безсмертний Євген Олександрович. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – 155 с.
42. Битяк Ю. П. Адміністративне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : ТОВ «Одіссей», 1999. – 224 с.
43. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / К. Ф. Білько; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2015. – 19 с.
44. Блащук С. М. Судочинство та інститут захисту в Давній Русі / С. М. Блащук // Адвокатура України: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнського круглого столу. – Київ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 153 с.
45. Блануца А. В. Роль адвокатів у судових справах шляхти Великого князівства Литовського / А. В. Блануца // Адвокатура України: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнського круглого столу. – Київ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 153 с.
46. Бобровник С. В. Основи держави і права України : методичні рекомендації для абітурієнтів / С. В. Бобровник ; відп. ред. І. Б. Усенко. – К. : 1993. – 224 с.

47. Бобылев А. И. Источники (формы) права / А. И. Бобылев // Право и политика. – 2003. – № 8. – 19 с.
48. Борко А. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України / А. Борко // Публічне право. – 2013. – № 2 (10). – С. 71–77.
49. Борщевський І. В. Судові акти як джерело права в Україні / І. В. Борщевський // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 26–33.
50. Бочарников Д. Права людини у ранньодержавну добу історії України / Д. Бочарников // Право України. – 1997. – № 3. – С. 73–78.
51. Бочарников Д. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством в Київській Русі / Д. Бочарников // Право України. – 1997. – № 11. – С. 109.
52. Булыгин Ю. Е. Организация социального управления (основные понятия и категории) : словарь-справочник / Ю. Е. Булыгин. – М. : Контур, 1999. – 254 с.
53. Буробин В. Н. Адвокатская деятельность : учеб.-практ. пособ. / В. Н. Буробин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Статут, 2005. – 604 с.
54. Буханевич О. М. Адміністративно-правове забезпечення житлово-комунального господарства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Буханевич Олександр Миколайович. – К., 2009. – 210 с.
55. Варфоломеева Т. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру» / Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко // Академія адвокатури України. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 432 с.
56. Варфоломеева Т. В. Проблеми української адвокатури / Т. В. Варфоломеева // Адвокат. – 2009. – № 10. – С. 7–9.
57. Васильев А. С. Административное право Украины : учеб. пособ. / А. С. Васильев. – Х. : «Одиссей», 2002. – 288 с.

58. Ведель Ж. Административное право Франции / Ж. Ведель. – М. : Прогресс, 1973. – 512 с.
59. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. псіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / Ф. В. Веніславський. – Х. : Право, 2014. – 376 с.
60. Венгрия К. Адвокатура по-новому [Електронний ресурс] / К. Венгрия. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/6/12/92290.htm>.
61. Виконавча влада і адміністративне право / заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Вид. дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
62. Вільчик Т. Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі / Т. Б. Вільчик // Право України. – 2014. – № 11. – С. 243–250.
63. Вільчик Т. Б. Адвокатура та судова влада: характер взаємовідносин / Т. Б. Вільчик // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 4 (25). – С. 19–25.
64. Вільчик Т. Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України [Електронний ресурс] / Т. Б. Вільчик // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 2 (8). – С. 1–13. – Режим доступу : http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/%D0%92%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D0%BA_%D0%A2.%D0%91..pdf.
65. Вільчик Т. Б. Проблеми законодавчого регулювання організації і діяльності адвокатури / Т. Б. Вільчик // Матер. міжнар. наук.-практ. семінару. – Х., 2006. – С. 82–84.
66. Власов И. С. Организация адвокатуры в зарубежных странах / И. С. Власов, В. З. Пульянов. – М. : ВНИИСЗ Минюста СССР, 1972. – 70 с.
67. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / К. Г. Волинка. – К., 2000. – 16 с.

68. Воробьев А. В. Теория адвокатуры / А. В. Воробьев, А. В. Поляков, Ю. В. Тихонравов. – М., 2002. – 496 с.
69. Восточное партнерство – содействие правовой реформе в странах Восточного партнерства [Электронный ресурс] // Рабочая группа «Профессиональные судебные системы». Доклад. Профессия адвоката. – Страсбург, 2012. – Режим доступа : <http://www.coe.int/capacitybuilding/>.
70. Гайворонський В. Джерела права / В. Гайворонський // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3. – С. 56–65.
71. Галоганов А. П. Правовой статус адвокатуры: российская законодательная модель и конституционные принципы обеспечения прав человека : моногр. / А. П. Галоганов. – М., 2011. – 520 с.
72. Глазунова Н. И. Государственное управление как система : моногр. / Н. И. Глазунова. – М. : Изд-во Гос. ун-та управления, 2001. – 373 с.
73. Григоренко Є. І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях : навч. посіб. / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Х. : ХУПС, 2010. – 172 с.
74. Гурій О. І. Історія України: нове бачення / О. І. Гурій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр та ін. – К., 1995. – Т. 1. – 350 с.
75. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
76. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид ; пер. с фр. и вступ. ст. В. А. Туманова. – М. : Прогресс, 1988. – 496 с.
77. Давня історія України / за ред. П. П. Толочко, С. Д. Крижицького та ін. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 116–128.
78. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. О. Демиденко. – К., 2002. – 16 с.

79. Держава у правовому вимірі : навчальний посібник у питаннях та відповідях / Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, О. С. Передерій ; за ред. Т. Є. Кагановської. – Х. : Право, 2013. – 586 с.

80. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії : моногр. / О. П. Якубовський, Т. А. Бутирська. – Одеса : ОРІДУ, 2004. – 197 с.

81. Державне управління та адміністративне право в сучасній Україні. Актуальні проблеми реформування / за заг. ред. В. Б. Авер'янова, І. Б. Коліушко. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – 52 с.

82. Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Деханов Сергей Александрович. – М., 2010. – 383 с.

83. Дмитришин Ю. Хелмінське право як джерело «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / Ю. Дмитришин // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2012. – Вип. 56. – С. 103–110.

84. Договор об учреждении Европейского Экономического Сообщества (Рим, 25 марта 1957 г., в ред. на февраль 1986 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ppt.ru/texts/index.phtml?id=26343>.

85. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Є. Є. Додіна. – Одеса, 2002. – 21 с.

86. Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. В. Домбровська. – К., 2005. – 19 с.

87. Дубенко О. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. І. Дубенко. – Ірпінь, 2009 – 224 с.

88. Дубовицкий Н. Административное усмотрение в советском государственном управлении / Н. Дубовицкий // Советское государство и право. – 1980. – № 9. – С. 121–125.

89. Дюкина В. Р. Основные черты и существенные характеристики систем признания профессиональных квалификаций (профессиональных титулов) адвокатов в Европейском Союзе / В. Р. Дюкина // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Юридические науки». – 2011. – № 1. – С. 108–115.

90. Единая методика профессиональной подготовки и переподготовки адвокатов и стажеров адвокатов : утверждена решением Совета ФПА РФ от 30 ноября 2007 г. (протокол № 3) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.fparf.ru/education/prof_podgotovka.htm.

91. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката / О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко, С. Ф. Сафулько та ін. ; за заг. ред. С. Ф. Сафулька. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 616 с.

92. Жук Н. С. Джерела адміністративного права: понятійна і правова характеристика / Н. С. Жук // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 21. – С. 155–159.

93. Заборовський В. В. Деякі проблемні аспекти ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката / В. В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 28. – Том 2. – С. 27–31.

94. Задоя І. І. Підвищення кваліфікації адвокатів України: проблеми правового регулювання / І. І. Задоя // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 379–385.

95. Про адвокатуру : Закон Республіки Білорусь, прийнятий Верховною Радою Республіки Білорусь 15 червня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://arc.pravoby.info/documentf/part5/aktf5950.htm>.

96. Про адвокатуру : Закон Республіки Польща, прийнятий Сеймом Республіки Польща 26 травня 1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/SearchServlet>.

97. Про адвокатуру : Закон Литовської Республіки, прийнятий Верховною Радою Литовської Республіки 18 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=300297&p_query=advocate&p_tr2=2.

98. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 22 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

99. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV станом на 01 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

100. Про міжнародні договори : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV станом на 01 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

101. Заросило В. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України в міжнародних миротворчих операціях / В. О. Заросило. – Черкаси : Вид. Беденко В. П., 2009. – 414 с.

102. Заруба В. М. Історія держави і права України / В. М. Заруба. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.

103. Захарова С. І. Нотаріат та адвокатура України / С. І. Захарова. – Херсон, 2010. – 87 с.
104. Зумбулідзе Р. М. Обычное право как источник гражданского права / Р. М. Зумбулідзе // Обычай в праве : сборник. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 130.
105. История советского государства. 1900–1991 / Н. Верт ; пер. с фр. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 480 с.
106. Іванов В. А. Гарантії прав особи у сфері адміністративного примусу / В. А. Іванов // Радянська держава і право. – 1972. – № 8. – С. 75–79.
107. Ігонін Р. В. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції / Р. В. Ігонін // Адвокат. – 2011. – № 1 (124). – С. 36–40.
108. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ієрусалімова Ірина Олександрівна. – К., 2006. – 205 с.
109. Історичний шлях розвитку адвокатури в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-11486-3.html>. – Назва з екрану.
110. Історія адвокатури / за ред. Т. В. Варфоломеевої, А. Д. Святоцького. – К. : Либідь, 1992. – 140 с.
111. Історія адвокатури України / редкол.: В. В. Медведчук (голова) та ін. – К. : СДМ-Студіо, 2002. – 286 с.
112. Кагановська Т. Є. Основи загальної теорії права : навч. посіб. / Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 144 с.
113. Касараба Ю. Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. Я. Касараба. – К., 2009. – 190 с.

114. Коваль К. Стратегія розвитку адвокатури України [Електронний ресурс] / К. Коваль // Юридична газета. – 2014. – № 24–25 (418–419). – Режим доступу : [http://dega.ua/pdf/news/%E2%84%9624-25%20\(418-419\).pdf](http://dega.ua/pdf/news/%E2%84%9624-25%20(418-419).pdf).

115. Кім Ю. Платити чи не платити? Чому норма про стажування стала найбільш обговорюваною в адвокатському середовищі / Ю. Кім // Закон і бізнес. – 2013. – № 28. – С. 11–18.

116. Коваленко А. А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія та практика : моногр. / А. А. Коваленко. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 512 с.

117. Коваль Л. В. Адміністративне право / Л. В. Коваль. – К., 1998. – 208 с.

118. Коваль К. Вірю в силу розуму. Позачерговий з'їзд має дати відповідь на важливе запитання: чи вважає себе адвокатська спільнота інтелектуальною елітою нації? [Електронний ресурс] / К. Коваль. – Режим доступу : <http://radaadvokativ.org.ua/ua/news/kateryna-koval-viryu-v-sylu-rozumu-pozachergovyzyyzd-maye-daty-vidpovid-na-vazhlyve>. – Назва з екрану.

119. Коваль М. Державна влада та адвокатура в Україні / М. Коваль // Юридична газета. – 2006. – № 6 (66). – С. 64–72.

120. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. В. Козьмініх. – Одеса, 2008. – 17 с.

121. Колесников Є. Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів [Електронний ресурс] / Є. Є. Колесников // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 432–438. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11keezpc.pdf>.

122. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.

123. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с
124. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752 с.
125. Комзюк А. Т. Підстави застосування заходів адміністративного примусу / А. Т. Комзюк // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочінністю та контрабандою : міжвідомчий наук. зб. – Київ : Наук.-дослід. ін-т «Проблеми людини», 1999. – Т. 18. – С. 492–496.
126. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_890.
127. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод станом на 01 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
128. Конкурс з відбору кандидатів. Координаційний центр з надання правової допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legalaid.gov.ua/ua/konkurs-advokativ/zahalna-informatsiia>. – Назва з екрану.
129. Константинов С. Ф. Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. Ф. Константинов. – К., 2002. – 18 с.
130. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. (зі змін. та доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

131. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Кормич Борис Анатолійович. – Одеса, 2005. – 427с.

132. Корнєєв Ю. В. Адміністративно-правове забезпечення особистої безпеки працівників податкової міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ю. В. Корнєєв. – Ірпінь, 2002. – 15 с.

133. Косенко М. С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури / М. С. Косенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 151–158.

134. Коч О. Особливості трансдержавної діяльності адвокатури / О. Коч // Юридичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 123–126.

135. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Урядовий кур'єр. – 06.06.2012. – № 99.

136. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич ; відп. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1990. – 520 с. – «Пам'ятки історичної думки України».

137. Крупчан О. Д. Організація виконавчої влади : моногр. / О. Д. Крупчан. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 132 с.

138. Кузьменко О. О. Адміністративно-правове забезпечення менеджменту в державній податковій службі України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кузьменко Оксана Олександрівна. – Ірпінь, 2008. – 227 с.

139. Курило В. І. Про систему джерел адміністративного права України / В. І. Курило // Юридичний вісник. – 2009. – № 2 (11). – С. 30–33.

140. Курінний Є. В. Предмет і об'єкт адміністративного права України : моногр. / Є. В. Курінний. – Дніпропетровськ : Ліра лтд, 2004. – 340 с.

141. Кучерена А. Г. Адвокатура в условиях судебно-правовой реформы в России / А. Г. Кучерена. – М. : Юркомпани, 2009. – 432 с.
142. Лахтіонова Р. Організаційно-правові форми здійснення адвокатської діяльності / Р. Лахтіонова // Адвокатське бюро. – 2013. – № 1. – С. 16–20.
143. Логінова С. Адвокатська таємниця: історико-правовий підхід / С. Логінова // Право України. – 2001. – № 3. – С. 111–115.
144. Лотоцький М. В. Адвокатура як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Лотоцький. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
145. Луцюк М. І. Адвокат, а ти підвищив свою кваліфікацію?! А «справку» маєш? [Електронний ресурс] / М. І. Луцюк. – Режим доступу : <http://rivnepravo.com.ua/323-advokat-a-ty-pidvyshchyvsvoiu-kvalifikatsiiu-a-spravku-maiesh.html>.
146. Макаренко А. В. Державний комітет у системі органів виконавчої влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / А. В. Макаренко. – К., 2002. – 16 с.
147. Макушев П. В. Адміністративне право України (у схемах та визначеннях) : навч.-метод. посіб. / П. В. Макушев. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 328 с.
148. Маланчук Т. В. Органи галузевої компетенції як суб'єкти адміністративно-правового регулювання торговельної діяльності (роздрібної торгівлі) / Т. В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2 (9). – С. 39–43.
149. Манафов А. Реформа адвокатуры как основного института юридической помощи / А. Манафов, Ю. Дмитриев // Право и жизнь. – 2002. – № 47. – С. 103–126.

150. Марченко М. Н. Источники романо-германского права: понятие, виды, классификация / М. Н. Марченко // Вестник Московского университета. Серия «Право». – 2000. – № 2. – С. 14–28.

151. Марченко М. Н. Основные источники англосаксонского права: понятие, прецедент / М. Н. Марченко // Вестник Московского университета. Серия «Право». – 1999. – № 4. – С. 26–41.

152. Матвеев П. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури, адвокатська діяльність / П. Матвеев // Юридичний журнал. – 2013. – № 1. – С. 114–132.

153. Меланчук А. В. Гонорар адвоката: історія та сучасність / А. В. Меланчук // Дванадцяті осінні юридичні читання: міжнар. наук. конф. (м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 р.). – Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2013. – С. 112–113.

154. Меланчук А. В. Принципы организации и деятельности адвокатуры Украины на современном этапе / А. В. Меланчук // Закон и жизнь : междунар. науч.-практ. правовой журнал (Республика Молдова). – 2013. – № 11. – С. 171–175.

155. Меліхова О. В. Адвокатура в Україні : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / О. В. Меліхова. – К. : КНЕУ, 2005. – 89 с.

156. Мельник Р. С. Адміністративні стягнення в системі заходів адміністративного примусу / Р. С. Мельник // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. статей Донецького ин-та внутр. справ при Донецькому держ. ун-ті. – Донецьк. – 2000. – № 3. – С. 187–192.

157. Мельниченко Р. Г. Адвокатура и гражданское общество / Р. Г. Мельниченко // Гражданское общество в России и за рубежом. – 2011. – № 2. – С. 30–31.

158. Мельниченко Р. Г. Реализация требований об обязательном повышении квалификации адвокатов / Р. Г. Мельниченко // Право и образование. – 2009. – № 3. – С. 47–57.

159. Миколенко А. І. Адміністративний процес і адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / А. І. Миколенко. – Х. : «Одіссей». – 272 с.
160. Мирзоев Г. Б. Правоохранительная деятельность государства и вопросы общественного контроля / Г. Б. Мирзоев. – М., 2007. – 373 с.
161. Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій : навч. посіб. / П. А. Михальчук. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – Тернопіль, 2003. – 272 с.
162. Михеєнко Р. Виконавча влада і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України / Р. Михеєнко // Право України. – 2000. – № 8. – С. 24–28.
163. Моран Ж. Особенности адвокатской практики в Канаде [Электронный ресурс] / Ж. Моран. – Режим доступа : <http://young-science.ru/sections/publicuniversity/43-publicuniversity/1699-q.html>.
164. Мостовенко С. С. Адвокат – не посередник між чиновником і клієнтом! / С. С. Мостовенко // Дзеркало тижня. – 2012. – № 26. – С. 6.
165. Мудровский М. Ю. Институт адвокатуры в Швеции / М. Ю. Мудровский // Евразийская адвокатура. – 2013. – № 3 (4). – С. 31–33.
166. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О. І. Наливайко // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – Вип. 12. – С. 18–24.
167. Никеров Г. И. Понятие и источники административного права зарубежных стран / Г. И. Никеров // Вестник международного университета : науч. журнал. – М., 1997. – Вып. 2. – С. 37–43.
168. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / В. Яременко. – К. : Аконіт, 1998. – Т. 4 : Р–Я. – 942 с.
169. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации : Федеральный закон от 31 мая 2002 г. № 63-ФЗ [Электронный

ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=148938>.

170. Обловацька Н. О. Адвокатура – інститут громадянського суспільства / Н. О. Обловацька // Адвокат. – 2011. – № 10 (133). – С. 37–40.

171. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс) : экзамен. справ. / Ю. Н. Оборотов. – Одесса : Юрид. л-ра, 2004. – 184 с.

172. Общий кодекс правил для адвокатов стран Европейского Сообщества [Электронный ресурс] // Сайт «Клиническое юридическое образование». – Режим доступа : <http://www.lawclinic.ru/library.phtml?m=l&p=32>.

173. Овсянко Д. М. Адміністративне право : навч. посіб. / Д. М. Овсянко. – 3-тє вид. – К. : МАУП, 2002. – 468 с.

174. Овсяннікова О. Стажування кандидата в адвокати: проблеми та перспективи / О. Овсяннікова // Вісник Національної академії правових наук України. – № 4 (75). – 2013. – С. 253–260.

175. Олейник А. Е. Совершенствование деятельности милиции по обеспечению конституционных прав неприкосновенности личности, жилища советских граждан и охраны их личной жизни : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право» / А. Е. Олейник. – К., 1986. – 24 с.

176. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : моногр. / А. Ю. Олійник. – К. : Алерта, КНТ, Центр навч. л-ри, 2008. – 472 с.

177. Опалева А. А. Конституционное право неприкосновенности личности и его обеспечение в деятельности органов внутренних дел : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право» / А. А. Опалева. – М., 1986. – 19 с.

178. Органи державної влади України : моногр. / В. Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького, 2002. – 592 с.

179. Організація судових та правоохоронних органів : підруч. / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 528 с.
180. Орест Субтельний. Україна: Історія : навч. посіб. / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.
181. Орзіх М. П. Основи правознавства : навч. посіб. / М. П. Орзіх. – К. : Знання, 2000. – 358 с.
182. Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні : моногр. / О. О. Кордун. – К. : МАУП, 2000. – 248 с.
183. Переверза И. Правовое регулирование института адвокатуры в Европейском Союзе / И. Переверза // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 194–199.
184. Петренко П. Д. Реєстрація адвокатських об'єднань [Електронний ресурс] / П. Д. Петренко. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/8074>.
185. Походження та історичний шлях світової адвокатури. Адвокатура і судові оратори Стародавньої Греції та Риму [Електронний ресурс] // Блог Олександра Пономаренка. – Режим доступу : <http://advokatponomarenko.blogspot.com/2014/08/blog-post.html>.
186. Повышение квалификации – естественная потребность уважающего себя адвоката [Электронный ресурс] // Адвокат : газета. – 2008. – № 9 (206). – Режим доступа : <http://www.attorneys.od.ua/datas/users/2-mezhdunarodnye%20svjazi.pdf>.
187. Повышение квалификации адвокатов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.advokatymoscow.ru/training>.
188. Погорілко В. Джерела права України (загальна теорія джерел конституційного права України / В. Погорілко, В. Федоренко // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 1 (28). – С. 46–59.
189. Про затвердження Положення про Департамент державної реєстрації Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції

України від 25 травня 2015 р. № 1686/к. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/21e60ac771ac15f2fc0e68a693c254e1/pravovi_zasady_diyalnosti/.

190. Про затвердження Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю : рішення Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 81. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2013.09.27-polozhennya-216.pdf>.

191. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України : рішення Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 85 (зі змінами від 27 вересня 2013 р., затв. рішенням Ради адвокатів України № 219) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/poryadki/27.09.2013-poryadok-219.pdf>.

192. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України : рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2012 р. № 26 [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://radako.com.ua/sites/default/files/docs/ierau.pdf>.

193. Про затвердження Порядку допуску до складання кваліфікаційного іспиту, порядку складання кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні : рішення Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 80 (зі змінами від 25 жовтня 2014 р. № 179) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmkdka.com/post/160>.

194. Про затвердження Порядку допуску до складання кваліфікаційного іспиту, порядку складання кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні : рішення Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 р. № 270 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://kmdka.com/sites/default/files/files/2014.10.25-poryadok-179.pdf>.

195. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації адвокатами України : рішення Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 03 вересня 2010 р. № V/21-421 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/doc-1433>.

196. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України : рішення Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unba.org.ua/akti>.

197. Постанова окружного адміністративного суду м. Києва від 25 вересня 2013 р. у справі № 826/10762/13-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33864404>.

198. Права людини й оновлення Конституції України : колективна моногр. // Праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини юрид. ф-ту Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів : Малий вид. центр юрид. ф-ту Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 5. – 184 с.

199. Про затвердження Правил адвокатської етики : рішення Установчого з'їзду адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaa.org.ua/advokatska-etyka/>.

200. Право Европейского Союза : учеб. / под ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд. – М. : Юрайт, 2011. – 1119 с.

201. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / С. В. Прилуцький. – К., 2013. – 35 с.

202. Принципы международных коммерческих договоров / пер. с англ. А. С. Комарова. – М. : Междунар. отношения, 2003. – С. 22–23.

203. Про адвокатуру : Закон України від 19 грудня 1992 р. № 2887-XII // Відомості Верховної Ради України. – 02.03.1993. – № 9. – Ст. 62.

204. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

205. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : постанова Вищого спеціалізованого суду від 17 жоавтня 2014 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14>.

206. Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві юстиції України : схвалено на засіданні Громадської ради при Міністерстві юстиції України 16 травня 2011 р. (протокол № 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/38262>.

207. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. № 228 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>.

208. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України : Закон України від 23 червня 2011 р. № 1707/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>.

209. Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі : постанова Кабінету міністрів України від 11 січня 2012 р. № 8 // Урядовий кур'єр. – 26.01.2012. – № 15.

210. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=810%2F98>.

211. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

212. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення : Закон України від 23 вересня 1997 р. № 538/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – № 42. – Ст. 296.

213. Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» : постанова Вищого адміністративного суду від 30 вересня 2013 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011760-13>.

214. Про затвердження Програми проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю : рішення Ради адвокатів України від 01 червня 2013 р. № 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmkdka.com>.

215. Про затвердження Програми складання кваліфікаційного іспиту : рішення Ради адвокатів України від 01 червня 2013 р. № 153 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmkdka.com>.

216. Прокуратура і адвокатура у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/gosudarstvo-i-pravo/183410-Prokuratura-i-advokatura-v-zarubezhnyh-stranah.html>.

217. Пучкова М. В. Обеспечение прав граждан органами управления союзной республики / М. В. Пучкова. ; отв. ред. Б. М. Лазарев. – М. : Наука, 1987. – 140 с.

218. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. С. Ракша. – Львів, 2007. – 17 с.

219. Резник Г. М. Неопределенностью закона кто-то обязательно воспользуется, чтобы извратить его действительный смысл / Г. М. Резник // Адвокат. – 2004. – № 11. – С. 10–14.

220. Реформування інституту адвокатури як одна з умов виконання зобов'язань перед Радою Європи : роз'яснення Мін'юсту України від 17 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0014323-13>.

221. Реформування системи доступу до адвокатської професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів : роз'яснення Мін'юсту України від 28 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0006323-13>.

222. Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури від 24 січня 2014 р. № I-019/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/rishennya-i-0192014>.

223. Ростовщиков И. В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР: вопросы теории / И. В. Ростовщиков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – 117с.

224. Савченко А. В. Регулювання дисциплінарної відповідальності адвоката в Україні в рамках інтеграції з ЄС [Електронний ресурс] / А. В. Савченко // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_4_19.

225. Сафулько С. Про поліпшення діяльності КДКА в сучасних умовах / С. Сафулько // Адвокатура. – 2004. – № 11. – С. 75–81.

226. Святоцька В. Адвокатура України крізь призму загальних принципів організації та діяльності адвокатури у державах ЄС / В. Святоцька // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 375–379.

227. Святоцька В. О. Всесвітні міжнародно-правові стандарти організації та діяльності адвокатури: український вимір / В. О. Святоцька // Право України. – 2012. – № 7. – С. 250–256.

228. Святоцька В. О. Інститут адвокатури: становлення та розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. О. Святоцька. – Л., 2010. – 17 с.

229. Святоцький О. Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О. Д. Святоцький. – К., 1994. – 380 с.

230. Сидоренко О. М. Правова доктрина як вторинне джерело права / О. М. Сидоренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. 38–43.

231. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики : учеб. пособ. / О. В. Синеокий // Запорожский национальный университет Министерства образования и науки Украины. – 2-е изд., испр. и доп. – Х. : Право, 2012. – 516 с.

232. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – Х. : Консум, 2005. – 656 с.

233. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 647 с.

234. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учеб. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2000. – 704 с.

235. Словарь административного права. – М. : Фонд «Правовая культура», 1999. – 320 с.

236. Словарь русского языка : в 4 т. – М. : ГИИС, 1957. – Т. 2: К–О. – 1958. – 1013 с.

237. Смоленский М. Б. Адвокатская деятельность и адвокатура Российской Федерации / М. Б. Смоленский // Высшее образование. – Ростов н/Д : «Феникс», 2004. – 256 с.

238. Смоленский М. Б. Адвокатура в России : учеб. / кол. авт. под общ. ред. М. Б. Смоленского. – М. : КНОРУС, 2011. – 312 с.

239. Стажування для адвокатів хочуть зробити безкоштовним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/>.

240. Сокольський В. В. Діяльність адвокатів у період Центральної Ради 1917–1918 рр. / В. В. Сокольський // Адвокатура України: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнського круглого столу. – Київ; Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. – 153 с.

241. Про затвердження Статуту недержавної некомерційної організації «Національна асоціація адвокатів України» : рішення Установчого з'їзду адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaa.org.ua/uploads2/reformuvannya/Statut.pdf>.

242. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Степаненко Кирило Володимирович. – Дніпропетровськ, 2009. – 229 с.

243. Стецовский Ю. И. Профессиональный долг адвоката и его статус : моногр. / Ю. И. Стецовский, Г. Б. Мирзоев ; Российская акад. адвокатуры. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 159 с.

244. Татаров О. Ю. Реформа адвокатури – невід'ємна гарантія змагальності на досудовому провадженні / О. Ю. Татаров // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 20 квітня 2012 р.) / М. Й. Курочка, О. І. Левченков, В. І. Галаган та ін. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 18–21.

245. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав та свобод людини та громадянина : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. В. Тацій. – Х., 2008. – 17 с.

246. Теорія управління органами внутрішніх справ : підруч. / за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

247. Тищенко М. М. Правовий статус військовослужбовців в Україні: проблеми теорії та удосконалення правового регулювання : моногр. / М. М. Тищенко, Є. І. Григоренко, А. М. Синиця. – Х., 2014. – 312 с.

248. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс / Ю. А. Тихомиров. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Изд. Тихомирова М. Ю., 2005. – 697 с.

249. Толкачев К. Б. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан : моногр. / К. Б. Толкачев, А. Г. Хабибулин. – Уфа : Уфимская ВШ МВД СССР, 1991. – 168 с.

250. Туманов В. А. Роль судебной практики в развитии судебного права / В. А. Туманов // СССР-Франция: Социологический и международный аспект сравнительного правоведения. – М., 1987. – С. 36–37.

251. Управление персоналом : энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 453 с.

252. Федоров А. Ф. Торговое право / А. Ф. Федоров. – Одесса, 1911.

253. Федорова К. І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів приватної нотаріальної діяльності / К. І. Федорова // Митна справа. – 2008. – № 1 (55). – С. 88–93.

254. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / К. І. Федорова. – К., 2008. – 18 с.

255. Федорук Н. С. Адміністративне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Н. С. Федорук. – Чернівці : Рута, 2011. – 296 с.
256. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підруч. / Д. П. Фіолевський. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Алерта, 2014. – 624 с.
257. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підруч. / Д. П. Фіолевський. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Алерта, 2008. – 432 с.
258. Фридрих Август фон Хайек. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Фридрих Август фон Хайек. – М., 1992.
259. Хитра І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення банківської діяльності в Україні / І. Хитра // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 7. – С. 50–53.
260. Хоменя А. В. Особенности формирования правового статуса адвокатуры в России / А. В. Хоменя // Диссертационные исследования проблем адвокатуры и адвокатской деятельности : сб. матер. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 326–328.
261. Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Д. Ю. Хорошковська. – К., 2006. – 20 с.
262. Хряпинский П. В. Адвокатура Украины : учеб. пособ. / П. В. Хряпинский. – Запорожье : ЗИГМУ, 2000. – 93 с.
263. Цветков В. В. Демократія–Управління–Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства : моногр. / В. В. Цветков, В. П. Горбатенко. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 248 с.
264. Чорномаз О. Б. Джерела адміністративного права: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Б. Чорномаз // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 30. – Т. 2. – С. 89–91.

265. Шевчук С. В. Рішення Верховного Суду України як джерело права (деякі аспекти дії прецедентного права в Україні) / С. В. Шевчук // Вісник центру суддівських студій. – 2006. – № 6. – С. 16–19.

266. Шкарупа В. К. Адвокатура України : навч. посіб. / В. К. Шкарупа, О. В. Філонов, А. М. Титов, Ю. Я. Кінаш. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2008. – 398 с.

267. Шкребець Є. Ф. Адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку / Є. Ф. Шкребець // Право і безпека. – 2015. – № 2 (57). – С. 80–85.

268. Шкребець Є. Ф. Принципи адміністративно-правової діяльності адвокатури України [Електронний ресурс] / Є. Ф. Шкребець // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 192–197. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_34.pdf.

269. Шкребець Є. Ф. Досвід Європейського Союзу в забезпеченні діяльності адвокатури / Є. Ф. Шкребець // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 2 (69). – С. 196–202.

270. Яворська О. С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : моногр. / О. С. Яворська. – Тернопіль, 2009. – С. 61–67.

271. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика : навч.-метод. посіб. / О. Г. Яновська. – К. : КНЕУ, 2008. – 156 с.

272. Яновська О. Г. Адвокатура України : навч. посіб. / О. Г. Яновська. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

273. Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : навч. посіб. / О. Н. Ярмиш, В. О. Серьогін. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 672 с.

274. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... д-ра

юрид. наук : 12.00.10 / Прилуцький Сергій Валентинович. – К., 2013. – 473 с.

275. Бова Є. Ю. Організація безоплатної правової допомоги в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Бова Євген Юрійович. – К., 2009. – 215 с.

276. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

277. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський та ін. ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.

278. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підруч. / за заг. ред. акад. НАПрН України О. М. Бандурки. – Х. : Золота миля, 2011. – 584 с.

279. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. (Енциклопедичний курс) : підруч. / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид, перероб. і доп. – Х. : Еспада, 2009. – 752 с.

280. Яковчук М. Ю. Адміністративно-правове регулювання страхової діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Яковчук Михайло Юрійович. – Ірпінь, 2009. – 247 с.

281. Горелов М. О. Організаційно-правові основи діяльності слідчих підрозділів ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Горелов Максим Олександрович. – Х., 2008. – 198 с.

282. Енгибарян Р. В. Теория государства и права / Р. В. Енгибарян, Ю. К. Краснов. – М. : Юрист, 1999. – 542 с.

283. Борко А. Л. Адміністративно-правове забезпечення функціонування судової системи України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Борко Андрій Леонідович. – Х., 2014. – 467 с.

284. Хохленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих державних адміністрацій у сфері освіти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Хохленко Ольга Миколаївна. – К., 2010. – 199 с.

285. Ігонін Р. В. Адміністративно-правове забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ігонін Руслан Владиславович. – Ірпінь, 2013. – 439 с.

286. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Філіппов Артем Валерійович. – К., 2010. – 246 с.

287. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

288. Гурковський М. П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гурковський Мар'ян Петрович. – Львів, 2009. – 217 с.

289. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 27. – Ст. 1123.

290. Про затвердження Положення про Державну архівну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 870 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 88. – Ст. 2930.

291. Про Державну службу статистики України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 78. – Ст. 2237.

292. Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 492 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 80. – Ст. 2269.

293. Про Державну фіскальну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 55. – Ст. 1507.

294. Бевзенко В. М. Управління природно-заповідним фондом в

Україні: організаційно-правові питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бевзенко Володимир Михайлович. – Х., 2005. – 227 с.

295. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20–21. – Ст. 3190.

296. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2 : Д–Й. – К., 1999. – 744 с.

297. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 3 : К–М. – К. : «Юрид. думка», 2001. – 792 с.

298. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тімошенко Ніна Олександрівна. – Донецьк, 2009. – 234 с.

299. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Пархоменко Наталія Миколаївна. – К., 2009. – 442 с.

300. Трегубов Е. Л. Реалізація права на судовий захист в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Трегубов Едуард Леонідович. – К., 2014. – 189 с.

301. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Капліна Оксана Володимирівна. – Х., 2009. – 427 с.

302. Кеберник А. В. Наукова експертиза в адміністративно-юрисдикційній діяльності: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Кеберник Анна Володимирівна. – Запоріжжя, 2014. – 202 с.

303. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кармаліта Марія Володимирівна. – К., 2011. – 237 с.

304. Крижановський А. С. Організація охорони громадського порядку

під час проведення виборів в Україні (адміністративно-правовий вимір) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Крижановський Анатолій Станіславович. – Львів, 2013. – 198 с.

305. Коваленко Є. О. Державна політика розвитку промисловості України в умовах європейської інтеграції : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Коваленко Євгенія Олександрівна. – Запоріжжя, 2010. – 224 с.

306. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 750 с.

307. Мосьондз С. О. Адміністративно-правові засади державної політики у сфері науки в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Мосьондз Сергій Олександрович. – К., 2012. – 198 с.

308. Титич В. М. Державно-правові форми впливу на економічні відносини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Титич Віталій Миколайович. – К., 2010. – 220 с.

309. Ключев О. М. Проблеми взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ключев Олександр Миколайович. – Х., 2010. – 422 с.

310. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мельник Олена Миколаївна. – К., 2004. – 208 с.

311. Явич Л. С. Сущность права / Л. С. Явич. – Л. : ЛГУ, 1985. – 207 с.

312. Штангрет М. Й. Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Штангрет Михайло Йосипович. – Львів, 2006. – 240 с.

313. Бутко П. Є. Правовий статус фізичних осіб – платників податків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бутко Павло Євгенович. – Ірпінь, 2013. – 198 с.

314. Нашинець-Наумова А. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності корпорацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нашинець-Наумова Анфіса Юріївна. – К., 2011. – 215 с.

315. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в

системі заходів адміністративного примусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Продаєвич Валентин Олександрович. – Одеса, 2007. – 192 с.

316. Сергєєв Р. С. Засоби забезпечення раціонального використання і збереження електричної енергії в Україні (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сергєєв Роман Сергійович. – Одеса, 2010. – 205 с.

317. Ващук Я. В. Захисник в адміністративно-деліктному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ващук Ярослав Вікторович. – К., 2012. – 220 с.

318. Косенко М. С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Косенко Михайло Сергійович. – К., 2013. – 195 с.

319. Статут всеукраїнської громадської організації «Спілка адвокатів України» від 22 вересня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001699-90>.

320. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Іванцова Альона Вікторівна. – Х., 2010. – 217 с.

321. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бірюкова Аліна Миколаївна. – Одеса, 2006. – 199 с.

322. Яворський Б. І. Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення функціонування засади змагальності у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Яворський Богдан Іванович. – Львів, 2010. – 211 с.

323. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тацій Лариса Василівна. – Х., 2008. – 230 с.